

คำอธิบายตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ปี่มโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๘

กลุ่มงานวิชาการและคลังความรู้ กองวิชาการและแผนงาน
กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
กระทรวงสาธารณสุข

คำอธิบายคำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์

ปีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๕๕๕

ที่ปรึกษา

นายแพทย์เกียรติภูมิ วงศ์รจิต
นายแพทย์ปราโมทย์ เสถียรรัตน์
นายแพทย์สรรพพงษ์ ฤทธิรักษา

อธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
รองอธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
รองอธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

บรรณาธิการบริหาร ดร.ภญ.อัญชลี จูฑะพุทธิ

ผู้อำนวยการกองวิชาการและแผนงาน

บรรณาธิการ ดร.รัชณี จันทระเกษ

มนนิภา สังข์ศักดิ์ดา ดร.ภญ.สุภัทรา รังสิมาการ

กองบรรณาธิการ ศรัณยา จันทร
วนิดา คำหงษา
สุนิสา หลีหมุด

นพรัตน์ พูลมัลย์
ศตพร สมเลิศ
สมชาย ช้างแก้วมณี

ผู้ทรงคุณวุฒิ

ดร.อุษา กลิ่นหอม
อ.สุทธิดา ชุมกระโทก
รศ.ดร.ภญ.พาณี ศิริสะอาด
อ.ชาติรี เจตนธรรมจักร

ดร.ภก.ยงศักดิ์ ตันติปัญญ
รศ.ดร.จิราพร ลิ้มปานานนท์
รศ.ดร.ภญ.สุรตนา อำนวยผล

ภาพสมุณไพโร

ดร.อุษา กลิ่นหอม นพรัตน์ พูลมัลย์

จัดทำโดย

กลุ่มงานวิชาการและคลังความรู้ กองวิชาการและแผนงาน
กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข
<http://www.dtam.moph.go.th>

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. กลุ่มงานวิชาการและคลังความรู้. กองวิชาการและแผนงาน.

คำอธิบายคำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ปีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๕๕๕.- นนทบุรี:

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 2561.

216 หน้า.

1. คำรับยาหลวง. 2. การแพทย์แผนไทย. 3. การแพทย์ทางเลือก. I. ชื่อเรื่อง.

615.11593

ISBN 978-616-11-3599-7

ประสานงาน ศรัณยา จันทร วนิดา คำหงษา นารา ศรีนารักษ์

ออกแบบ ชนิสรา นานอม

จัดพิมพ์โดย กองทุนภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

พิมพ์ครั้งที่ ๑ มีนาคม ๒๕๖๑ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด สิ้นทวิกิจ พรินต์ติ้ง

คำนำ

“ตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงษ์” ต้นฉบับปี่มะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ เป็นตำราการแพทย์แผนไทยที่ทรงคุณค่าในทางการแพทย์แผนไทยรายการหนึ่ง ซึ่งได้มีการประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๓ ตอนพิเศษ ๗ ง ให้เป็นตำราการแพทย์แผนไทยของชาติ และตำรับยาแผนไทยของชาติ ลำดับที่ ๔ ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่องการประกาศกำหนดตำราการแพทย์แผนไทยของชาติและตำรับยาแผนไทยของชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๕๘ ลงวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ตามขั้นตอนการดำเนินการภายหลังจากได้ประกาศเป็นตำรายาแผนชาติแล้ว กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกต้องทำการส่งคายนาดำรายาแผนชาตินั้นๆ เพื่อออกรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (Thai Traditional Digital Knowledge Classification: TTDKC) สำหรับการคุ้มครองและส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยอย่างถูกต้องตามเจตนารมณ์แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒

ตำรายาของชาติดังกล่าว เป็นฉบับพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๙ สำหรับแจกในงานปลงศพมหาอำมาตย์ตรี พระยาวิสูตรสาครดิฐ (เทียน ประทีปเสนา) ท. จ. ม. ม. ร. จ. พ. อธิบดีกรมเจ้าท่า เนื่องจาก ต้องการนำตำรับยาแผนไทยที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงค์ได้คัดสรรมาอย่างดี มาเผยแพร่ให้ประโยชน์ด้านการบำบัดทุกข์โรคภัย อีกทั้งเป็นการรักษาองค์ความรู้ทางการแพทย์แผนไทยที่เหลือนอยู่ทั้งหมดไว้มิให้สูญหาย ทั้งนี้ เนื้อหาที่ตีพิมพ์ในครั้งนี้ ได้นำมาจากหนังสือของหอพระสมุดสำหรับพระนคร มีอยู่เพียง ๒๐ ตำรับ น้อยกว่าต้นฉบับดั้งเดิมที่พระองค์เจ้าสายสนิทวงค์ ได้เขียนลงในสมุดเป็นตัวจริง จำนวน ๒๔ ตำรับ ซึ่งจากการตรวจสอบหนังสือที่มีอยู่ในสารบบ ไม่ปรากฏหนังสือฉบับดั้งเดิมและไม่มีการนำไปตีพิมพ์ซ้ำแบบครบถ้วนทั้ง ๒๔ ตำรับแต่ประการใด

(๔)

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ขอขอบคุณหอสมุดตำราราชานุภาพ
กรมศิลปากร ที่อนุเคราะห์ให้ต้นฉบับตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๔
เพื่อจัดทำเป็นหนังสือ “คำอธิบาย ตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์” ต้นฉบับปีมะโรง
อัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๔ ซึ่งได้นำตำรับยาทั้งหมด ๒๐ ตำรับ มาทำการสังคายนาเบื้องต้นเพื่อ
ให้ง่ายต่อความเข้าใจถึงสรรพคุณเครื่องยาที่เป็นทั้งพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุ รวมถึง
น้ำกระสายยาที่ช่วยเสริมฤทธิ์ยาตามตำราพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ จึงสามารถนำไปใช้
ประโยชน์ทั้งด้านการวิจัยและพัฒนา ตลอดจนการพัฒนาตำรับยาใหม่ ๆ ให้เข้ากับยุคสมัย
แต่เนื่องจากตำราชาติฉบับนี้ได้รับการคุ้มครองทางกฎหมาย หากมีความประสงค์ที่จะนำ
ความรู้ทางยาแผนไทยในแต่ละตำรับไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ จำเป็นต้องได้รับการอนุญาต
จากกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก เพื่อเป็นการสนับสนุนการคุ้มครองและ
ให้ผลตอบแทนแก่ประเทศชาติจากการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยอย่างรู้
คุณค่าและเป็นธรรมต่อเจ้าของภูมิปัญญาต่อไป

นายแพทย์เกียรติภูมิ วงศ์รจิต

อธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

คำชี้แจง

หนังสือ “คำอธิบาย ตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์” ต้นฉบับปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ คณะผู้จัดทำได้ให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ความเข้าใจ ทั้งสามารถนำความรู้ไปต่อยอดให้เกิดประโยชน์อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ ตลอดจนมีความสะดวกในการค้นหาเครื่องยา กระจายยา พร้อมกับสรรพคุณทางเภสัชวิทยาที่เกี่ยวข้องในตำรับยาที่มีอยู่ทั้งหมด จัดแบ่งเนื้อหาการนำเสนอออกเป็น ๒ ส่วนหลัก คือ ส่วนแรก ว่าด้วยเรื่องตำรับยาที่มีอยู่ ๒๐ ตำรับ กับส่วนที่สอง ว่าด้วยเครื่องยาที่เป็นองค์ประกอบของตำรับยาต่าง ๆ โดยมีขอบเขตในการอธิบาย ดังนี้

๑. ว่าด้วยตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ต้นฉบับปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ นำเสนอในบทที่ ๑ กล่าวถึง บทบาทของพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ต่อการแพทย์แผนไทย ทรงสืบทอดวิชาการแพทย์แผนไทยจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ซึ่งเป็นพระบิดาที่ชำนาญในวิชาการแพทย์ เป็นต้นราชสกุลแพทย์ในพระองค์ และทำหน้าที่กำกับกรมหมอลหลวง ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ จนถึงรัชกาลที่ ๔ ในช่วงรัชกาลที่ ๕^[๑] โดยพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ได้เข้ารับราชการในหน้าที่แพทย์ในกรมทหารมหาดเล็ก อีกทั้งทรงเป็นแพทย์ในพระองค์และเป็นอธิบดีกรมหมอลหลวง มีบทบาทสำคัญต่อการจัดสร้างโรงพยาบาลเป็นครั้งแรกในประเทศไทย^[๒] ตลอดจนได้เขียนตำรายาลงสมุดเป็นตัวจริง ชื่อว่า “**ตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์**” พิมพ์แจกในงานปลงศพมหาอำมาตย์ตรี พระยาวิสูตรสาครดิฐ (เทียน ประทีปเสนา) ท. จ, ม. ม, ร. จ. พ. อธิบดีกรมเจ้าท่า ปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทย ณสะพานยศเส

๒. ว่าด้วยตำรับยาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ต้นฉบับปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ นำเสนอในบทที่ ๒ กล่าวถึงตำรับยา จำนวน ๒๐ ตำรับ โดยมีสิ่งที่ควรรับทราบในเบื้องต้นคือ

๒.๑ การนำเสนอ ไล่เรียงลำดับตั้งแต่ยาที่ ๕ ไปจนถึงยาที่ ๒๔ โดยยกข้อความในแต่ละตำรายาจากหนังสือต้นฉบับมานำเสนอก่อนการอธิบายขยายความต่าง ๆ เช่น ชื่อโรค อาการสรรพคุณของตำรับ ส่วนประกอบของตำรับพร้อมรายละเอียดของตัวยาในตำรับที่บอกทั้งส่วนของสมุนไพรที่ใช้ปรุงยา ชื่อวิทยาศาสตร์ และปริมาณที่ใช้ รวมถึงวิธีการปรุงยา และวิธีการใช้น้ำกระสาย เป็นต้น

๒.๒ ชื่อเรียกตำรับยา ในจำนวนยาทั้ง ๒๐ ตำรับนี้มีชื่อเรียกเพียง ๑๑ ตำรับที่เหลือนอกเหนือจากนั้นไม่ระบุชื่อยา แต่ใช้สรรพคุณของตำรับยาเรียกชื่อต่อจากตำรับยาที่

๒.๓ กลุ่มอาการที่ใช้ยาสมุนไพรในตำรายาพระองค์เจ้าสายสนธิพงษ์ ต้นฉบับ ปิยะโรงอุทิศ พ.ศ. ๒๔๕๙ ในการรักษา เมื่อพิจารณาจากส่วนประกอบยาและการรักษาอาการเจ็บป่วยทั้งหมด ๒๐ ตำรับ สามารถจัดตามกลุ่มอาการได้ ๗ กลุ่ม โดยเป็นตำรับยาที่ใช้รักษากลุ่มอาการทางระบบทางเดินอาหารมากที่สุดถึง ๙ ตำรับ รองลงไปเป็นการรักษากลุ่มอาการทางระบบไหลเวียนโลหิต ๗ ตำรับ รักษากลุ่มอาการทางระบบทางเดินหายใจ และระบบผิวหนัง กลุ่มละ ๓ ตำรับ ตลอดจนรักษากลุ่มอาการทางสูติศาสตร์-นรีเวชวิทยา กล้ามเนื้อและกระดูก และบรรเทาอาการไข้ กลุ่มละ ๑ ตำรับ

กลุ่มอาการและตำรับยาที่ใช้ในการรักษา

ลำดับ ที่	กลุ่มอาการ	ตำรับยาที่ใช้รักษาอาการ	จำนวน (ตำรับ)
๑	กลุ่มอาการทางระบบทางเดินอาหาร	๕, ๑๑, ๑๒, ๑๕, ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๒๑, ๒๒	๙
๒	กลุ่มอาการทางระบบไหลเวียนโลหิต	๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๙	๗
๓	กลุ่มอาการทางระบบทางเดินหายใจ	๗, ๘, ๑๕	๓
๔	กลุ่มอาการทางระบบผิวหนัง	๖, ๑๕, ๒๔	๓
๕	กลุ่มอาการทางสูติศาสตร์-นรีเวชวิทยา	๒๐	๑
๖	กลุ่มอาการทางกล้ามเนื้อและกระดูก	๒๓	๑
๗	บรรเทาอาการไข้	๑๖	๑

๒.๔ จำนวนสมุนไพรในตำรายา ในท้ายบทของหนังสือคำอธิบาย ตำรายา พระองค์เจ้าสายสันทวงศ์ ต้นฉบับปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ ระบุไว้ว่า มีสมุนไพรจำนวน ๒๔๙ ชนิด แต่จากการตรวจสอบสามารถระบุได้เพียง ๒๔๘ ชนิด และพบสมุนไพรที่เป็นชนิดเดียวกัน จำนวน ๒๒ ชนิด จึงสรุปได้ว่ามีสมุนไพรทั้งสิ้น ๒๒๖ ชนิด และเมื่อตรวจทานสมุนไพรที่ปรากฏในส่วนหน้าของตำรายาทั้ง ๒๐ ตำรับ กลับพบว่า มีเพียง ๑๖๙ ชนิด แสดงให้เห็นถึงส่วนต่างของสมุนไพรในส่วนที่ระบุอยู่ในตำรายา (๑๖๙ ชนิด) กับส่วนท้ายบท (๒๒๖ ชนิด) จำนวน ๕๗ ชนิด จึงสันนิษฐานว่า อาจเป็นเพราะในหนังสือที่ขึ้นทะเบียนเป็นตำราชาตินี้ ขาดหายไป ๕ ตำรับ จากต้นฉบับดั้งเดิมของพระองค์สายสันทวงศ์ ที่เขียนลงสมุดเป็นตัวจริงจำนวนทั้งหมด ๒๔ ตำรับ นอกจากนี้ ยังมีสมุนไพรอีก ๗ ชนิด ที่ระบุอยู่ในตำรับยา แต่ไม่พบรายชื่อในท้ายบท ได้แก่ ชิงคลาต ชะมดไทย ลูกเอ็นเทศ จันทน์แดง กระชาย โกฎทั้ง ๕ และเทียนทั้ง ๕ เป็นต้น

๒.๕ น้ำกระสายยา ในตำรายาพระองค์เจ้าสายสันทวงศ์ ต้นฉบับปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้ระบุสรรพคุณของแต่ละตำรับครอบคลุมหลายอาการที่เป็น รวมทั้งได้ระบุให้ใช้ร่วมกับน้ำกระสายยา จำนวน ๑๖ ตำรับ เพื่อช่วยเสริมฤทธิ์ยาและรักษาตรงตามอาการที่เป็นได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งในตำรับหนึ่งอาจรับประทานยาร่วมกับน้ำกระสายยาหลายชนิด

ตัวอย่างเช่น ในตำรับยาที่ ๕ ชื่อวาทาประสิทธิ หรือโทะสันฆาญ ระบุสรรพคุณของตำรับ คือ แก้กิด แก้ก้อน แก้อัมพาต แก้ลงท้องที่ไม่ปวดมวน สีอุจจาระสีขาว แก้ลงท้องเป็นริดสีดวง แก้ก้องขึ้น แก้กิดมูกเลือด แก้ปัสสาวะ และกร่อนแห้ง หากต้องใช้รักษาอาการบิดอย่างได้ผล ควรรับประทานร่วมกับน้ำกระสายยาผักแว่นแดง (*Iresine herbstii* Hook. ชื่อวงศ์: Amaranthaceae) หรือหากมีอาการลงท้องที่ไม่ปวดมวน ลงท้องเป็นริดสีดวง ท้องขึ้น ควรรับประทานร่วมกับน้ำกระสายยาน้ำปูนใส ต้มกับน้ำลูกจันทน์ (*Myristica fragrans* Houtt. ชื่อวงศ์: Myristicaceae)

๓. ว่าด้วยเครื่องยาที่ใช้ในตำราพระองค์เจ้าสายสันทวงศ์ ต้นฉบับปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ นำเสนอในบทที่ ๓ อธิบายในรายละเอียดเฉพาะสมุนไพรที่นำมาใช้ปรุงยาตามตำรา มากกว่า ๓ ครั้งขึ้นไป จำนวน ๔๑ ชนิด ประกอบด้วย ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อวงศ์ ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ สรรพคุณ พร้อมภาพประกอบและเอกสารอ้างอิง

๔. การสืบค้นข้อมูลในหนังสือ “คำอธิบาย ตำรายาพระองค์เจ้าสายสนธิพงษ์”

ต้นฉบับปี่มะโรงรัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ เพื่อให้สะดวกต่อการค้นหาตำรับยา เครื่องยาที่เป็นชื่อไทยและชื่อวิทยาศาสตร์พร้อมภาพประกอบ สรรพคุณทางเภสัชวิทยาที่เกี่ยวข้องในตำรับยาที่มีอยู่ทั้งหมด รวมทั้งเอกสารอ้างอิง ตลอดจนการค้นหาเนื้อหาตำรับยาจากต้นฉบับดั้งเดิมในตำรายาของชาติฉบับนี้ มีรายละเอียดปรากฏในภาคผนวกท้ายเล่ม

๕. การใช้ประโยชน์จากหนังสือ “คำอธิบาย ตำรายาพระองค์เจ้าสายสนธิพงษ์”

ต้นฉบับปี่มะโรงรัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙

๕.๑ การจัดทำรหัสมาตรฐานของภูมิปัญญาการแพทย์ดั้งเดิมของไทยที่ใช้หลักการเดียวกับ International Patent Classification (IPC) สามารถเชื่อมโยงกับระบบ IPC ของสากล เพื่อการคุ้มครองและป้องกันมิให้เกิดการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาได้^[๓, ๔]

๑) การจัดหมวดหมู่และรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของประเทศไทย (Thai Traditional Digital Knowledge Classification: TTDKC) ตามขั้นตอนการดำเนินการภายหลังจากได้ประกาศเป็นตำราการแพทย์แผนไทยของชาติและตำรับยาแผนไทยของชาติแล้ว กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ต้องทำการถ่ายทอด ปริวรรต และสังคายนาตำรายาแผนไทยชาตินั้น ๆ และออกรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย และป้อนข้อมูลเข้าสู่ระบบคลังความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ในระบบอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อออกรายงานและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป ซึ่งกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกได้มีการพัฒนาระบบสารสนเทศองค์ความรู้ดิจิทัลภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของประเทศไทย (Thai Traditional Digital Knowledge Library: TTDKL) หรือทีทีดีเคแอล รองรับมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๙ แล้ว

ทั้งนี้ ในการจัดทำรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (Thai Traditional Digital knowledge Classification: TTDKC) ได้อิงกับระบบการจัดจำแนกสิทธิบัตรแบบสากล (International Patent Classification: IPC) ขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาของโลก (World Intellectual Property Organization: WIPO) โดยผ่านกระบวนการสังคายนาองค์ความรู้ในตำรับตำราการแพทย์แผนไทยของชาติจำนวน ๑๒ รายการ เช่น ตำราพระโอสถพระนารายณ์ ตำราพระโอสถครั้งรัชกาลที่ ๒ ตำรายาพระองค์เจ้า^[๓, ๔] สายสนิทวงศ์ ต้นฉบับปิมะโรงอุทิศ พ.ศ. ๒๔๕๙ เป็นต้น รวมถึงศึกษาจากฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และการถอดความรู้อีกจำนวน ๕ รายการ อาทิ การถอดความรู้จากตำราภาคเหนือ และการสังคายนาตำรายาพื้นบ้านอีสาน รวมเป็น ๑๗ รายการ โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ แพทย์แผนไทย ผู้เชี่ยวชาญ ร่วมกันวิเคราะห์เนื้อหา ความหมาย เปรียบเทียบ สอบทานชื่อ วิทยาศาสตร์ จนได้มาซึ่งข้อสรุปในการจัดหมวดหมู่ของภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยที่สามารถเชื่อมโยงกับระบบ IPC และบ่งชี้ให้เห็นถึงสถานะที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์เกี่ยวกับเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา โดยมีการจัดแบ่งหมวดหมู่ตามลำดับชั้นสิทธิบัตรเป็น ๕ ลำดับชั้น^[๓] ดังนี้

ลำดับชั้นที่ ๑: หมวด (Section) แบ่งออกเป็น ๒ หมวดคือ A หมายถึง การแพทย์แผนไทย (Thai Traditional Medicine) B หมายถึง การแพทย์พื้นบ้าน (Folk Medicine) ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๑) กรมการแพทย์แผนไทยฯ ได้มีการออกรหัสเฉพาะ ในหมวดการแพทย์แผนไทย (A) เท่านั้น ส่วนการรหัสมาตรฐานของการแพทย์พื้นบ้าน (B) กำลังอยู่ระหว่างการดำเนินการสังคายนารหัสฯ

ลำดับที่ ๒: ชั้น (Class) ในการออกรหัสชั้นนี้ได้คำนึงถึงที่มาของภูมิปัญญา และเป้าหมายของการรักษา มีรหัสมาตรฐานอยู่ ๑๒ ตัว อาทิ ในชั้น Class ที่เกี่ยวกับยา สำหรับคน (Medicine for Human) ภายใต้หมวด (Section) A: การแพทย์แผนไทย กำหนดรหัสเป็น A๐๑

ลำดับที่ ๓: ชั้นย่อย (Sub-class) เป็นรหัสย่อยต่อจากชั้น (Class) กำหนดเป็นตัวอักษร ๑ ตัวอักษร อาทิ A, B ตัวอย่างเช่น ชั้นย่อย (Sub-class) ของ Class A01: ยาสำหรับคน (Medicine for Human) ภายใต้หมวด (Section) A: การแพทย์แผนไทย กำหนดรหัส ๒ หัวข้อหลัก คือ ชนิดของเอกสาร (Original Document) รหัส A01A กับชื่อโรค/อาการ (Disease/Symptom) รหัส A01B

ลำดับที่ ๔: กลุ่ม (Group) กำหนดรหัสเป็นหมายเลข ๓ ตำแหน่ง ต่อจากชั้นย่อย (Sub-class) ตัวอย่างเช่น กำหนดเป็นกลุ่มคัมภีร์ (Khampi) โดยจัดอยู่ ภายใต้ลำดับชั้นย่อย (Sub-class) ชนิดของเอกสาร (Original Document) ภายใต้ Class A01: ยาสำหรับคน (Medicine for Human) และหมวด (Section) A: การแพทย์แผนไทย จึงกำหนดรหัสกลุ่มคัมภีร์ (Khampi) เป็น A01A 1/100

ลำดับที่ ๕: กลุ่มย่อย (Sub-group) กำหนดรหัสต่อจากกลุ่ม (Group) เป็นหมายเลขไม่จำกัดจำนวน แล้วตามด้วยเครื่องหมาย/ตัวเลขหลังเครื่องหมาย ตัวอย่างเช่น ในตำราชื่อคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มคัมภีร์ (Khampi) ภายใต้ลำดับชั้นย่อย (Sub-class) ชนิดของเอกสาร (Original Document) ใน Class A01: ยาสำหรับคน (Medicine for Human) และอยู่ในหมวด (Section) A: การแพทย์แผนไทย ใช้รหัสว่า A01A 1/100

เพื่อให้เห็นภาพรวมของการกำหนดรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย หรือทีทีดีเคซี (TTDKC) ทั้ง ๕ ลำดับชั้นตามระบบจัดจำแนกสิทธิบัตรแบบสากล (IPC) สามารถแสดงดังข้างแผนภาพข้างล่างนี้

ตัวอย่างการกำหนดรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยหรือระบบทีทีดีเคซี (TTDKC)

ลำดับที่ ๑	ลำดับที่ ๒	ลำดับที่ ๓	ลำดับที่ ๔	ลำดับที่ ๕
หมวด (Section)	ชั้น (Class)	ชั้นย่อย (Sub-class)	กลุ่ม (Group)	กลุ่มย่อย (Sub-group)
A การแพทย์แผนไทย	A01 ยาสำหรับคน	A01A ชนิดของเอกสาร	A01A 1 คัมภีร์	A01A 1/012 คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ (ฉบับโบราณ)
		A01B ชื่อโรค/อาการ	A01B 11 โรคลม	A01B 11/031 ลมในเส้น
	A07 พืชวัตถุ	A07A ชื่อสมุนไพร	A07A 1/0002 สั้มป่อย	
		A07B ลักษณะที่ใช้	A07B 1/01 ทั้งต้น	

หมายเหตุ: รหัสมาตรฐานฯ (TTDKC) ที่กำหนดไว้ในระบบตามมาตรฐานการออกรหัสฯ พร้อมมีคำอธิบายรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

จากตัวอย่างดังกล่าว ขอยกวิธีการอ่านคำอธิบายรหัสมาตรฐานฯ หรือทีทีดีเคซี (TTDKC) ที่ปรากฏในตัวอย่างแรกคือ รหัส A01A 1/012 หมายถึง เป็นตำรับตำรายาทางการแพทย์แผนไทยที่ใช้สำหรับคน โดยในตำรับนั้นมีการอ้างอิงเอกสารที่นำมาใช้ในส่วนประกอบของการปรุงยาจากคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ (ฉบับโบราณ)

๒) การจัดหมวดหมู่และรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยในตำรายาพระองค์เจ้าสายสนธิพงษ์ ต้นฉบับปีมะโรงรัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ รหัสที่เกี่ยวข้องในตำรับตำรายาพระองค์เจ้าสายสนธิพงษ์ที่ต้องทำการบันทึกมีดังนี้

ลำดับที่ ๑: หมวด (Section) จัดอยู่ในหมวด A: การแพทย์แผนไทย

ลำดับที่ ๒: ชั้น (Class) มีรหัสมาตรฐานที่เกี่ยวข้องอยู่ ๗ ตัว ได้แก่ Class 01: ยาสำหรับคน, Class A07: พืชวัตถุ (Based on Plants), Class A08: สัตว์วัตถุ (Based on Animals), Class A09: ธาตุวัตถุ (Based on Minerals), Class A10: น้ำกระสายยา (Vehicles), Class A11: การเตรียมยา (Preparation) และ Class A12: วิธีการใช้ยา (Administration)

ลำดับที่ ๓: ชั้นย่อย (Sub-class) มีรหัสมาตรฐานเกี่ยวกับชนิดของเอกสาร (Original Document) รหัส A01A กับชื่อโรค/อาการ (Disease/Symptom) รหัส A01B

ลำดับที่ ๔: กลุ่ม (Group) และลำดับที่ ๕: กลุ่มย่อย (Sub-group) กำหนดรหัสมาตรฐานที่เป็นรายละเอียดของชั้นย่อย (Sub-class) ที่เกี่ยวกับตำรับยา (Name of formula) ชื่อเจ้าของตำรับหรือผู้ปรุงยา (Name of Formula Owner or Pharmacist) โรคและอาการ (Disease/Symptom) ส่วนประกอบของยาที่เป็นพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุ รวมถึงรหัสที่เกี่ยวข้องกับน้ำกระสายยา การเตรียมยา และวิธีการใช้ยา

ในที่นี้ขอยกตัวอย่างการออกรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยที่เกี่ยวข้องยาพาตาประประสิทธิหรือโทสันฆาฏ ในตำรายาพระองค์เจ้าสายสนธิพงษ์ ตามแบบการรายงานข้อมูลในระบบคลังความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกพร้อมกับอธิบายรหัสมาตรฐานฯ หรือ ทีทีดีเคซี (TTDKC)

รายงานการออกรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย หรือ ทีทีดีเคซี (TTDKC)
จากระบบสารสนเทศองค์ความรู้ดิจิทัลภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

ระบบคลังความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
 Thai Traditional Digital Knowledge Library

ยินดีต้อนรับสู่ รหัส TTDKC

ค้นหา

คำรายการองค์ความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ยี่ห้อ 5 ชื่อวิทยาศาสตร์ หรือใกล้เคียง

องค์ความรู้โดย ประจักษ์ 102 ปี

TTDKC A01A 2/032 A07C 1/15; A07A 1/00902, A07C 1/15; A07A 1/00849, A07C 1/18; A07A 1/00408, A07C 1/13 A07A 1/00828 A07C 1/17, A07C 1/13; A07A 1/02629, A07C 1/29; A07A 1/00887, A07C 1/13; A07A 1/01874, A07C 1/12; A07A 1/01671, A07C 1/02; A07A 1/02259, A07C 1/02; A07A 1/00404; A07A 1/00405, A07C 1/13; A07A 1/00407, A07C 1/01; A07A 1/02508, A07C 1/13; A07A 1/01551, A07C 1/15

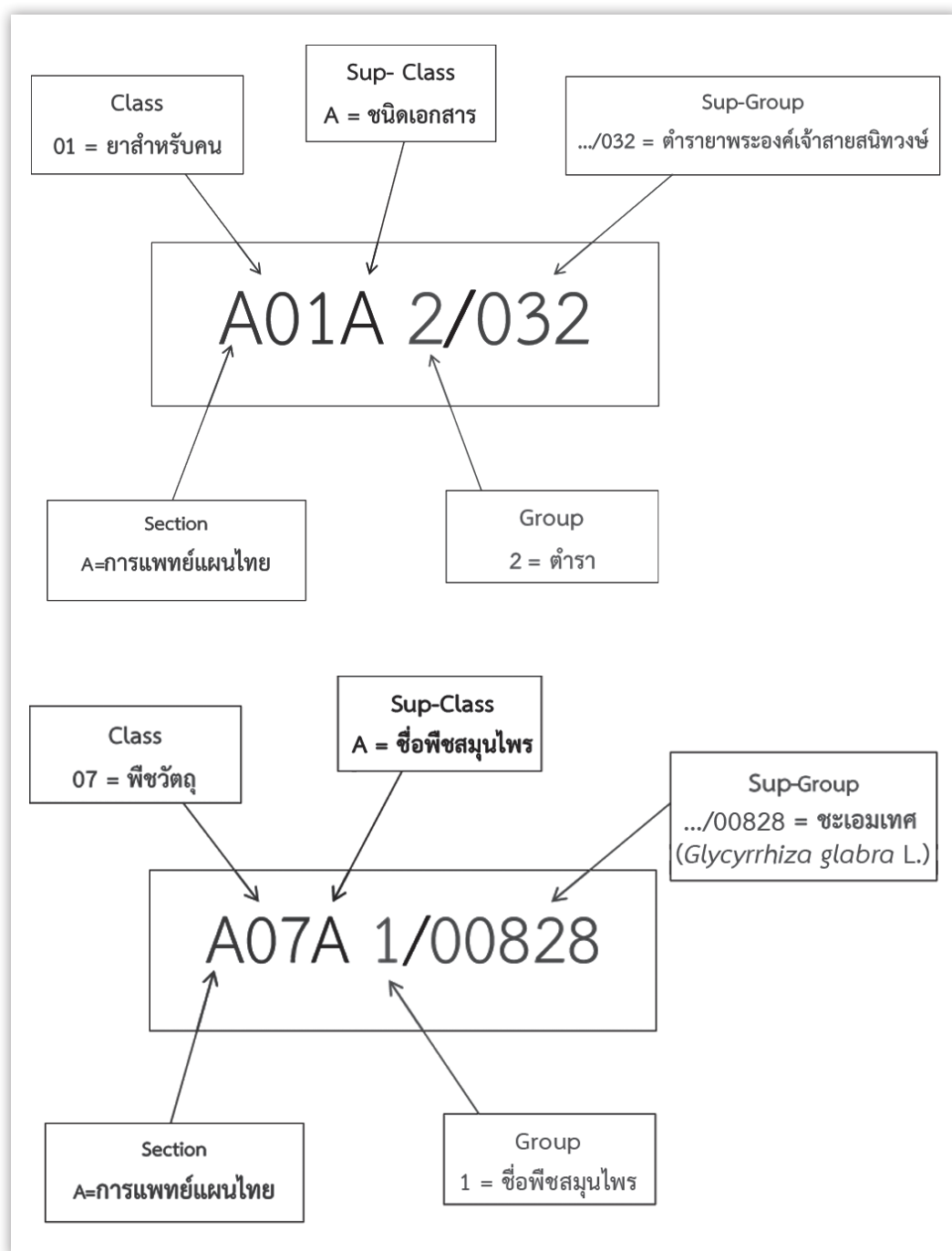
IPC Code: A61K 36 / 232 (โสม), A61K 36 / 484 (ตะบองเพชร), A61K 36 / 708 (โสมน้ำเต้า)

คำอธิบาย : คำรายการองค์ความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ยี่ห้อ 5 ชื่อวิทยาศาสตร์ หรือใกล้เคียง (Piper pendulispicum C. DC.), ฝรั่ง (Zingiber ligulatum Roxb.), โสม (Angelica dahurica (Hoffm.) Benth. & Hook.f. ex Franch. & Sav.), ตะบองเพชร (Glycyrrhiza glabra L.), หญ้าขี้เหล็ก (Eleusine indica (L.) Gaertn.), กัญชา (Cannabis sativa L.), อุดม (Typhonium trilobatum (L.) Schott), ดอกดัง (Gloriosa superba L.), ว่านหางจระเข้ (Aloe vera (L.) Burm.f.), มหาหิงคุ์ (Ferula assa-foetida L.), แสมทะเล (Avicennia marina (Forssk.) Vierh.), โสมน้ำเต้า (Rheum palmatum L.), โสมขี้เหล็ก (Terminalia chebula Retz.), ฝิ่นขาว (Iresine herbstii Hook.), ว่านน้ำ (Acorus calamus L.), ฝรั่งอ่อน ฝรั่งไทย (Piper nigrum L.)

ภาพประกอบ

ส่วนประกอบของสมุนไพร/เครื่องยา				
ประเภทสมุนไพร	ชื่อสมุนไพร	จำนวน	ภาชนะ	ส่วนที่ใช้
พืช	สะค้าน	1	บาท	ผล
พืช	ฝรั่ง	1	บาท	ผล
พืช	ฝรั่ง	1	บาท	ผล
พืช	โสม	1	บาท	ราก
พืช	ตะบองเพชร	1	บาท	เถา
พืช	หญ้าขี้เหล็ก	1	บาท	ราก
พืช	กัญชา	1	บาท	ใบและส่วนที่ติด
พืช	อูดม	1	บาท	หัว
พืช	ดอกดัง	3	บาท	ราก
พืช	ว่านหางจระเข้	3	บาท	ยางหรืออิน
พืช	มหาหิงคุ์	3	บาท	แก่น
พืช	แสมทะเล	3	บาท	แก่น
พืช	โสมน้ำเต้า	3	บาท	ราก
พืช	โสมขี้เหล็ก	3	บาท	ใบและส่วนที่ติด
พืช	ฝิ่นขาว	3	บาท	ทั้ง 5 (Leaves, Flower, Root, Stem, Fruit)
พืช	ว่านน้ำ	3	บาท	ราก
พืช	ฝรั่งอ่อน ฝรั่งไทย	16	บาท	ผล

การอธิบายรหัสมาตรฐานฯ หรือทีทีดีเคซี (TTDKC) ในตำรับยาที่ ๕
 ชื่อวตาประประสิทธิหรือโอสถินหาญ

๕.๒ ตรวจสอบข้อมูลการใช้ประโยชน์ผ่านรหัสมาตรฐานฯ หรือ ทีทีดีเคซี เพื่อ
ให้การส่งเสริม ปกป้องและคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ปัจจุบัน (ณ พ.ศ. ๒๕๖๑)
 ระบบสารสนเทศองค์ความรู้ดิจิทัลภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (Thai Traditional Digital
 Knowledge Library: TTDKL) อยู่ระหว่างดำเนินการให้บริการ ๒ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
 ได้แก่ กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กับกรมทรัพย์สินทางปัญญา โดยที่
 กรมการแพทย์แผนไทยฯ จะสามารถทำการตรวจสอบข้อมูลจากรายงานของระบบทีทีดีเคแอล
 (TTDKL) เมื่อมีผู้แจ้งความจำนงค์ขอใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์จากตำรับยาแผนไทยของชาติ
 เฉพาะในระดับประเทศ ส่วนกรมทรัพย์สินทางปัญญาจะตรวจสอบเกี่ยวกับการขอสิทธิบัตร
 และอนุสิทธิบัตรในการผลิตยาจากสมุนไพรหรืออื่น ๆ ซึ่งรหัสมาตรฐานฯ ที่ได้ออกมาแล้วนั้น
 จะสามารถเชื่อมโยงไปถึงระบบระบบจัดจำแนกสิทธิบัตรแบบสากล (IPC) ขององค์การ
 ทรัพย์สินทางปัญญาของโลกได้ว่า ในองค์ประกอบของผลิตภัณฑ์ที่จะขอสิทธิบัตรหรือ
 อนุสิทธิบัตรนั้น มีความซ้ำซ้อนหรือเป็นการละเมิดหรือนำภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยไปใช้
 ในสิ่งที่ไม่เหมาะสมหรือไม่ ไม่ว่าจะเป็น พืช สัตว์ และแร่ธาตุ เป็นต้น ซึ่งเป็นการคุ้มครอง
 การใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของประเทศและระหว่างประเทศ ให้เป็นไป
 ตามเจตนารมณ์ของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

๕.๓ กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ในตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์
ต้นฉบับปั๊มโรงรัฐคก พ.ศ. ๒๔๕๙ ที่ต้องขออนุญาตตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ประกอบ
 ด้วย ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ด้านการวิจัยและพัฒนา กับกลุ่มผู้พัฒนาผลิตภัณฑ์
 ตำรับยาที่ต่อยอดจากตำรับยาหรือตำรายาของชาติ โดยทั้งสองกลุ่มดังกล่าวจะต้องดำเนินการ
 ขออนุญาตและได้รับการอนุญาตจากกรมการแพทย์แผนไทยฯ ก่อนที่จะนำองค์ความรู้ในตำรับ
 ตำรายาฉบับนี้ไปใช้ประโยชน์ ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นไปตามกฎกระทรวงการขอรับอนุญาตและ
 การอนุญาต ข้อจำกัดสิทธิ และค่าตอบแทนการใช้ประโยชน์จากตำรับยาแผนไทยของชาติ
 หรือตำราการแพทย์แผนไทยของชาติ พ.ศ. ๒๕๕๘ ซึ่งเป็นไปตามเจตนารมณ์แห่ง พ.ร.บ.
 คุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒

อย่างไรก็ตาม หนังสือเล่มนี้มุ่งให้ความสำคัญในการวิเคราะห์ตำรับยา จึงไม่ได้
 วิเคราะห์ส่วนข้อมูลเพิ่มเติมของต้นฉบับเดิมหน้า 28-32 แต่สามารถนำไปศึกษาและประยุกต์
 ใช้ต่อไปได้

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(๓)
คำชี้แจง	(๕)
สารบัญ	(๑๗)
สารบัญภาพสี	(๑๘)
บทที่ ๑ ว่าด้วยตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ปีมโรงฉัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙	๑
บทที่ ๒ ว่าด้วยตำรับยาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ปีมโรงฉัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙	๗
บทที่ ๓ ว่าด้วยสมุนไพรและเครื่องยาที่ใช้	๖๗
เอกสารอ้างอิง	๑๓๑
ภาคผนวก	๑๓๓
ต้นฉบับเดิม ตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ปีมโรงฉัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙	๑๓๔
ดัชนี	๑๘๕
ก. ดัชนีชื่อตำรับยา	๑๘๖
ข. ดัชนีสรรพคุณของตำรับ	๑๘๗
ค. ดัชนีชื่อสมุนไพรไทยและเครื่องยาไทย	๑๘๘
ง. ดัชนีชื่อวิทยาศาสตร์	๑๘๒

สารบัญภาพสี

		หน้า
กระเทียม	<i>Allium sativum</i> L.	๑๑๕
กระวาน	<i>Amomum testaceum</i> Ridl.	๑๑๕
กานพลู	<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L. M. Perry	๑๑๖
การบูร	<i>Cinnamomum camphora</i> (L.) J. Presl	๑๑๖
โกฐจุฬาลัมพา	<i>Artemisia annua</i> L.	๑๑๗
โกฐเชียง	<i>Angelica sinensis</i> (Oliv.) Diels	๑๑๗
โกฐพุงปลา	Gall form <i>Terminalia chebula</i> Retz.	๑๑๘
โกฐสอ	<i>Angelica dahurica</i> (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. <i>dahurica</i>	๑๑๘
โกฐหัวบัว	<i>Ligusticum sinense</i> Oliv. cv. <i>Chuanxiong</i>	๑๑๘
ขอนดอก	<i>Mimusops elengi</i> L.	๑๑๙
ข่า	<i>Alpinia galanga</i> (L.) Willd.	๑๑๙
ขิงแห้ง	<i>Zingiber ligulatum</i> Roxb.	๑๒๐
คนทีสอ	<i>Vitex trifolia</i> L.	๑๒๐
จันทน์เทศ	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	๑๒๑
เจตมูลเพลิงแดง	<i>Plumbago indica</i> L.	๑๒๑
เจตมูลเพลิงขาว	<i>Plumbago zeylanica</i> L.	๑๒๑
ข้าวพุล	<i>Piper sarmentosum</i> Roxb.	๑๒๒
ชะลูด	<i>Alyxia reinwardtii</i> Blume	๑๒๒
ชะเอมเทศ	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	๑๒๒
ตีป्ली	<i>Piper retrofractum</i> Vahl	๑๒๒
เทียนขาว	<i>Cuminum cyminum</i> L.	๑๒๓
เทียนข้าวเปลือก	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	๑๒๓

		หน้า
เทียนดำ	<i>Nigella sativa</i> L.	๑๒๓
เทียนแดง	<i>Lepidium sativum</i> L.	๑๒๓
เทียนตาตั๊กแตน	<i>Anethum graveolens</i> L.	๑๒๔
บอระเพ็ด	<i>Tinospora crispa</i> (L.) Hook. f. & Thomson	๑๒๔
ผักชีลา	<i>Coriandrum sativum</i> L.	๑๒๕
พริกไทย	<i>Piper nigrum</i> L.	๑๒๕
พิมเสน	<i>Dryobalanops aromatica</i> C. F. Gaertn.	๑๒๕
มหาหิงคุ์	<i>Ferula assa-foetida</i> L.	๑๒๖
มะตูม	<i>Aegle marmelos</i> (L.) Corrêa	๑๒๖
มะแว้งต้น	<i>Solanum sanitwongsei</i> W. G. Craib	๑๒๗
ล็กจั่น	<i>Dracaena cochinchinensis</i> (Lour.) S. C. Chen	๑๒๗
ว่านน้ำ	<i>Acorus calamus</i> L.	๑๒๘
สมอไทย	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	๑๒๘
สมุลแว้ง	<i>Cinnamomum bejolghota</i> (Buch.-Ham.) Sweet	๑๒๙
สะค้าน	<i>Piper wallichii</i> (Miq.) Hand.-Mazz.	๑๒๙
เสมหะเล	<i>Avicennia marina</i> (Forssk.) Vierh.	๑๓๐
อบเชยเทศ	<i>Cinnamomum verum</i> J. Presl	๑๓๐

**ว่าด้วยตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์
ปืมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๔**

ว่าด้วยตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์

ปีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙

“**ราชสกุลสนิทวงศ์**” เป็นหนึ่งในราชสกุลแพทย์ในพระองค์ที่มีการสืบทอดวิชาความรู้ภายในตระกูลจากรุ่นสู่รุ่นและเป็นทีที่กล่าวขานยาวนานกว่าสองร้อยปีจวบจนถึงรุ่นที่ ๕ แล้วในปัจจุบัน นับจากแพทย์ผู้เป็นต้นราชสกุล คือ **พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท** ซึ่งมีบทบาทกำกับกรมหมอหลวงมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ จนถึงรัชกาลที่ ๔ กระทั่งในกาลสมัยรัชกาลที่ ๕ อันเป็นช่วงรอยต่อของการสืบทอดภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยในราชสกุลสนิทวงศ์จากรุ่นที่ ๑ สู่พระโอรสพระนามว่า **พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์** เป็นรุ่นที่ ๒ โดยพระองค์สายฯ ทำหน้าที่แพทย์ในกรมทหารมหาดเล็ก เป็นอธิบดีกรมหมอหลวง พร้อมกับเป็นแพทย์ในพระองค์ และมีบทบาทสำคัญต่อการจัดสร้างโรงพยาบาลเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ตลอดจนได้เขียนตำรายาลงสมุดเป็นตัวจริง ชื่อว่า “ตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์” ปีมโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙

ต้นราชสกุลสนิทวงศ์

ราชสกุลแพทย์ในพระองค์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท เป็นบุคคลสำคัญด้านการแพทย์และการสาธารณสุขที่เป็นที่ยอมรับในระดับโลก ทรงเป็นแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพรและการแพทย์แผนไทย อีกทั้งทรงเรียนรู้ในวิชาการแพทย์แผนตะวันตก จึงเป็นแพทย์ไทยพระองค์แรกที่ได้รับประกาศนียบัตรถวายเป็นพระเกียรติยศจากสถาบันการแพทย์ของยุโรป และได้รับเชิญให้เป็นสมาชิกของสถาบันการแพทย์แห่งนิวยอร์ก ชาวต่างชาติในสยามเรียกขานพระองค์ว่า “The Prince Doctor”

ในประวัติศาสตร์ด้านการแพทย์แผนไทยบันทึกไว้ว่า ทรงนิพนธ์ “ตำราสรรพคุณยาของกรมหลวงวงษาธิราชสนิท เล่ม ๑ และเล่ม ๒” อันเป็นตำราสมุนไพรไทยเล่มแรกของไทยที่เขียนแบบเอกสารทางวิชาการ แจกแจง และวิเคราะห์ส่วนต่าง ๆ ของพืชสมุนไพรแต่ละชนิด พร้อมจำแนกสรรพคุณของยาสมุนไพรตามแบบวิทยาศาสตร์การแพทย์ตะวันตก อีกทั้งยังทรงจารึกคำประพันธ์ไว้บนแผ่นหิน บรรยายถึงการบำบัดโรคด้วยสมุนไพร และการออกกำลังกายในท่าต่าง ๆ ที่เรียกว่า “ฤๅษีดัดตน” ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามหรือวัดโพธิ์^[๑]

บทบาทการแพทย์แผนไทย ของ “ราชสกุลสนิทวงศ์” ในยุคพระองค์สายย

ความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการแพทย์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิทมีการถ่ายทอดทางสายพระโลหิตให้แก่พระโอรสพระนามว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ซึ่งประสูติแต่หม่อมแย้ม เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๖๔ พุทธศักราช ๒๓๘๘ (ตรงกับวันพุธ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๔ ปีมะเส็ง สัปตศก จุลศักราช ๑๒๐๗) ณ พระราชวังเดิม กรุงเทพฯ

หลังจากพระองค์สายสนิทวงศ์ ทรงผนวชเป็นสามเณร เพื่อศึกษาเล่าเรียนหนังสือไทยและหนังสือขอมในสำนักพระธรรมเจดีย์ ณ วัดกัลยาณมิตรแล้ว พระบิดาได้ทรงฝึกสอนสรรพวิชาและฝึกหัดวิชาแพทย์ประทานเอง ปรากฏว่า ทรงสามารถเล่าเรียนวิชาการแพทย์ของราชสกุลได้โดยชำนาญานูติ กระทั่งพระบิดาสิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้ารับราชการในหน้าที่แพทย์ในกรมทหารมหาดเล็กซึ่งตั้งขึ้นใหม่ในสมัยนั้น และเป็นอธิบดีกรมหมอลหลวง อีกทั้งทรงเป็นแพทย์ในพระองค์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเรียก “หมอสาย” อยู่จนตลอดพระชนมายุ

ขณะที่ทรงรับราชการอยู่นั้น ได้ทำการปรับปรุงด้านการแพทย์ในกรมหมอลหลวงให้ทันสมัยขึ้นตามลำดับ โดยว่าจ้างแพทย์จากยุโรปเข้ามาเป็นผู้ช่วยราชการในกรมหมอลหลวงเพื่อพัฒนาการแพทย์แผนไทยในกรมหมอลหลวงให้เจริญยิ่งขึ้น กระทั่งถึงปีพุทธศักราช ๒๔๒๔ เกิดอหิวาตกโรคระบาดชุกชุม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณา

โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงพยาบาลขึ้นชั่วคราวในที่ชุมนุมรวม ๔๘ ตำบล ครั้นโรคภัยเบางลงแล้ว ได้ปิดทำการโรงพยาบาลเหล่านั้น หากแต่ในพระราชหฤทัยทรงตระหนักว่า โรงพยาบาลจะยังประโยชน์บำบัดทุกข์ บำรุงสุข ให้พสกนิกรและผู้อยู่ใต้ร่มพระบรมโพธิสมภาร แต่ด้วยการจัดตั้งโรงพยาบาลขึ้นเป็นเรื่องใหญ่ จำเป็นต้องมีคณะกรรมการเพื่อจัดการโรงพยาบาลให้สำเร็จ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมา จำนวน ๘ ท่าน โดยมีพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ เป็นหนึ่งในการกรรมการชุดนี้^[๕] ทำให้มีโรงพยาบาลเกิดขึ้นเป็นแห่งแรกในประเทศไทยที่รู้จักกันดีในนาม “โรงพยาบาลศิริราช” โดยสามารถเปิดให้บริการบำบัดรักษาผู้ป่วยไข้ทั้งแผนปัจจุบันและแผนโบราณของไทยตั้งแต่ปี ๒๔๓๑ เป็นต้นมา^[๖]

ในปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ แม้การแพทย์แผนปัจจุบันเข้ามามีบทบาทในการรักษาพยาบาลมากขึ้นก็ตาม แต่พระองค์ยังคงให้ความสำคัญกับการแพทย์แผนไทยโดยมิได้ละทิ้ง ดังจะเห็นได้จากขณะทรงประพาสก่อนสวรรคต ทรงให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ถวายการรักษา ดังความที่พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ บันทึกไว้ว่า^[๖]

“พวกหมอฝรั่งประชุมกันเขียนรายงานพระอาการยื่นต่อเจ้านายเสนาบดีว่า พระอาการมากเหลือกำลังของหมอที่จะถวายการรักษาแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานารถ และพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จมาแต่เช้าได้ทอดพระเนตรรายงานอาการที่หมอทำไว้ ทรงปรึกษาหารือเห็นพร้อมกันว่า **ควรให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ มาเฝ้าตรวจพระอาการดูด้วย** ข้าพเจ้าจึงให้นายฉันทน์หุ้มแพร (ทิตย ฌ สงขลา) รีบอารยณต์ไปรับมาทันที พระองค์เจ้าสายฯ ขึ้นไปเฝ้าตรวจพระอาการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระเนตรโหลแต่ไม่ตรัสว่าอะไร พระองค์เจ้าสายฯ กลับลงมายืนยันว่าพระอาการยังไม่เป็นไร เชื่อว่าที่บรรทมหลับเชื่อมซิมอยู่นั้นเป็นด้วยฤทธิ์พระโอสถต่างๆ พอฤทธิ์พระโอสถหมดแล้วก็คงจะทรงสบายขึ้น เพราะพระชีพจรยังเต้นเป็นปกติดีฯ พระองค์เจ้าสายฯ กลับไปนำพระโอสถมาตั้งถวาย แก้วทางพระคอแห่งขึ้นไปเฝ้าตรวจพระอาการอีกครั้งหนึ่ง ครั้นนี้ตรัสทักว่า **‘หมอมารหรือ’** ได้เท่านั้นแล้วก็ไม่รับสั่งอะไรอีกต่อไป”

สืบทอดความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย ในตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ เอาพระทัยใส่ในเรื่องการเสาะแสวงหาตำรายาดีอยู่เสมอ ทั้งยาไทยและยาฝรั่ง กระทั่งได้เขียนตำรายาไว้เล่มหนึ่ง เรียกว่า “**ตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์**” ซึ่งทรงคัดเลือกมาเป็นอย่างดี โดยเขียนลงสมุดไว้เป็นตำรับ ประกอบด้วยตำรับยา ๒๔ ตำรับ มียาฝรั่งและตัวยาสมุนไพรจำนวนทั้งสิ้น ๒๔๙ ชนิด รวมถึงทรงคิดวิธีการชงยาด้วยแอลกอฮอล์เขียนไว้ในตำรานี้ด้วยเช่นกัน

ปัจจุบันยังคงมีตำรับยาแผนไทยเหลือไว้ในตำรายาฉบับนี้เพียง ๒๐ ตำรับ เช่น ยาวาตาประสิทธิ ยาจักรรงค์ ยาวิสมพยาน้อย ยาเทพจิตรารมณ เป็นต้น โดยเป็นตำรับยาที่ใช้ในการรักษาความเจ็บป่วยครอบคลุม ๗ อาการ คือ กลุ่มอาการทางระบบทางเดินอาหาร กลุ่มอาการทางระบบไหลเวียนโลหิต กลุ่มอาการทางระบบทางเดินหายใจ กลุ่มอาการทางระบบผิวหนัง กลุ่มอาการทางสูติศาสตร์-นรีเวชวิทยา กลุ่มอาการทางกล้ามเนื้อและกระดูก และบรรเทาอาการไข้ น้ำกระสายยา

ในตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ต้นฉบับปีมะโรงอุทิศ พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้ระบุสรรพคุณของแต่ละตำรับครอบคลุมหลายอาการที่เป็น รวมทั้งได้ระบุให้ใช้แต่ละตำรับยาร่วมกับน้ำกระสายยาด้วย เพื่อช่วยเสริมฤทธิ์ยาและรักษาตรงตามอาการที่เป็นได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งในตำรับหนึ่งอาจรับประทานยาร่วมกับน้ำกระสายยาหลายชนิด ตัวอย่างเช่น ในตำรับยาที่ ๕ ชื่อว่ายาตาประสิทธิ หรือโอสถสมาธิ ระบุดรรพคุณของตำรับ คือ แก้กิด แก้ก้อน แก้อัมพาต แก่ลงท้องที่ไม่ปวดมวน สีอุจจาระสีขาว แก่ลงท้องเป็นริดสีดวง แก่ท้องขึ้น แก่บิดมูกเลือด แก่ปัสสาวะ และกร่อนแห้ง หากต้องใช้รักษาอาการบิดอย่างได้ผล ควรรับประทานร่วมกับน้ำกระสายยาผักแพวแดง หรือหากมีอาการลงท้องที่ไม่ปวดมวน ลงท้องเป็นริดสีดวง ท้องขึ้น ควรรับประทานร่วมกับน้ำกระสายยาน้ำปูนใส ต้มกับน้ำลูกจันทน์

ด้วยคุณค่าในภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยที่พระองค์สายสนิทวงศ์ ได้เขียนขึ้นนี้
จึงได้นำมาตีพิมพ์ซ้ำเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๙ สำหรับแจกในงานปลงศพมหาอำมาตย์ตรี
พระยาวิสูตรสาครดิฐ (เทียน ประทีปะเสน) ท. จ, ม. ม, ร. จ. พ. อธิบดีกรมเจ้าท่า
กระทรวงได้ประกาศเป็นตำราการแพทย์แผนไทยของชาติและตำรับยาแผนไทยของชาติในปี
พ.ศ. ๒๔๕๘ และได้รับการคุ้มครองตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญา
การแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒

ว่าด้วยตำรับยาพระองค์เจ้าสายสนิทวงษ์
พิมพ์โรงรัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๔

ว่าด้วยตำรับยาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ปีมโรงฉลูศก พ.ศ. ๒๔๕๙

ตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์

๑ ยาที่ ๕ ชื่อวาตาประสิทธิ์ ชื่อโทตันฆาฏ
ก็ชื่อ ให้เอาตังค่านบาท ๓ ตังปดืบาท ๓ จึงแห้ง
บาท ๓ โกงูตอบาท ๓ ซอเมเทศบาท ๓ หญ้า
คื่นนบกบาท ๓ กั้นชาบาท ๓ หัวอุคพิศบาท ๓
หัวคองตังบาท ๓ ยาดำ ๓ บาท มหาหิงคุ
๓ บาท แก่นแต่มทเต ๓ บาท โกงูน้ำเต้า ๓
บาท โกงูพุงปลา ๓ บาท ผักแว้งแดง ๓ บาท
หัวน้า ๓ บาท เดิมเอาตังตะเฒอมภาค พริก
ไทยหนักเท่ายา ๓๖ ตัง ใหม่นี้ให้เอาพริกไทย
หนักเท่ายา ๓๖ ตัง

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๔๖-๑๔๘)

ยาที่ ๕ ชื่อวาตาประสิทธิ หรือโสมมาฏ แก้กิด ๗๗

สรรพคุณของตำรับ: แก้กิด แก้ก้อน แก้อัมพาต แก้ก้องที่ไม่ปวดมวน สีอุจจาระสีขาว แก้ก้องเป็นริดสีดวง แก้ก้องขึ้น แก้กิดมูกเลือด แก้กิดขาด และกล่อนแห้ง

ส่วนประกอบของตำรับ: สะค้าน ดีปลี ชิงแห้ง โสมสอ ชะเอมเทศ หล้าตีนนก กัญชา หัวอุตพิท หัวดองดึง ยาดำ มหาหิงค์ แก่นแสมทะเล โสมน้ำเต้า โสมพุงปลา ผักแพ้วแดง ว่านน้ำ และพริกไทยหนักเท่าตัวยา ๑๖ สิ่ง

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย:

๑) ผักแพ้วแดง (ผักแพ้วแดง) (*Iresine herbstii* Hook.) แก้กิด

๒) ลูกจันทน์ (*Myristica fragrans* Houtt.) หรือน้ำปูนใส หรือกะทือก็ได้

(*Zingiber zerumbet* (L.) Roscoe ex Sm.) แก้ก้อน แก้อัมพาต

๓) น้ำสารส้มหนัก ๒ ไพ แก้ก้องที่ไม่ปวดมวน สีอุจจาระสีขาว แก้ก้องเป็นริดสีดวง แก้ก้องขึ้น

๔) น้ำปูนใส ต้มกับน้ำลูกจันทน์ (*Myristica fragrans* Houtt.) แก้กิดมูกเลือด

๕) มะนาว (*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle) กับเกลือ แก้กิดขาด และกล่อนแห้ง

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๕ ชื่อวาทาประสิทธิ หรือโอสถนาฏ แก้กิด ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	สะค้าน	*เถา	<i>Piper wallichii</i> (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	๑ บาท
๒	ดีปลี	*ผล	<i>Piper retrofractum</i> Vahl	Piperaceae	๑ บาท
๓	ขิงแห้ง	*เหง้า	<i>Zingiber ligulatum</i> Roxb.	Zingiberaceae	๑ บาท
๔	โกฐสอ	*ราก	<i>Angelica dahurica</i> (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. <i>dahurica</i>	Umbelliferae	๑ บาท
๕	ชะเอมเทศ	*ราก	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	Fabaceae	๑ บาท
๖	หญ้าตีนนก	*ทั้งต้น	<i>Eleusine indica</i> (L.) Gaertn.	Poaceae	๑ บาท
๗	กัญชา	*ใบ, ช่อดอก	<i>Cannabis sativa</i> L.	Cannabaceae	๑ บาท
๘	หัวอุตพิด	หัว	<i>Typhonium trilobatum</i> (L.) Schott	Araceae	๑ บาท
๙	หัวดองดึง	หัว (เหง้า)	<i>Gloriosa superba</i> L.	Colchicaceae	๓ บาท
๑๐	ยาดำ	เคียนน้ำยางสีเหลืองจากใบ	<i>Aloe vera</i> (L.) Burm. f.	Xanthorrhoeaceae	๓ บาท
๑๑	มหาหิงคุ์	*ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและลำต้นใต้ดิน	<i>Ferula assa-foetida</i> L.	Apiaceae	๓ บาท
๑๒	แก่น แสมทะเล	แก่น	<i>Avicennia marina</i> (Forssk.) Vierh.	Acanthaceae	๓ บาท
๑๓	โกฐน้ำเต้า	*ราก/เหง้า	<i>Rheum palmatum</i> L., <i>R. officinale</i> Baill., <i>R. tanguticum</i> Maxim. ex Balf.	Polygonaceae	๓ บาท
๑๔	โกฐพุงปลา	ปุ่มหูต (gall) จากใบหรือกิ่งอ่อน	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	Combretaceae	๓ บาท
๑๕	ผักแว่นแดง (ผักแว่นแดง)	*ทั้งต้น	<i>Iresine herbstii</i> Hook.	Amaranthaceae	๓ บาท
๑๖	ว่านน้ำ	*เหง้า	<i>Acorus calamus</i> L.	Acoraceae	๓ บาท
๑๗	พริกไทย	*ผล	<i>Piper nigrum</i> L.	Piperaceae	๑๖ บาท

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๖ ให้เอา รากคนทีเขมา ๑ ดอก
 สารีภัก ๑ รากเจตมูลเพลิง ๑ รากมะแว้งต้น ๑
 รากคนทีสอ ๑ รากจิงจ้อแดง ๑ รากเข็ม
 แดง ๑ รากเข็มขาว ๑ รากอัญชันเขียว ๑
 รากพุงแก ๑ เปลือกราชพฤกษ์ ๑ รากขนุน ๑
 เปลือกสมุลแว้ง ๑ เปลือกทองหลางใบมน ๑
 เปลือกมะขาม ๑ เปลือกข่า ๑ ขมิ้นอ้อย ๑
 ไพล ๑ ข่า ๑ กระเทียมสุก ๑ กรุ่งเขมา ๑
 โลดแดง ๑ โลดขาว ๑ รากหางไก่ ๑ รากชะบา
 แดง ๑ รากชะบาขาว ๑ รากชะบาหงษ์ ๑ ขมิ้น
 เครือ ๑ รากมะกัลด้าช้าง ๑ เข้ากันเป็นยา
 ๒๙ สิ่ง

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๔๘-๑๔๙)

ยาที่ ๖ แก้วฟ้า ๑๗

สรรพคุณของตำรับ: แก้วฟ้าเข้าบวมต่าง ๆ แก้วฟ้าต่าง ๆ

ส่วนประกอบของตำรับ: รากคนทีเขมา ดอกสารภี รากเจตมูลเพลิง รากมะแว้งต้น
 รากคนทีสอ รากจิงจ้อแดง รากเข็มแดง รากเข็มขาว รากอัญชันเขียว รากพุงแก เปลือก
 ราชพฤกษ์ รากขนุน เปลือกสมุลแว้ง เปลือกทองหลางใบมน เปลือกมะขาม เปลือกข่า
 ขมิ้นอ้อย ไพล ข่า กระเทียมสุก กรุ่งเขมา โลดแดง โลดขาว รากหางไก่ รากชะบาแดง
 รากชะบาขาว รากชะบาหงษ์ ขมิ้นเครือ และรากมะกัลด้าช้าง เข้ากันเป็นยา ๒๙ สิ่ง

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: กิน และทา

น้ำกระสาย: สารส้ม หนัก ๑ ไพ แก้วฟ้าเข้าบวมต่าง ๆ

ฝาง (*Caesalpinia sappan* L.) ครั้ง แก้วฟ้าต่าง ๆ

บันทึก

๒

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๖ แก้วฟกข้า ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	รากคนทีเขมา	ราก	<i>Vitex negundo</i> L.	Lamiaceae	๑ บาท
๒	ดอกสารภี	ดอก	<i>Mammea siamensis</i> T. Anderson	Calophyllaceae	๑ บาท
๓	รากเจตมูลเพลิง -เจตมูลเพลิงแดง -เจตมูลเพลิงขาว	*ราก	<i>Plumbago indica</i> L. <i>Plumbago zeylanica</i> L.	Plumbaginaceae Plumbaginaceae	๑ บาท
๔	รากมะแว้งต้น	ราก	<i>Solanum sanitwongsei</i> W. G. Craib	Solanaceae	๑ บาท
๕	รากคนทีสอ	ราก	<i>Vitex trifolia</i> L.	Lamiaceae	๑ บาท
๖	รากจิงจ้อแดง	ราก	<i>Ipomoea hederifolia</i> L.	Convolvulaceae	๑ บาท
๗	รากเข็มแดง	ราก	<i>Ixora coccinea</i> L.	Rubiaceae	๑ บาท
๘	รากเข็มขาว	ราก	<i>Ixora lucida</i> R. Br. ex Hook. f.	Rubiaceae	๑ บาท
๙	รากอัญชันเขียว	ราก	<i>Clitoria ternatea</i> L.	Fabaceae	๑ บาท
๑๐	รากพุงแก	ราก	<i>Capparis siamensis</i> Kurz	Capparaceae	๑ บาท
๑๑	เปลือกราชพฤกษ์	เปลือก	<i>Cassia fistula</i> L.	Fabaceae	๑ บาท
๑๒	รากขนุน	ราก	<i>Artocarpus heterophyllus</i> Lam.	Moraceae	๑ บาท
๑๓	เปลือกสมุลแว้ง	เปลือก	<i>Cinnamomum bejolghota</i> (Buch.-Ham.) Sweet	Lauraceae	๑ บาท
๑๔	เปลือก ทองหลางใบมน	เปลือก	<i>Erythrina fusca</i> Lour.	Fabaceae	๑ บาท
๑๕	เปลือกมะขาม	เปลือก	<i>Tamarindus indica</i> L.	Fabaceae	๑ บาท
๑๖	เปลือกข่า	เปลือก	<i>Embelia tsjeriam-cottam</i> (Roem. & Schult.) A. DC.	Primulaceae	๑ บาท
๑๗	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	<i>Curcuma</i> sp.	Zingiberaceae	๑ บาท

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๘	ไพล	*เหง้า	<i>Zingiber montanum</i> (J. Koenig) Link ex A. Dietr.	Zingiberaceae	๑ บาท
๑๙	ข่า	*เหง้า	<i>Alpinia galanga</i> (L.) Willd.	Zingiberaceae	๑ บาท
๒๐	กระเทียมสุก	*หัว	<i>Allium sativum</i> L.	Amaryllidaceae	๑ บาท
๒๑	กรงเข็ม	*ราก	<i>Cissampelos pareira</i> L.	Menispermaceae	๑ บาท
๒๒	โลดแดง (โลดทะนงแดง)	*ราก	<i>Trigonostemon reidioides</i> (Kurz) Craib	Euphorbiaceae	๑ บาท
๒๓	โลดขาว (โลดทะนงขาว)	*ราก	<i>Trigonostemon albiflorus</i> Airy Shaw	Euphorbiaceae	๑ บาท
๒๔	รากหางไก่ (ขี้ฮั่น)	ราก	<i>Triumfetta pilosa</i> Roth	Malvaceae	๑ บาท
๒๕	รากชบาแดง	ราก	<i>Hibiscus rosa-sinensis</i> L.	Malvaceae	๑ บาท
๒๖	รากชบาขาว	ราก	<i>Hibiscus rosa-sinensis</i> L.	Malvaceae	๑ บาท
๒๗	รากชบาหงส์ (พู่ระหง)	ราก	<i>Hibiscus schizopetalus</i> (Dyer) Hook. f.	Malvaceae	๑ บาท
๒๘	ขมิ้นเครือ	*เถา	<i>Arcangelisia flava</i> (L.) Merr.	Menispermaceae	๑ บาท
๒๙	รากมะกล่ำ ตาช้าง	ราก	<i>Adenanthera pavonina</i> L.	Fabaceae	๑ บาท

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยาแก้กันโดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๗ ให้เอา โกฐก้านพร้าว ๓ โกฐพุง
ปลา ๓ โกฐจุฬาลัมพา ๓ ผลเอ็น ๓ เปลือก
สมุลแว้ง ๓ กระเทียมสุก ๓ ดอกผักคราด ๓
ดอกกะเพรา ๓ หัวขิงคลาด ๓ สารส้มสุก ๓
รากนมวัว ๓ เข้ากันเป็นยา ๑๑ สิ่ง
ยาที่ ๗ แก้มส้มอีก แก้มส้มหะคั้ง แก้ม
หิด แก้มอบ ฯ

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๕๐)

ยาที่ ๗ แก้มส้มอีก ๗๗

สรรพคุณของตำรับ: แก้มส้มอีก แก้มส้มหะ แก้มหิด แก้มอบ

ส่วนประกอบของตำรับ: โกฐก้านพร้าว โกฐพุงปลา โกฐจุฬาลัมพา ผลเอ็น เปลือก
สมุลแว้ง กระเทียมสุก ดอกผักคราด ดอกกะเพรา หัวขิงคลาด สารส้มสุก และรากนมวัว
เข้ากันเป็นยา ๑๑ สิ่ง

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย: ไม่ระบุ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๗ แก้มสะอึก ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	โกฐก้านพร้าว	*ราก	<i>Neopicrorhiza scrophulariiflora</i> (Pennell) Hong	Plantaginaceae	๑ บาท
๒	โกฐพุงปลา	ปุ่มหูด (gall) จากใบหรือ กิ่งอ่อน	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	Combretaceae	๑ บาท
๓	โกฐจุฬาลัมพา	*ส่วนเหนือดิน	<i>Artemisia annua</i> L.	Compositae	๑ บาท
๔	ผลเอ็น	ผล	<i>Elettaria cardamomum</i> (L.) Maton	Zingiberaceae	๑ บาท
๕	เปลือกสมุลแว้ง	เปลือก	<i>Cinnamomum bejolghota</i> (Buch.-Ham.) Sweet	Lauraceae	๑ บาท
๖	กระเทียมสุก	*หัว	<i>Allium sativum</i> L.	Amaryllidaceae	๑ บาท
๗	ดอกผักคราด	ดอก	<i>Acmella oleracea</i> (L.) R. K. Jansen	Asteraceae	๑ บาท
๘	ดอกกะเพรา	ดอก	<i>Ocimum tenuiflorum</i> L.	Labiatae	๑ บาท
๙	หัวขิงตลาด	หัว	ไม่สามารถระบุชื่อวิทยาศาสตร์ได้		๑ บาท
๑๐	สารส้มสะตุ				๑ บาท
๑๑	รากนมวัว	ราก	<i>Uvaria rufa</i> Blume	Annonaceae	๑ บาท

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยาแก้กันโดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๘ ให้เอา โกฎเชียง ๑ เทียนขาว ๑
ผิวผลมะตูมแก่ ๑ ลูกผักชี ๑ ลูกผักของ ๑
กานพลู ๑ ดีปลี ๑ รากมะแว้งต้น ๑ รากจิงจ้อ
แดง ๑ รากขี้ดมอญเล็ก ๑ รากแตงหนู ๑ ขิง
แห้ง ๑ หัวหัวหมู ๑ หัวเปราะขาว ๑ กระเทียม
สุก ๑ หัวหอม ๑ เถาบระเพ็ด ๑ เถาม่วงแดง ๑
มหาหิงคุ์ ๑ กันทา ๑ ต้นส้มเช้า ๑ ตรึงตา ๑
เข้ากันเป็นยา ๒๒ สิ่ง

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๕๐-๑๕๑)

ยาที่ ๘ แก่เหนียวหอบเพราะเสมหะ ๑๑

สรรพคุณของตำรับ: แก่เหนียวหอบเพราะเสมหะ แก้เสมหะในคอ แน่นหน้าอก
แก้หืดหอบ

ส่วนประกอบของตำรับ: โกฎเชียง เทียนขาว ผิวผลมะตูมแก่ ลูกผักชี ลูกผักของ
(ผักขง) กานพลู ดีปลี รากมะแว้งต้น รากจิงจ้อแดง รากขี้ดมอญเล็ก รากแตงหนู ขิงแห้ง
หัวหัวหมู หัวเปราะขาว กระเทียมสุก หัวหอม เถาบระเพ็ด เถาม่วงแดง มหาหิงคุ์ กัญชา
ต้นส้มเช้า และตรึงตา เข้ากันเป็นยา ๒๒ สิ่ง

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย: ไม่ระบุ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๘ แก้นิเอยหอบเพราะเสมหะ ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	โกฐเชียง	*ราก	<i>Angelica sinensis</i> (Oliv.) Diels	Umbelliferae	๑ บาท
๒	เทียนขาว	*เมล็ด	<i>Cuminum cyminum</i> L.	Umbelliferae	๑ บาท
๓	ผิวผลมะตูมแก่	ผิวผลแก่	<i>Aegle marmelos</i> (L.) Corrêa	Rutaceae	๑ บาท
๔	ลูกผักชี	ผล	<i>Coriandrum sativum</i> L.	Apiaceae	๑ บาท
๕	ลูกผักของ (ผักขวง)	ผล	<i>Glinus oppositifolius</i> (L.) Aug. DC.	Molluginaceae	๑ บาท
๖	กานพลู	*ดอก	<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๑ บาท
๗	ดีปลี	*ผล	<i>Piper retrofractum</i> Vahl	Piperaceae	๑ บาท
๘	รากมะแว้งต้น	ราก	<i>Solanum sanitwongsei</i> W. G. Craib	Solanaceae	๑ บาท
๙	รากจิงจ้อแดง	ราก	<i>Ipomoea hederifolia</i> L.	Convolvulaceae	๑ บาท
๑๐	รากขี้ดมอนเล็ก	ราก	<i>Scoparia dulcis</i> L.	Plantaginaceae	๑ บาท
๑๑	รากแตงหนู	ราก	<i>Mukia maderaspatana</i> (L.) M. Roem.	Cucurbitaceae	๑ บาท
๑๒	ขิงแห้ง	*เหง้า	<i>Zingiber ligulatum</i> Roxb.	Zingiberaceae	๑ บาท
๑๓	หัวหัวหมู	หัว	<i>Cyperus rotundus</i> L.	Cyperaceae	๑ บาท
๑๔	หัวเปราะหอม	หัว	<i>Kaempferia galanga</i> L.	Zingiberaceae	๑ บาท
๑๕	กระเทียมสุก	*หัว	<i>Allium sativum</i> L.	Amaryllidaceae	๑ บาท
๑๖	หัวหอม	*หัว	<i>Allium ascalonicum</i> L.	Amaryllidaceae	๑ บาท
๑๗	เถาบอระเพ็ด	เถา	<i>Tinospora crispa</i> (L.) Hook. f. & Thomson	Menispermaceae	๑ บาท

บันทึก

๑๗

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๘	เถาเมวแดง	เถา	<i>Urceola rosea</i> (Hook. & Arn.) D. J. Middleton	Apocynaceae	๑ บาท
๑๙	มหาหิงคุ์	ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและ ลำต้นใต้ดิน	<i>Ferula assa-foetida</i> L.	Apiaceae	๑ บาท
๒๐	กัญชา	*ใบ, ช่อดอก	<i>Cannabis sativa</i> L.	Cannabaceae	๑ บาท
๒๑	ต้นส้มเช้า	ต้น	<i>Euphorbia nerifolia</i> L.	Euphorbiaceae	๑ บาท
๒๒	ตรีผลา - สมอพิเภก - สมอไทย - มะขามป้อม	*เนื้อผล	<i>Terminalia bellirica</i> (Gaertn.) Roxb.	Combretaceae	๑ ส่วน
			<i>Terminalia chebula</i> Retz.	Combretaceae	
			<i>Phyllanthus emblica</i> L.	Euphorbiaceae	

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้นๆ ที่นำมาใช้เป็นยาแก้กันโดยทั่วไป

๑ ยาที่๘ ชื่อจตุรงค์ ให้เอา โกฏหัวบัว ๒ ตัง
 เฟือง โกฏเขียง ๒ ตังเฟือง โกฏจุตาตำภา ๒ ตัง
 เฟือง โกฏก้านพร้าว ๒ ตังเฟือง โกฏต่อ ๒
 ตังเฟือง เทียนเข้าเบ็ดอก ๒ ตังเฟือง เทียนดำ
 ๒ ตังเฟือง เทียนขาว ๒ ตังเฟือง เทียนยาว
 ภา ๒ ตังเฟือง เทียนคาตักแคน ๒ ตังเฟือง
 ดอกจันทน์ตัง ๑ ดอกจันทน์ตัง ๑ กระวานตัง ๑
 หวานกัมแปดตัง ๑ หวานร้อนทองตัง ๑ ดักจัน
 ตัง ๑ จันทน์เทศตัง ๑ อบเชยเทศตัง ๑
 กฤษณาตัง ๑ น้ำประสานทองตัง ๑ เนระภูดีเทศ
 ตัง ๑ เนระภูดีไทยตัง ๑ รากชะพลูตัง ๑
 เถาบริพัตตัง ๑ กะพังโหมตัง ๑ หัวกะเข้าฝั่มด
 ตัง ๑ รากกะทุมหมาบ้ำตัง ๑ ลูกผักชีตัง ๑
 พริกไทย ๒ บาท ไม้เทพทาโร ๒ บาท กานพลู
 ๒ บาท ๒ ตัง เข้ากันเป้นยา ๓๓ ตัง

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๕๑-๑๕๓)

บทที่
๒

ยาที่ ๙ ชื่อจตุรงค์ แก้วไข ๑๒๖

สรรพคุณของตำรับ: แก้วไข อาเจียน กินข้าวไม่ได้ นอนไม่หลับ แก้วธาตุหนัก แก้วเสมหะและน้ำเหลือง แก้วบวมมือบวมเท้า บวมทั้งตัว แก้วสันนิบาต แก้วปวดศีรษะ แก้วตาแดง เป็นเลือด แก้วลมต่าง ๆ แก้วร้อนใน

ส่วนประกอบของตำรับ: โกฐหัวบัว โกฐเชียง โกฐจุฬาลัมพา โกฐก้านพร้าว โกฐสอ เทียนขาวเปลือก เทียนดำ เทียนขาว เทียนยาพานิ เทียนตาตักแตน ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กระวาน ว่านกีบแรด ว่านร้อนทอง ลักจัน จันทน์เทศ อบเชยเทศ กฤษณา น้ำประสานทอง เนระพูสีเทศ เนระพูสีไทย รากข้าพลุ เถาบอระเพ็ด กะพังโหม หัวกะเข้าฝีมด รากกระทิง หมาย้า ลูกผักชี พริกไทย ไม้เทพทาโร และกานพลู เข้ากันเป็นยา ๓๑ สิ่ง

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: กิน และชโลม (ทาภายนอก)

น้ำกระสาย:

๑) รากกล้วย (Psophocarpus tetragonolobus (L.) DC.) แก้วกินอาหารไม่รู้รส

๒) ส้มซ่า (Citrus × aurantium L.) แทรกฝิ่น (Jatropha multifida L.)

ที่ละลายแอลกอฮอล์ แก้วนอนไม่หลับ ผู้ใหญ่ ๒๕ หยด เด็ก ๑๒ หยด

๓) ลูกสลอด (Croton tiglium L.) คั่วให้เกรียมอย่าให้ไหม้ หนัก ๑ เฟื้อง บดกับ ดัวยาทังตำรับที่ ๙ ละลายด้วยน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอนเท่าผลพุทรากิน แก้วธาตุหนัก ท้องผูก

๔) สหสคุณเทศ (Micromelum minutum Wight & Arn.) ๑ สลึง เอายาที่ ๙ ๑ สลึง ละลายด้วยมะกรูด (Citrus hystrix DC.) แก้วบวมมือ บวมเท้า บวมทั้งตัว

๕) น้ำจันทน์ (Myristica fragrans Houtt.) ๑ บาท น้ำใบกระเม็ง (Eclipta prostrata (L.) L.) ๑ บาท น้ำเปลือกมะม่วงพรวน (Mangifera caloneura Kurz)

๑ ร้าหัด แก้วธาตุเบา

๖) ยาที่ ๙ หนัก ๑ เฟื้อง ชะมดเชียง ๒ กล้า พิมเสน (Dryobalanops aromatica C. F. Gaertn.) ๒ กล้า มหาหิงคุ์ (Ferula assa-foetida L.) ๑ กล้า บดให้ละเอียด นัตถ์แก้วสันนิบาต แก้วปวดศีรษะ แก้วตาแดงเป็นเลือด แก้วลมต่าง ๆ ก็ได้

๗) ถัาร้อนในให้เอายาที่ ๙ นี้ ๑ เฟื้อง ดินประสิวขาว ๒ เฟื้องไพ บดให้ละเอียด
ละลายน้ำดอกไม้ก็ได้ น้ำส้มซ่า (*Citrus × aurantium* L.) Siebold & Zucc.) ก็ได้
น้ำส้มพุม (*Citrus reticulata* Blanco) ก็ได้ ทั้งกิน ทั้งชโลม

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๙ ชื่อจัดเรียงค์ แกไข ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	โกฐหัวบัว	*ราก	<i>Ligusticum sinense</i> Oliv. cv. <i>Chuanxiong</i>	Umbelliferae	๒ สลึงเฟื้อง
๒	โกฐเชียง	*ราก	<i>Angelica sinensis</i> (Oliv.) Diels	Umbelliferae	๒ สลึงเฟื้อง
๓	โกฐจุฬาลัมพา	*ส่วนเหนือดิน	<i>Artemisia annua</i> L.	Compositae	๒ สลึงเฟื้อง
๔	โกฐก้านพร้าว	*ราก	<i>Neopicrorhiza</i> <i>scrophulariiflora</i> (Pennell) Hong	Plantaginaceae	๒ สลึงเฟื้อง
๕	โกฐสอ	*ราก	<i>Angelica dahurica</i> (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. <i>dahurica</i>	Umbelliferae	๒ สลึงเฟื้อง
๖	เทียนข้าวเปลือก	*เมล็ด	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Umbelliferae	๒ สลึงเฟื้อง
๗	เทียนดำ	*เมล็ด	<i>Nigella sativa</i> L.	Ranunculaceae	๒ สลึงเฟื้อง
๘	เทียนขาว	*เมล็ด	<i>Cuminum cyminum</i> L.	Umbelliferae	๒ สลึงเฟื้อง
๙	เทียนยาพาณี	*เมล็ด	<i>Trachyspermum ammi</i> (L.) Sprague	Apiaceae	๒ สลึงเฟื้อง
๑๐	เทียนตาดักแตน	*เมล็ด	<i>Anethum graveolens</i> L.	Umbelliferae	๒ สลึงเฟื้อง
๑๑	ลูกจันทร์	ลูก (เมล็ด)	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ สลึง
๑๒	ดอกจันทร์	ดอก (รก)	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ สลึง
๑๓	กระวาน	*ผล	<i>Amomum testaceum</i> Ridl.	Zingiberaceae	๑ สลึง
๑๔	ว่านกีบแรด	*เหง้า	<i>Angiopteris evecta</i> (G. Forst.) Hoffm.	Marattiaceae	๑ สลึง
๑๕	ว่านร้อนทอง	*เหง้า	<i>Globba variabilis</i> Ridl.	Zingiberaceae	๑ สลึง

บันทึก

๒

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๖	ลักจั่น	*แก่น	<i>Dracaena cochinchinensis</i> (Lour.) S. C. Chen	Dracaenaceae	๑ สลึง
๑๗	จันทน์เทศ	*แก่น	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ สลึง
๑๘	อบเชยเทศ	*เปลือกชั้นใน	<i>Cinnamomum verum</i> J. Presl, <i>C. burmanni</i> (Nees & T. Nees) Blume	Lauraceae	๑ สลึง
๑๙	กฤษณา	*แก่นที่มีชันสีดำ และมีกลิ่นหอม	<i>Aquilaria crassna</i> Pierre ex Lecomte, <i>A. malaccensis</i> Lam.	Thymelaeaceae	๑ สลึง
๒๐	น้ำประสานทอง				๑ สลึง
๒๑	เนระพูสีเทศ	*เหง้า	<i>Pteridrys symatica</i> (Willd.) C. Chr. & Ching	Tectariaceae	๑ สลึง
๒๒	เนระพูสีไทย	*เหง้า	<i>Tacca chantrieri</i> André	Dioscoreaceae	๑ สลึง
๒๓	รากข้าพลุ	ราก	<i>Piper sarmentosum</i> Roxb.	Piperaceae	๑ สลึง
๒๔	เถาบอระเพ็ด	เถา	<i>Tinospora crispa</i> (L.) Hook. f. & Thomson	Menispermaceae	๑ สลึง
๒๕	กะพังโหม	*เถา	<i>Paederia linearis</i> Hook. f.	Rubiaceae	๑ สลึง
๒๖	หัวกะเข้ผิมด	หัว	<i>Aristolochia pothieri</i> Pierre ex Lecomte	Aristolochiaceae	๑ สลึง
๒๗	รากกระทุ้งหมาบ้า	ราก	<i>Dregea volubilis</i> (L. f.) Benth. ex Hook. f.	Apocynaceae	๑ สลึง
๒๘	ลูกผักชี	ผล	<i>Coriandrum sativum</i> L.	Apiaceae	๑ สลึง
๒๙	พริกไทย	*ผล	<i>Piper nigrum</i> L.	Piperaceae	๒ บาท
๓๐	ไม้เทพทาโร	*เนื้อไม้	<i>Cinnamomum porrectum</i> (Roxb.) Kosterm.	Lauraceae	๒ บาท
๓๑	กานพลู	*ดอก	<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๒ บาท ๒ สลึง

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๑๐ ชื่อวิสมพยาน้อย ให้เอา โกฐสอ ๑
โกฐก้านพร้าว ๑ โกฐเชียง ๑ โกฐจุฬาหมา ๑
โกฐหัวบัว ๑ เทียนดำ ๑ เทียนขาว ๑ เทียน
ยาวพانی ๑ เทียนเข้าเปลือก ๑ เทียนตาคักแตน ๑
ลูกจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ กระจวาน ๑ กานพลู ๑
น้ำประสานทอง ๑ เจตมูลเพลิง ๑ ชลูด ๑
อบเชยเทศ ๑ ชะเอมเทศ ๑ สมอเทศ ๑ เข้า
กันเป็นยา ๒๐ สิ่ง

(ดัดฉบับเดิมต่อหน้า ๑๕๓-๑๕๔)

ยาที่ ๑๐ ชื่อวิสมพยาน้อย แก้สารพัดลมที่ปวดมวนเป็นพิษ ฯลฯ

สรรพคุณของตำรับ: แก้สารพัดลมที่ปวดมวนเป็นพิษ แก้ลมอันกลุ้มดวงจิตสวังสวาย
กลับให้ชื่นใจ

ส่วนประกอบของตำรับ: โกฐสอ โกฐก้านพร้าว โกฐเชียง โกฐจุฬาหมา โกฐหัวบัว
เทียนดำ เทียนขาว เทียนยาวพانی เทียนเข้าเปลือก เทียนตาคักแตน ลูกจันทน์ ดอกจันทน์
กระจวาน กานพลู น้ำประสานทอง เจตมูลเพลิง ชลูด อบเชยเทศ ชะเอมเทศ และสมอเทศ
เข้ากันเป็นยา ๒๐ สิ่ง

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย: น้ำดอกไม้ หรือ น้ำขิงก็ได้ (*Zingiber officinale* Roscoe) แทรก
ชะมดเชียง พิมเสน (*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.) อำพัน และหญ้าฝรั่ง
(*Crocus sativus* L.)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๑๐ ชื่อวิสัยพยาน้อย
แก้สารพัดลมที่ปวดมวนเป็นพิษ ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	โกฐสอ	*ราก	<i>Angelica dahurica</i> (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. <i>dahurica</i>	Umbelliferae	๑ บาท
๒	โกฐก้านพร้าว	*ราก	<i>Neopicrorhiza scrophulariiflora</i> (Pennell) Hong	Plantaginaceae	๑ บาท
๓	โกฐเชียง	*ราก	<i>Angelica sinensis</i> (Oliv.) Diels	Umbelliferae	๑ บาท
๔	โกฐจุฬาลัมพา	*ส่วนเหนือดิน	<i>Artemisia annua</i> L.	Compositae	๑ บาท
๕	โกฐหัวบัว	*ราก	<i>Ligusticum sinense</i> Oliv. cv. <i>Chuanxiong</i>	Umbelliferae	๑ บาท
๖	เทียนดำ	*เมล็ด	<i>Nigella sativa</i> L.	Ranunculaceae	๑ บาท
๗	เทียนขาว	*เมล็ด	<i>Cuminum cyminum</i> L.	Umbelliferae	๑ บาท
๘	เทียนยาวพาณี	*เมล็ด	<i>Trachyspermum ammi</i> (L.) Sprague	Umbelliferae	๑ บาท
๙	เทียนข้าวเปลือก	*เมล็ด	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Umbelliferae	๑ บาท
๑๐	เทียนตาตั๊กแตน	*เมล็ด	<i>Anethum graveolens</i> L.	Umbelliferae	๑ บาท
๑๑	ลูกจันทน์	ลูก (เมล็ด)	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๑๒	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๑๓	กระวาน	*ผล	<i>Amomum testaceum</i> Ridl.	Zingiberaceae	๑ บาท
๑๔	กานพลู	*ดอก	<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๑ บาท
๑๕	น้ำประสานทอง				๑ บาท
๑๖	เจตมูลเพลิง - เจตมูลเพลิงแดง - เจตมูลเพลิงขาว	*ราก	<i>Plumbago indica</i> L. <i>Plumbago zeylanica</i> L.	Plumbaginaceae Plumbaginaceae	๑ บาท
๑๗	ชะลูด	*เปลือก	<i>Alyxia reinwardtii</i> Blume	Apocynaceae	๑ บาท
๑๘	อบเชยเทศ	*เปลือกชั้นใน	<i>Cinnamomum verum</i> J. Presl, <i>C. burmanni</i> (Nees & T. Nees) Blume	Lauraceae	๑ บาท
๑๙	ชะเอมเทศ	*ราก	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	Fabaceae	๑ บาท
๒๐	สมอเทศ	*ผล	<i>Terminalia arjuna</i> (Roxb. ex DC.) Wight & Arn.	Combretaceae	๑ บาท

หมายเหตุ *ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๑๑ ชื่อวิสัยพยากกลาง ให้เอา ลูก
ผักชี ๑ ลูกจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ กระจวาน ๑
กานพลู ๑ การบูร ๑ โกงสุ ๑ โกงสุหัวบัว ๑
โกงสุเชียง ๑ โกงสุน้ำเต้า ๑ โกงสุพุงปลา ๑ โกงสุ
ก้านพร้าว ๑ เทียนดำ ๑ เทียนแดง ๑ เทียน
ตาคักแตน ๑ เทียนขาว ๑ เทียนยาวพาน ๑
น้ำประสานทอง ๑ สมุลแว้ง ๑ สมอไทย ๑
สมอเทศ ๑ หวานน้ำ ๑ ลูกเอ็น ๑ จันทน์เทศ ๑
ใบกระจวาน ๑ ชิงแห้ง ๑ ชะมดไทย ๑ พิมเสน ๑
ดีปลีหนักงยา ๒๘ สิ่งนี้

(ดุนฉบับเดิมต่อหน้า ๑๕๔-๑๕๕)

ยาที่ ๑๑ ชื่อวิสัยพยากกลาง แก้มจุกเสียด ๒๒

สรรพคุณของตำรับ: แก้มจุกเสียด แก้ท้องขึ้น

ส่วนประกอบของตำรับ: ลูกผักชี ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กระจวาน กานพลู การบูร
โกงสุ โกงสุหัวบัว โกงสุเชียง โกงสุน้ำเต้า โกงสุพุงปลา โกงสุก้านพร้าว เทียนดำ เทียนแดง
เทียนตาคักแตน เทียนขาว เทียนยาวพาน น้ำประสานทอง สมุลแว้ง สมอไทย สมอเทศ
วานน้ำ ลูกเอ็น จันทน์เทศ ใบกระจวาน ชิงแห้ง ชะมดไทย พิมเสน และดีปลี หนักงยา
๒๘ สิ่งนี้

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย: ชิง (*Zingiber officinale* Roscoe)

หรือส้มซ่าก็ได้ (*Citrus × aurantium* L.) แก้มจุกเสียด แก้ท้องขึ้น

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๑๑ ชื่อวิสัยพากลาง แก้มจุกเสียด ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ลูกผักชี	ผล	<i>Coriandrum sativum</i> L.	Apiaceae	๑ บาท
๒	ลูกจันทน์	ลูก (เมล็ด)	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๓	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๔	กระวาน	*ผล	<i>Amomum testaceum</i> Ridl.	Zingiberaceae	๑ บาท
๕	กานพลู	*ดอก	<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๑ บาท
๖	การบูร	*เปลือกต้น	<i>Cinnamomum camphora</i> (L.) J. Presl	Lauraceae	๑ บาท
๗	โถรสอ	*ราก	<i>Angelica dahurica</i> (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. <i>dahurica</i>	Umbelliferae	๑ บาท
๘	โถรหับบัว	*ราก	<i>Ligusticum sinense</i> Oliv. cv. <i>Chuanxiong</i>	Umbelliferae	
๙	โถรเชียง	*ราก	<i>Angelica sinensis</i> (Oliv.) Diels	Umbelliferae	๑ บาท
๑๐	โถรน้ำเต้า	*ราก/เหง้า	<i>Rheum palmatum</i> L., <i>R. officinale</i> Baill., <i>R. tanguticum</i> Maxim. ex Balf.	Polygonaceae	๑ บาท
๑๑	โถรพุงปลา	ปุ่มหูด (gall) จากใบหรือกิ่งอ่อน	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	Combretaceae	๑ บาท
๑๒	โถรก้านพร้าว	*ราก	<i>Neopicrorhiza scrophulariiflora</i> (Pennell) Hong	Plantaginaceae	๑ บาท
๑๓	เทียนดำ	*เมล็ด	<i>Nigella sativa</i> L.	Ranunculaceae	๑ บาท
๑๔	เทียนแดง	*เมล็ด	<i>Lepidium sativum</i> L.	Cruciferae	๑ บาท
๑๕	เทียนตาตั๊กแตน	*เมล็ด	<i>Anethum graveolens</i> L.	Umbelliferae	๑ บาท
๑๖	เทียนขาว	*เมล็ด	<i>Cuminum cyminum</i> L.	Umbelliferae	๑ บาท

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๗	เทียนยาวพาลี	*เมล็ด	<i>Trachyspermum ammi</i> (L.) Sprague	Umbelliferae	๑ บาท
๑๘	น้ำประสานทอง				๑ บาท
๑๙	สมุลแว้ง	เปลือก	<i>Cinnamomum bejolghota</i> (Buch.-Ham.) Sweet	Lauraceae	๑ บาท
๒๐	สมอไทย	*ผล	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	Combretaceae	๑ บาท
๒๑	สมอเทศ	*ผล	<i>Terminalia arjuna</i> (Roxb. ex DC.) Wight & Arn.	Combretaceae	๑ บาท
๒๒	ว่านน้ำ	*เหง้า	<i>Acorus calamus</i> L.	Acoraceae	๑ บาท
๒๓	ลูกเอียน	ผล	<i>Elettaria cardamomum</i> (L.) Maton	Zingiberaceae	๑ บาท
๒๔	จันทน์เทศ	*แก่น	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๒๕	ใบกระวาน	ใบ	<i>Laurus nobilis</i> L.	Lauraceae	๑ บาท
๒๖	ขิงแห้ง	*เหง้า	<i>Zingiber ligulatum</i> Roxb.	Zingiberaceae	๑ บาท
๒๗	ชะมดไทย				๑ บาท
๒๘	พิมเสน	*เนื้อไม้	<i>Dryobalanops aromatica</i> C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๑ บาท
๒๙	ดีปลี	*ผล	<i>Piper retrofractum</i> Vahl	Piperaceae	๑๔ บาท

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยาแก้กันโดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๑๒ ชื่อวิสัยพยาใหญ่ ให้เอา จิงแห้ง ๑
สมอเทศ ๑ ลูกจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ กระวาน ๑
กานพลู ๑ ลูกเอน ๑ ใบพิมเสน ๑ ลูกผักชี ๑
น้ำประสานทอง ๑ โข้วทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ การบูร ๑
เปลือกสมุลแว้ง ๑ รากไครเครือ ๑ อบเชย ๑
จันทน์ขาว ๑ คีปัดหนักเท่ายา ๒๕ สิ่งนี้

(ตุตันฉบับเดิมต่อหน้า ๑๕๕-๑๕๖)

ยาที่ ๑๒ ชื่อวิสัยพยาใหญ่ แก่ลงท้อง ฯลฯ

สรรพคุณของตำรับ: แก่ลงท้อง แน่น จุก เสียด แก่พยาธิ แก่ริดสีดวง แก่ไอ
แก่สะอึก แก่นอนไม่หลับ แก่หาเรอ แก่สันนิบาตสืบจำพวก

ส่วนประกอบของตำรับ: จิงแห้ง สมอเทศ ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กระวาน กานพลู
ลูกเอน ใบพิมเสน ลูกผักชี น้ำประสานทอง โข้วทั้งห้า เทียนทั้งห้า การบูร เปลือกสมุลแว้ง
รากไครเครือ อบเชย จันทน์ขาว และคิปัดหนักเท่ายา ๒๕ สิ่งนี้

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย:

๑) น้ำส้มซ่า (*Citrus × aurantium* L.) หรือน้ำขิงสด (*Zingiber officinale*
Roscoe) หรือน้ำดอกไม้มักได้ แก่ลงท้อง แน่น จุก เสียด

๒) น้ำขิงต้ม (*Zingiber officinale* Roscoe) แก่พยาธิ แก่ริดสีดวง แก่ไอ แก่สะอึก

๓) น้ำกัญชา (*Cannabis sativa* L.) แก่นอนไม่หลับ

๔) น้ำร้อนแทรกพิมเสน (*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.) แก่หา
เรอ แก่สันนิบาตสืบจำพวก

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๑๒ ชื่อวิสมยาใหญ่ แก้งท้อง ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ขิงแห้ง	*เหง้า	<i>Zingiber ligulatum</i> Roxb.	Zingiberaceae	๑ บาท
๒	สมอเทศ	*ผล	<i>Terminalia arjuna</i> (Roxb. ex DC.) Wight & Arn.	Combretaceae	๑ บาท
๓	ลูกจันทน์	ลูก (เมล็ด)	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๔	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๕	กระวาน	*ผล	<i>Amomum testaceum</i> Ridl.	Zingiberaceae	๑ บาท
๖	กานพลู	*ดอก	<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๑ บาท
๗	ลูกเอ็น	ผล	<i>Elettaria cardamomum</i> (L.) Maton	Zingiberaceae	๑ บาท
๘	ใบพิมเสน	ใบ	<i>Pogostemon cablin</i> (Blanco) Benth.	Lamiaceae	๑ บาท
๙	ลูกผักชี	ผล	<i>Coriandrum sativum</i> L.	Apiaceae	๑ บาท
๑๐	น้ำประสานทอง				๑ บาท
๑๑-๑๕	โกฐทั้งห้า - โกฐสอ - โกฐเขมา - โกฐเชียง - โกฐหัวบัว - โกฐจุฬาลัมพา	*ราก	<i>Angelica dahurica</i> (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. <i>dahurica</i> <i>Atractylodes lancea</i> (Thunb.) DC. <i>Angelica sinensis</i> (Oliv.) Diels <i>Ligusticum sinense</i> Oliv. cv. <i>Chuanxiong</i> <i>Artemisia annua</i> L.	Umbelliferae Compositae Umbelliferae Umbelliferae Compositae	๑ บาท

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๖-๒๐	เทียนทั้งห้า - เทียนตาดักแตน - เทียนขาว - เทียนดำ - เทียนข้าวเปลือก - เทียนแดง	*เมล็ด	<i>Anethum graveolens</i> L. <i>Cuminum cyminum</i> L. <i>Nigella sativa</i> L. <i>Foeniculum vulgare</i> Mill. <i>Lepidium sativum</i> L.	Umbelliferae Umbelliferae Ranunculaceae Umbelliferae Cruciferae	๑ บาท
๒๑	การบูร	*เปลือกต้น	<i>Cinnamomum camphora</i> (L.) J. Presl	Lauraceae	๑ บาท
๒๒	เปลือกสมุลแว้ง	เปลือก	<i>Cinnamomum bejolghota</i> (Buch.-Ham.) Sweet	Lauraceae	๑ บาท
๒๓	รากไคร้เครือ	ราก	<i>Aristolochia</i> sp.	Aristolochiaceae	๑ บาท
๒๔	อบเชย (อบเชยเทศ)	*เปลือกชั้นใน	<i>Cinnamomum verum</i> J. Presl, <i>C. burmanni</i> (Nees & T. Nees) Blume	Lauraceae	๑ บาท
๒๕	จันทน์ขาว	*แก่น	<i>Santalum album</i> L.	Santalaceae	๑ บาท
๒๖	ดีปลี	*ผล	<i>Piper retrofractum</i> Vahl	Piperaceae	๒๕ บาท

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยาแก้กันโดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๓๓ ชื่อเทพจิตราภรณ์ ให้เอา ลูก
 ต้มอไทย ๒ ตัดถึง ต้มอพิเภก ๒ ตัดถึง มะขาม
 บัอม ๒ ตัดถึง ต้มเทพรสตัดถึง ๑ ต้มถั่วตัดถึง ๑
 ต้มมะปิ่นตัดถึง ๑ ต้มแก้วตัดถึง ๑ ต้มโอหอม
 ตัดถึง ๑ มะกรูดตัดถึง ๑ มะนาวตัดถึง ๑ มะงั่ว
 ตัดถึง ๑ ขอนดอกบาท ๑ กฤษณามบาท ๑
 กระดำพักบาท ๑ ชลูด ๓ ตัดถึง อบเชยเทศบาท ๑
 ะเอม ๖ ตัดถึง ดอกพิภุบาท ๑ ดอกบุญนาค
 บาท ๑ ดอกจันทน์บาท ๑ ดอกพริกไทยบาท ๑
 ดอกตำรายบาท ๑ เทียนดำเฟื่อง ๑ เทียนแดง
 เฟื่อง ๑ เทียนขาวเฟื่อง ๑ เทียนเข้าเปิดอก
 เฟื่อง ๑ เทียนตาคักแดนเฟื่อง ๑ โกฏธอบาท ๑
 โกฏพุงปตา ๒ ตัดถึง เปราะหอม ๒ ตัดถึง ถักจัน
 บาท ๑ จันทน์เทศบาท ๑ ะมดเชียงบาท ๑
 การบูรบาท ๑ พิมเสน ๖ ตัดถึง กระแจะบาท ๑
 ลูกสะเดาอ่อนบาท ๑ ดอกมลิสดหนักเท่ายา ๓๗
 ตัดถึง

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๕๖-๑๕๗)

บทที่
 ๓๑

ยาที่ ๑๓ ชื่อเทพจิตรารมณ แก้วดวงจิตให้ระส่ำระสาย ฯลฯ

สรรพคุณของตำรับ: แก้วดวงจิตให้ระส่ำระสาย สว่างสวย (อาการที่รู้สึกใจหวิว วิงเวียน คลื่นไส้ ตาพร่าจะเป็นลม) วิงเวียน

ส่วนประกอบของตำรับ: ลูกสมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ส้มเทพรส ส้มซ่า ส้มแป้น ส้มแก้ว ส้มโอหอม มะกรูด มะนาว มะจั่ว ขอนดอก กฤษณา กะลำพัก ชะลูด อบเชยเทศ ชะเอม ดอกพิกุล ดอกบุนนาค ดอกจันทน์ ดอกพริกไทย ดอกสารภี เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว เทียนข้าวเปลือก เทียนตาตึกแตน โกรฐสอ โกรฐพุงปลา เปราะหอม ลักจั่น จันทน์เทศ ชะมดเชียง การบูร พิมเสน กระเจา ลูกสะเดาอ่อน และดอกมะลิสดหนักเท่ายา ๓๗ สิ่งนี้

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย: น้ำดอกไม้เทศ หรือน้ำร้อนก็ได้ แทรกน้ำตาลกรวด แก้วดวงจิตให้ระส่ำระสาย สว่างสวย วิงเวียน

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๑๓ ชื่อเทพจิตรารมณ

แก้วดวงจิตให้ระส่ำระสาย ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ลูกสมอไทย	ผล	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	Combretaceae	๒ สลึง
๒	สมอพิเภก	*ผล	<i>Terminalia bellirica</i> (Gaertn.) Roxb.	Combretaceae	๒ สลึง
๓	มะขามป้อม	*ผล	<i>Phyllanthus emblica</i> L.	Euphorbiaceae	๒ สลึง
๔	ส้มเทพรส		ไม่สามารถระบุชื่อวิทยาศาสตร์ได้		๑ สลึง
๕	ส้มซ่า	*ผิวผล	<i>Citrus × aurantium</i> L.	Rutaceae	๑ สลึง
๖	ส้มแป้น	*ผิวผล	<i>Citrus reticulata</i> Blanco	Rutaceae	๑ สลึง
๗	ส้มแก้ว (ส้มจู)	*ผิวผล	<i>Citrus nobilis</i> Lour.	Rutaceae	๑ สลึง

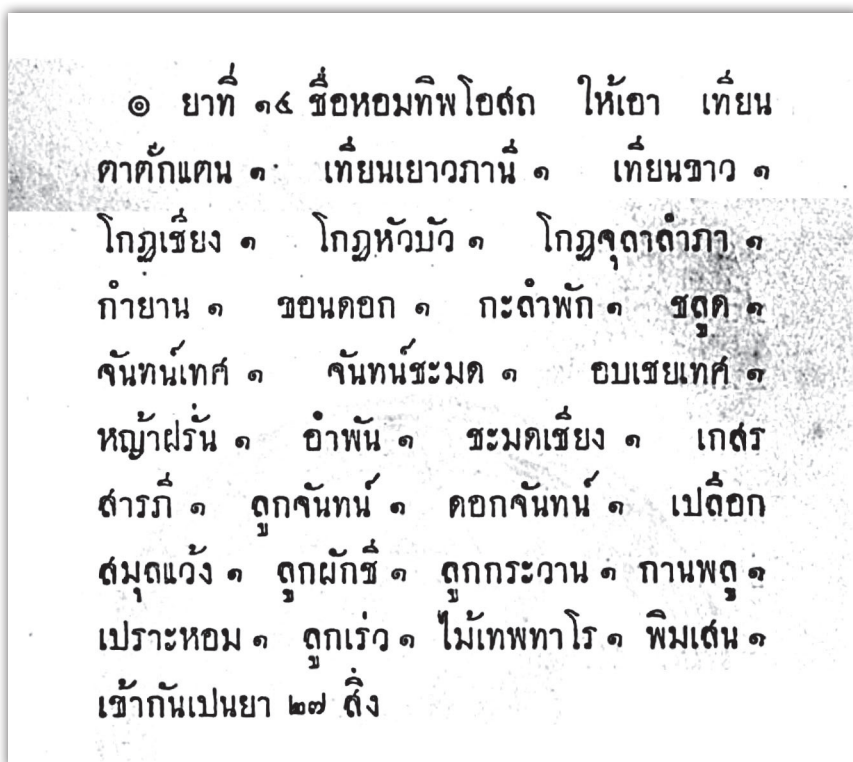
ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๘	ส้มโอหอม	*ผิวผล	<i>Citrus maxima</i> (Burm.) Merr.	Rutaceae	๑ สลึง
๙	มะกรูด	*ผิวผล	<i>Citrus hystrix</i> DC.	Rutaceae	๑ สลึง
๑๐	มะนาว	*ผิวผล	<i>Citrus aurantiifolia</i> (Christm.) Swingle	Rutaceae	๑ สลึง
๑๑	มะขาม	*ผิวผล	<i>Citrus medica</i> L.	Rutaceae	๑ สลึง
๑๒	ขอนดอก	เนื้อไม้แห้งที่มีรา ลงของต้นพิกุล หรือต้นตะแบก	<i>Mimusops elengi</i> L. <i>Lagerstroemia calyculata</i> Kurz	Sapotaceae Lythraceae	๑ บาท
๑๓	กฤษณา	*แก่นที่มีชันสีดำ และมีกลิ่นหอม	<i>Aquilaria crassna</i> Pierre ex Lecomte, A. <i>malaccensis</i> Lam.	Thymelaeaceae	๑ บาท
๑๔	กะล่ำฟัก (กระล่ำฟัก)	*แก่นแห้งสีดำ และมีกลิ่นหอม	<i>Euphorbia antiquorum</i> L.	Euphorbiaceae	๑ บาท
๑๕	ชะลูด	*เปลือก	<i>Alyxia reinwardtii</i> Blume	Apocynaceae	๑ บาท
๑๖	อบเชยเทศ	*เปลือกชั้นใน	<i>Cinnamomum verum</i> J. Presl, <i>C. burmanni</i> (Nees & T. Nees) Blume	Lauraceae	๑ บาท
๑๗	ชะเอมเทศ	*ราก	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	Fabaceae	๑ บาท
๑๘	ดอกพิกุล	ดอก	<i>Mimusops elengi</i> L.	Sapotaceae	๑ บาท
๑๙	ดอกบุนนาค	ดอก	<i>Mesua ferrea</i> L.	Clusiaceae	๑ บาท
๒๐	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๒๑	ดอกพริกไทย	ดอก	<i>Piper nigrum</i> L.	Piperaceae	๑ บาท
๒๒	ดอกสารภี	ดอก	<i>Mammea siamensis</i> T. Anderson	Calophyllaceae	๑ บาท
๒๓	เทียนดำ	*เมล็ด	<i>Nigella sativa</i> L.	Ranunculaceae	๑ เพ็้ง

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๒๔	เทียนแดง	*เมล็ด	<i>Lepidium sativum</i> L.	Cruciferae	๑ เพ็อง
๒๕	เทียนขาว	*เมล็ด	<i>Cuminum cyminum</i> L.	Umbelliferae	๑ เพ็อง
๒๖	เทียนข้าวเปลือก	*เมล็ด	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Umbelliferae	๑ เพ็อง
๒๗	เทียนตาตั๊กแตน	*เมล็ด	<i>Anethum graveolens</i> L.	Umbelliferae	๑ เพ็อง
๒๘	โกฐสอ	*ราก	<i>Angelica dahurica</i> (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. <i>dahurica</i>	Umbelliferae	๑ บาท
๒๙	โกฐพุงปลา	ปุ่มหูด (gall) จากใบหรือกิ่งอ่อน	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	Combretaceae	๑ บาท
๓๐	เปราะหอม	*หัว	<i>Kaempferia galanga</i> L.	Zingiberaceae	๑ บาท
๓๑	ลักจั่น	*แก่น	<i>Dracaena cochinchinensis</i> (Lour.) S. C. Chen	Dracaenaceae	๑ บาท
๓๒	จันทน์เทศ	*แก่น	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๓๓	ชะมดเชียง				๑ บาท
๓๔	การบูร	*เปลือกต้น	<i>Cinnamomum camphora</i> (L.) J. Presl	Lauraceae	๑ บาท
๓๕	พิมเสน	*เนื้อไม้	<i>Dryobalanops aromatica</i> C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๖ สลึง
๓๖	กระเจา	*แก่น	<i>Hesperethusa crenulata</i> (Roxb.) M. Roem.	Rutaceae	๑ บาท
๓๗	ลูกสะเดาอ่อน	ผลอ่อน	<i>Azadirachta indica</i> A. Juss.	Meliaceae	๑ บาท
๓๘	ดอกมะลิสด	ดอก	<i>Jasminum sambac</i> (L.) Aiton	Oleaceae	๓๗ บาท

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยาแก้กันโดยทั่วไป

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๕๗-๑๕๘)

ยาที่ ๑๔ ชื่อหอมทิพโอสถ แก้มสวิงสวายให้วังเวียน ฯลฯ

สรรพคุณของตำรับ: แก้มสวิงสวายให้วังเวียน แก้มหน้ามืดตามัวให้ตัวสั่นหัวใจเต้นตึก ๆ แก้วร้อนในอกในคอ แก้งรากที่หิวอ่อนเทพจรพัก แก้ไข้เพื่อคลั่ง

ส่วนประกอบของตำรับ: เทียนตาคักแตน เทียนยาวพานี เทียนขาว โกงูเชียง โกงูหัวบัว โกงูจุฬาลัมพา กายาน ขอนดอก กระดำพัก ชะลูด จันทน์เทศ จันทน์ชะมด อบเชยเทศ หญ้าฝรั่ง อำพัน ชะมดเชียง เกสรตำรกี ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ เปลือกสมุลแว้ง ลูกผักชี ลูกกระวาน กานพลู เปราะหอม ลูกเร่ว ไม้เทพทาโร และพิมเสน เข้ากันเป็นยา ๒๗ สิ่ง

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย: น้ำดอกมะลิสด (*Jasminum sambac* (L.) Aiton) น้ำดอกไม้เทศ แทรกพิมเสน (*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๑๔ ชื่อหอมทิพโอสถ

แก้ลมสวิงสวายให้วังเวียน ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	เทียนตาตั๊กแตน	*เมล็ด	<i>Anethum graveolens</i> L.	Umbelliferae	๑ บาท
๒	เทียนยาวพวง	*เมล็ด	<i>Trachyspermum ammi</i> (L.) Sprague	Umbelliferae	๑ บาท
๓	เทียนขาว	*เมล็ด	<i>Cuminum cyminum</i> L.	Umbelliferae	๑ บาท
๔	โกฐเชียง	*ราก	<i>Angelica sinensis</i> (Oliv.) Diels	Umbelliferae	๑ บาท
๕	โกฐหัวบัว	*ราก	<i>Ligusticum sinense</i> Oliv. cv. <i>Chuanxiong</i>	Umbelliferae	๑ บาท
๖	โกฐจุฬาลัมพา	*ส่วนเหนือดิน	<i>Artemisia annua</i> L.	Compositae	๑ บาท
๗	กำยาน กำยานญวน กำยานสุมาตรา	*ยางจากต้น	<i>Styrax tonkinensis</i> Craib ex Hartwich <i>Styrax benzoin</i> Dryand. <i>Styrax paralleloneurus</i> Perkins	Styracaceae Styracaceae Styracaceae	๑ บาท
๘	ขอนดอก	เนื้อไม้แห้งที่มีราก ลงของต้นพิกุล หรือต้นตะแบก	<i>Mimusops elengi</i> L. <i>Lagerstroemia calyculata</i> Kurz	Sapotaceae Lythraceae	๑ บาท
๙	กะลำพัก (กระลำพัก)	*แก่นแห้งสีดำ และมีกลิ่นหอม	<i>Euphorbia antiquorum</i> L.	Euphorbiaceae	๑ บาท
๑๐	ชะลูด	*เปลือก	<i>Alyxia reinwardtii</i> Blume	Apocynaceae	๑ บาท
๑๑	จันทน์เทศ	*แก่น	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๑๒	จันทน์ชมด	*แก่น	<i>Mansonia gagei</i> J. R. Drumm.	Malvaceae	๑ บาท
๑๓	อบเชยเทศ	*เปลือกชั้นใน	<i>Cinnamomum verum</i> J. Presl, <i>C. burmanni</i> (Nees & T. Nees) Blume	Lauraceae	๑ บาท

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๔	หญ้าฝรั่น	*ดอก	<i>Crocus sativus</i> L.	Iridaceae	๑ บาท
๑๕	อำพัน		ยังไม่สามารถระบุชื่อวิทยาศาสตร์ได้		๑ บาท
๑๖	ชะมดเชียง		ยังไม่สามารถระบุชื่อวิทยาศาสตร์ได้		๑ บาท
๑๗	เกสรสารภี	เกสร	<i>Mammea siamensis</i> T. Anderson	Calophyllaceae	๑ บาท
๑๘	ลูกจันทน์	ลูก (เมล็ด)	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๑๙	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๒๐	เปลือกสมุลแว้ง	เปลือก	<i>Cinnamomum bejolghota</i> (Buch.-Ham.) Sweet	Lauraceae	๑ บาท
๒๑	ลูกผักชี	ผล	<i>Coriandrum sativum</i> L.	Apiaceae	๑ บาท
๒๒	ลูกกระวาน	ผล	<i>Amomum testaceum</i> Ridl.	Zingiberaceae	๑ บาท
๒๓	กานพลู	*ดอก	<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๑ บาท
๒๔	เปราะหอม	*หัว	<i>Kaempferia galanga</i> L.	Zingiberaceae	๑ บาท
๒๕	ลูกแว้ว	ผล	<i>Amomum villosum</i> Lour.	Zingiberaceae	๑ บาท
๒๖	ไม้เทพทาโร	เนื้อไม้	<i>Cinnamomum porrectum</i> (Roxb.) Kosterm.	Lauraceae	๑ บาท
๒๗	พิมเสน	*เนื้อไม้	<i>Dryobalanops aromatica</i> C. F. Gaertn.	Dipterocarpaceae	๑ บาท

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยาแก้กันโดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๑๕ ชื่อวิสัยพยาพานทอง ให้เอา ดี
ปลี ๓๐ ตำลึง ๒ บาท กระจับปี่ ๑ หวานน้ำ
บาท ๑ ผิวมะกรูดบาท ๑ ผิวส้มด้าบาท ๑
ไพลบาท ๑ ขมิ้นอ้อยบาท ๑ แสมสารบาท ๑
แสมทะเลบาท ๑ ใบหวานหางช้างบาท ๑ จิงบาท ๑
ข่าบาท ๑ พริกไทย ๘ บาท กระเทียม ๕ บาท
บรเพ็ด ๕ บาท ใบคนที่ดอ ๕ บาท รากชะพลู
๕ บาท กระจับปี่ ๒ ตำลึง กานพลู ๒ ตำลึง การบูร
๒ ตำลึง ลูกจันทน์ตำลึง ๓ ดอกจันทน์ตำลึง ๓
เข้ากันเป็นยา ๒๒ ตำลึง น้ำเบ็ดอกมะขามเป็นกระสาย
บดเป็นก้อน

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๕๙-๑๖๐)

ยาที่ ๑๕ ชื่อวิสัยพยาพานทอง แก่ล่องท้อง ฯลฯ

สรรพคุณของตำรับ: แก่ล่องราก แก่ล่องท้อง แก่แน่น แก่ปวดท้อง แก่ท้องขึ้น แก่ไอ
เพื่อเสมหะ แก่เสมหะจุกคอ

ส่วนประกอบของตำรับ: ดีปลี กระจับปี่ หวานน้ำ ผิวมะกรูด ส้มซ่า ไพล ขมิ้นอ้อย
แสมสาร แสมทะเล ใบหวานหางช้าง จิง ข่า พริกไทย กระเทียม บรเพ็ด ใบคนที่ดอ
รากชะพลู กระจับปี่ กานพลู การบูร ลูกจันทน์ และดอกจันทน์ เข้ากันเป็นยา ๒๒ สิ่ง

วิธีการปรุงยา: บดเป็นก้อน

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย:

- ๑) น้ำเปลือกมะรุม (*Moringa oleifera* Lam.) บดเป็นก้อน
- ๒) น้ำฝนหรือน้ำลูกผักชีก็ได้ (*Coriandrum sativum* L.) แก้งรอก
- ๓) น้ำจันทน์ (*Myristica fragrans* Houtt.) ฝนแทรกน้ำการบูร ๓ หยด แก้งรอก
- ๔) น้ำขิงต้ม (*Zingiber officinale* Roscoe) แก้งแน่น แก้งปวดท้อง แก้งท้องขึ้น
- ๕) น้ำมะขามเปียก (*Tamarindus indica* L.) หรือน้ำมะกรูด (*Citrus hystrix* DC.) หรือน้ำมะนาวก็ได้ (*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle) แทรกเกลือ เป็นยาจิบกินทีละน้อยบ่อย ๆ แก้งไอเพื่อเสมหะ แก้งเสมหะจุกคอ
- ๖) แก้งพืชสัตว์ต่าง ๆ เช่น พืช เป็นต้น ให้เอายาที่ ๑๕ นี้ชุปสำลีปะปากแผล แล้วให้เอายาที่ ๖ กิน แก้งฝีศีรษะใหญ่ที่ขึ้นยังไม่ทันจะมีหนอง ให้เอายาที่ ๑๕ นี้ชุปสำลีปะให้มิดฐานที่แดง เมื่อแห้งแล้วให้ชุปยาบิบบ้างลงอีกให้ได้สามหนแล้วหยุดไว้

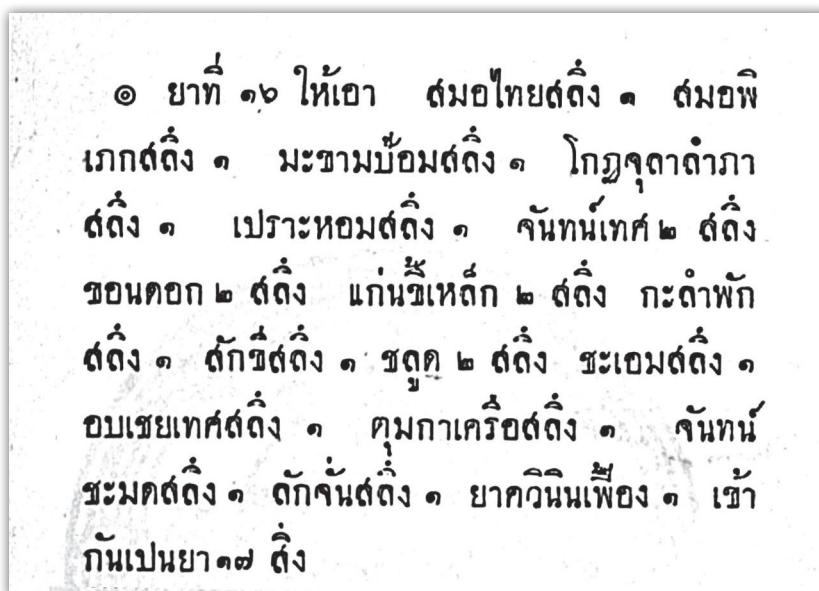
รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๑๕ ชื่อวิสัยพยาพานทอง แก้งท้อง ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ดีปลี	*ผล	<i>Piper retrofractum</i> Vahl	Piperaceae	๑๐ ตำลึง ๒ บาท
๒	กะทือ	*เหง้า	<i>Zingiber zerumbet</i> (L.) Roscoe ex Sm.	Zingiberaceae	๑ บาท
๓	ว่านน้ำ	*ราก	<i>Acorus calamus</i> L.	Acoraceae	๑ บาท
๔	ผิวมะกรูด	ผิว	<i>Citrus hystrix</i> DC.	Rutaceae	๑ บาท
๕	ผิวส้มซ่า	ผิว	<i>Citrus x aurantium</i> L.	Rutaceae	๑ บาท
๖	ไพล	*เหง้า	<i>Zingiber montanum</i> (J. Koenig) Link ex A. Dietr.	Zingiberaceae	๑ บาท
๗	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	<i>Curcuma</i> sp.	Zingiberaceae	๑ บาท
๘	แสมสาร	*แก่น	<i>Senna garrettiana</i> (Craib) H. S. Irwin & Barneby	Fabaceae	๑ บาท

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๙	แสมทะเล	*แก่น	<i>Avicennia marina</i> (Forssk.) Vierh.	Acanthaceae	๑ บาท
๑๐	ใบว่านหางช้าง	ใบ	<i>Iris domestica</i> (L.) Goldblatt & Mabb.	Iridaceae	๑ บาท
๑๑	ขิง	*เหง้า	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	Zingiberaceae	๑ บาท
๑๒	ข่า	*เหง้า	<i>Alpinia galanga</i> (L.) Willd.	Zingiberaceae	๑ บาท
๑๓	พริกไทย	*ผล	<i>Piper nigrum</i> L.	Piperaceae	๙ บาท
๑๔	กระเทียม	หัว	<i>Allium sativum</i> L.	Amaryllidaceae	๕ บาท
๑๕	บอระเพ็ด	*เถา	<i>Tinospora crispa</i> (L.) Hook. f. & Thomson	Menispermaceae	๕ บาท
๑๖	ใบคนที่สอ	ใบ	<i>Vitex trifolia</i> L.	Lamiaceae	๕ บาท
๑๗	รากข้าพลู	ราก	<i>Piper sarmentosum</i> Roxb.	Piperaceae	๕ บาท
๑๘	กระวาน	*ผล	<i>Amomum testaceum</i> Ridl.	Zingiberaceae	๒ สลึง
๑๙	กานพลู	*ดอก	<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L. M. Perry	Myrtaceae	๒ สลึง
๒๐	การบูร	*เปลือกต้น	<i>Cinnamomum camphora</i> (L.) J. Presl	Lauraceae	๒ สลึง
๒๑	ลูกจันทน์	ลูก (เมล็ด)	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ สลึง
๒๒	ดอกจันทน์	ดอก (รก)	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ สลึง

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยาแก้กันโดยทั่วไป

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๖๑-๑๖๒)

ยาที่ ๑๖ แก้กัณโถย ๑๖

สรรพคุณของตำรับ: แก้กัณโถยให้ตัวร้อน แก้ไข้เพื่อให้หลงลืม แก้ไข้ทำพิษให้เชื่อง มัวจับหัวใจ แก้ไข้ให้สรวงสวยร้อนทุรนทุราย แก้ไข้ให้เมื่อยเจ็บทั่วสารพวงค์ (เมื่อยทั่วร่างกาย) แก้ไข้ให้ปากขมปากหวาน

ส่วนประกอบของตำรับ: สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม โกฐจุฬาลัมพา เปราะหอม จันทน์เทศ ขอนดอก แก่นขี้เหล็ก กะลำพัก สักขี ชะลูด ชะเอม อบเชยเทศ ตูมกาเครือ จันทน์ชะมด ลักจั่น และยาควินิน เข้ากันเป็นยา ๑๗ สิ่ง

วิธีการปรุงยา: ยาที่ ๑๖ นี้เมื่อแช่แอลกอฮอล์แล้ว จึงใส่ยาควินิน ยาที่ ๑๖ แปดออนซ์ ยาควินิน ๒ หุน ละลายด้วยน้ำกรดกำมะถัน ๒ หยด น้ำฝนครึ่งออนซ์ เขย่าให้เข้ากันดีแล้ว จึงใส่ผสมกับยาที่ ๑๖ เก็บไว้ใช้

วิธีกรใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย: น้ำดอกมะลิสด (*Jasminum sambac* (L.) Aiton) หรือ น้ำดอกไม้เทศก็ได้ แทรกพิมเสน (*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.)

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๑๖ แก้ไขกำเดา ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	สมอไทย	*ผล	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	Combretaceae	๑ สลึง
๒	สมอพิเภก	*ผล	<i>Terminalia bellirica</i> (Gaertn.) Roxb.	Combretaceae	๑ สลึง
๓	มะขามป้อม	*ผล	<i>Phyllanthus emblica</i> L.	Euphorbiaceae	๑ สลึง
๔	โกฐจุฬาลัมพา	*ส่วนเหนือดิน	<i>Artemisia annua</i> L.	Compositae	๑ สลึง
๕	เปราะหอม	*หัว	<i>Kaempferia galanga</i> L.	Zingiberaceae	๑ สลึง
๖	จันทน์เทศ	แก่น	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๒ สลึง
๗	ขوندอก	เนื้อไม้แห้งที่มีรา ลงของต้นพิกุล หรือต้นตะแบก	<i>Mimusops elengi</i> L. <i>Lagerstroemia calyculata</i> Kurz	Sapotaceae Lythraceae	๒ สลึง
๘	แก่นขี้เหล็ก	แก่น	<i>Senna siamea</i> (Lam.) H. S. Irwin & Barneby	Fabaceae	๒ สลึง
๙	กะลำพัก (กระลำพัก)	*แก่นแห้งสีดำและ มีกลิ่นหอม	<i>Euphorbia antiquorum</i> L.	Euphorbiaceae	๑ สลึง
๑๐	สักชี (แกแล)	*แก่น	<i>Maclura cochinchinensis</i> (Lour.) Corner	Moraceae	๑ สลึง
๑๑	ชะลูด	*เปลือก	<i>Alyxia reinwardtii</i> Blume	Apocynaceae	๒ สลึง
๑๒	ชะเอม (ชะเอมเทศ)	*ราก	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	Fabaceae	๑ สลึง
๑๓	อบเชยเทศ	*เปลือกชั้นใน	<i>Cinnamomum verum</i> J. Presl, <i>C. burmanni</i> (Nees & T. Nees) Blume	Lauraceae	๑ สลึง
๑๔	ตุ้มกาเครือ (ตุ้มกาเครือ)	*แก่น	<i>Strychnos nux-vomica</i> L.	Loganiaceae	๑ สลึง
๑๕	จันทน์ชะมด	*ผล	<i>Mansonia gagei</i> J. R. Drumm.	Malvaceae	๑ สลึง
๑๖	ลักจั่น	*แก่น	<i>Dracaena cochinchinensis</i> (Lour.) S. C. Chen	Dracaenaceae	๑ สลึง
๑๗	ยาควีนิน		มีส่วนประกอบหลัก <i>Cinchona pubescens</i> Vahl	Rubiaceae	๑ เฟื้อง

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพร
ชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๑๗ ชื่อพรหมภักตร์ ให้เอา ดองดึง ๑
 เจตมูลเพลิง ๑ ลูกสมอเทศ ๑ ลูกสมอไทย ๑
 ลูกสมอพิเภก ๑ เทียนดำ ๑ เทียนขาว ๑ เทียน
 แดง ๑ เทียนเข้าเปลือก ๑ เทียนตาตุ๊กแตน ๑
 สาค้าน ๑ ลูกผักชี ๑ ขิงแห้ง ๑ ดีปลี ๑ สมุล
 แฉ่ง ๑ บรเพ็ด ๑ ลูกเอ็นเทศ ๑ เกล็ดสินเธาว์ ๑
 เข้ากันเป็นยา ๑๘ สิ่ง เอาพริกไทยเท่ายา น้ำ
 เปลือกมะยมเป็นกระสายยบดเป็นก้อน

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๖๒-๑๖๔)

ยาที่ ๑๗ ชื่อพรหมภักตร์ แก้กูกเสียด ฯลฯ

สรรพคุณของตำรับ: แก้อาตุหนัก ธาตุเบา แก้กูกเสียด แก้มในท้อง ท้องขึ้น
 แก้อุจจาระเน่า โลหิตเป็นหนอง โลหิตขัดเบา

ส่วนประกอบของตำรับ: ดองดึง เจตมูลเพลิง ลูกสมอเทศ ลูกสมอไทย ลูกสมอ
 พิเภก เทียนดำ เทียนขาว เทียนแดง เทียนขาวเปลือก เทียนตาตุ๊กแตน สะค้าน ลูกผักชี
 ขิงแห้ง ดีปลี สมุลแฉ่ง บรเพ็ด ลูกเอ็นเทศ เกล็ดสินเธาว์ เข้ากันเป็น ๑๘ สิ่ง และเอา
 พริกไทยเท่ายา

วิธีการปรุงยา: บดเป็นก้อน

วิธีการใช้ยา: กินครั้งละ ๓๐-๔๐ หยดก็ได้ หรือกินเป็นยาผง ยาก้อนหนัก ๑ สลึง
 ก็ได้

น้ำกระสาย:

๑) น้ำเปลือกมะยม (*Moringa oleifera* Lam.) บดเป็นก้อน แก้กูกเสียด

๒) ส้มซ่า (*Citrus × aurantium* L.) หรือมะขามเปียก (*Tamarindus indica* L.)
 หรือน้ำฝักก็ได้ แก้อาตุหนัก ธาตุเบา

- ๓) ส้มซ่า (*Citrus × aurantium* L.) หรือขิง (*Zingiber officinale* Roscoe)
หรือข่า (*Alpinia galanga* (L.) Willd.) แก้วเจ็ดเสียด แก้วกลมในท้อง ท้องขึ้น
๔) น้ำร้อน แก้วโลหิตเน่า โลหิตเป็นหนอง โลหิตขัดเบา

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๑๗ ชื่อพรหมภักตร์ แก้วเจ็ดเสียด ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ดองดึง	*หัว (เหง้า)	<i>Gloriosa superba</i> L.	Colchicaceae	๑ บาท
๒	เจตมูลเพลิง	*ราก			๑ บาท
	- เจตมูลเพลิงแดง		<i>Plumbago indica</i> L.	Plumbaginaceae	
	- เจตมูลเพลิงขาว		<i>Plumbago zeylanica</i> L.	Plumbaginaceae	
๓	ลูกสมอเทศ	ผล	<i>Terminalia arjuna</i> (Roxb. ex DC.) Wight & Arn.	Combretaceae	๑ บาท
๔	ลูกสมอไทย	ผล	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	Combretaceae	๑ บาท
๕	ลูกสมอพิเภก	ผล	<i>Terminalia bellirica</i> (Gaertn.) Roxb.	Combretaceae	๑ บาท
๖	เทียนดำ	*เมล็ด	<i>Nigella sativa</i> L.	Ranunculaceae	๑ บาท
๗	เทียนขาว	*เมล็ด	<i>Cuminum cyminum</i> L.	Umbelliferae	๑ บาท
๘	เทียนแดง	*เมล็ด	<i>Lepidium sativum</i> L.	Cruciferae	๑ บาท
๙	เทียนขาวเปลือก	*เมล็ด	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Umbelliferae	๑ บาท
๑๐	เทียนตาตั๊กแตน	*เมล็ด	<i>Anethum graveolens</i> L.	Umbelliferae	๑ บาท
๑๑	สะค้าน	*เถา	<i>Piper wallichii</i> (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	๑ บาท
๑๒	ลูกผักชี	ผล	<i>Coriandrum sativum</i> L.	Apiaceae	๑ บาท
๑๓	ขิงแห้ง	*เหง้า	<i>Zingiber ligulatum</i> Roxb.	Zingiberaceae	๑ บาท

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๔	ดีปลี	*ผล	<i>Piper retrofractum</i> Vahl	Piperaceae	๑ บาท
๑๕	สมุลแว้ง	เปลือก	<i>Cinnamomum bejolghota</i> (Buch.-Ham.) Sweet	Lauraceae	๑ บาท
๑๖	บอระเพ็ด	เถา	<i>Tinospora crispa</i> (L.) Hook. f. & Thomson	Menispermaceae	๑ บาท
๑๗	ลูกเอ็นเทศ (กระวานเทศ)	ผล	<i>Elettaria cardamomum</i> (L.) Maton	Zingiberaceae	๑ บาท
๑๘	เกลือสินเธาว์				๑ บาท
๑๙	พริกไทย	*ผล	<i>Piper nigrum</i> L.	Piperaceae	๑๘ บาท

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยาแก้กันโดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๑๘ ชื่อบำรุงศรีโลก ให้เอา โกฐหัว
บัว ๒ ตำลึง เทียนดำ ๒ ตำลึง เทียนแดง ๒ ตำลึง
เทียนขาว ๒ ตำลึง เทียนเข้าเปลือก ๒ ตำลึง เทียนดา
ดักแด้ ๒ ตำลึง ลูกจันทน์เทศบาท ๓ รากชะพลู
บาท ๓ ตำลึง ๒ บาท ชิง ๒ บาท ลูกผักชี ๒ บาท
รากส้มกุ่ม ๒ บาท แก่นสน ๒ บาท ลูกมะแว้งคัน
๒ บาท ลูกมะแว้งเครือ ๒ บาท โกฐน้ำเค็ม ๒
บาท จันทน์แดง ๒ บาท จันทน์ขาว ๒ บาท มหา
หิงคุ์ ๒ บาท เจตมูลเพลิง ๓ บาท ดีปลีดำตำลึง ๓
กะเทียมดำตำลึง ๓ หวานน้ำดำตำลึง ๓ ผิวมะกรูด
ตำลึง ๓ บรเพ็ดตำลึง ๓ ใบคนที่สดตำลึง ๓
ลูกมะตูมอ่อน ๒ ตำลึง แก่นกันเกรา ๒ ตำลึง
หัวเห็ดหมู ๒ ตำลึง ลูกสมอไทย ๔ ตำลึง เข้า
กันเปonya ๓๐ ตำลึง

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๖๔-๑๖๖)

ยาที่ ๑๘ ชื่อบำรุงศรีโลก บำรุงธาตุ ฯลฯ

สรรพคุณของตำรับ: บำรุงธาตุ แก้อ่อนเพลียเวลากลางคืนนอนไม่หลับ แก้นอนหลับ
อาเจียน แก้อาเจียน แก่ท้องเป็นมูกเลือด แก่ตีนมือตาย แก่ริดสีดวงมองคร่อ แก่หิด
แก้ลมเสียดแทงตามชายโครง แก่ขัดเบา แก่กล่อน แก่ลมจับ แก่ลมพรรตัก จุกเสียด
แก้เบาเป็นหนอง แก่เลือดดีขึ้น แก่ลูกตายในท้อง

ส่วนประกอบของตำรับ: โกฐหัวบัว เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว เทียนข้าวเปลือก
เทียนตาตุ๊กแตน ลูกจันทน์เทศ รากข้าพลู สะค้าน ขิง ลูกผักชี รากส้มกุ้ง แก่นสน
ลูกมะแว้งต้น ลูกมะแว้งเครือ โกฐน้ำเต้า จันทน์แดง จันทน์ขาว มหาหิงค์ เจตมูลเพลิง
ดีปลี กระเทียม ว่านนํ้า ผิวมะกรูด บอระเพ็ด ใบคนทีสอ ลูกมะตูมอ่อน แก่นกันเกรา
หัวแห้วหมู และลูกสมอไทย เข้ากันเป็นยา ๓๐ สิ่ง

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย:

๑) สะค้านต้ม (*Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.) บำรุงธาตุ แก้ท้องขึ้นเวลา
กลางคืนนอนไม่หลับ

๒) ข่าต้ม (*Alpinia galanga* (L.) Willd.) แก้แน่นหน้าอก อาเจียน

๓) ขิงสดต้ม (*Zingiber officinale* Roscoe) แก้ไอ

๔) น้ำเปลือกมะตูมต้ม (*Aegle marmelos* (L.) Corrêa) แก้ท้องเป็นมูกเลือด

๕) น้ำดีปลีต้ม (*Piper retrofractum* Vahl) แก้ตื่นมือตาย

๖) ข้าวเย็น (*Smilax* sp.) แก่ริดสีดวงมอคร่อ

๗) น้ำมะนาว (*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle) กับเกลือ แก้หืด

๘) น้ำลูกสมอไทย (*Terminalia chebula* Retz.) แก้ลมเสียดแทงตามชายโครง

๙) น้ำแตงกวา (*Cucumis sativus* L.) เผลาไฟ แก้ขัดเบา

๑๐) ขี้เหล็ก (*Senna siamea* (Lam.) H. S. Irwin & Barneby) แก้ก่อน

๑๑) น้ำร้อนแทรกพิมเสน (*Dryobalanops aromatica* C. F. Gaertn.) แก้ลมจับ

๑๒) เถาวัลย์ปูน (*Cissus repanda* (Wight & Arn.) Vahl) แก้ลมพรรตึก จุกเสียด

๑๓) ยาข้าวเย็น (*Smilax* sp.) รากหางนกยูง (*Caesalpinia pulcherrima* (L.) Sw.) รากมะขามป้อมต้ม (*Phyllanthus emblica* L.) แก่เบาเป็นหนอง

๑๔) สุราแทรกดีจระเข้ แก้เลือดดีขึ้น

๑๕) น้ำข่า (*Alpinia galanga* (L.) Willd.) กับสุราถ้วยเล็กแทรกดีจระเข้
ขับลูกตายในท้อง

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๑๘ ชื่อบำรุงตรีโลก บำรุงธาตุ ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	โกฐหัวบัว	*ราก	<i>Ligusticum sinense</i> Oliv. cv. <i>Chuanxiong</i>	Umbelliferae	๒ สลึง
๒	เทียนดำ	*เมล็ด	<i>Nigella sativa</i> L.	Ranunculaceae	๒ สลึง
๓	เทียนแดง	*เมล็ด	<i>Lepidium sativum</i> L.	Cruciferae	๒ สลึง
๔	เทียนขาว	*เมล็ด	<i>Cuminum cyminum</i> L.	Umbelliferae	๒ สลึง
๕	เทียนขาวเปลือก	*เมล็ด	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Umbelliferae	๒ สลึง
๖	เทียนตาตั๊กแตน	*เมล็ด	<i>Anethum graveolens</i> L.	Umbelliferae	๒ สลึง
๗	ลูกจันทน์เทศ	ลูก (เมล็ด)	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๘	รากข้าพลู	ราก	<i>Piper sarmentosum</i> Roxb.	Piperaceae	๑ บาท
๙	สะค้าน	*เถา	<i>Piper wallichii</i> (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	๒ บาท
๑๐	ขิง	*เหง้า	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	Zingiberaceae	๒ บาท
๑๑	ลูกผักชี	ผล	<i>Coriandrum sativum</i> L.	Apiaceae	๒ บาท
๑๒	รากส้มกุ้ง	ราก	<i>Ampelocissus martini</i> Planch.	Vitaceae	๒ บาท
๑๓	แก่นสน (สนสามใบ)	แก่น	<i>Pinus kesiya</i> Royle ex Gordon	Pinaceae	๒ บาท
๑๔	ลูกมะแว้งต้น	ผล	<i>Solanum sanitwongsei</i> W. G. Craib	Solanaceae	๒ บาท
๑๕	ลูกมะแว้งเครือ	ผล	<i>Solanum trilobatum</i> L.	Solanaceae	๒ บาท
๑๖	โกฐน้ำเต้า	*ราก/เหง้า	<i>Rheum palmatum</i> L., <i>R. officinale</i> Baill., <i>R.</i> <i>tanguticum</i> Maxim. ex Balf.	Polygonaceae	๒ บาท
๑๗	จันทน์แดง	*แก่น	<i>Pterocarpus santalinus</i> L. f.	Fabaceae	๒ บาท

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๘	จันทน์ขาว	*แก่น	<i>Santalum album</i> L.	Santalaceae	๒ บาท
๑๙	มหาหิงค์	ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและ ลำต้นใต้ดิน	<i>Ferula assa-foetida</i> L.	Apiaceae	๒ บาท
๒๐	เจตมูลเพลิง - เจตมูลเพลิงแดง - เจตมูลเพลิงขาว	*ราก	<i>Plumbago indica</i> L. <i>Plumbago zeylanica</i> L.	Plumbaginaceae Plumbaginaceae	๓ บาท
๒๑	ดีปลี	*ผล	<i>Piper retrofractum</i> Vahl	Piperaceae	๑ ตำลึง
๒๒	กระเทียม	*หัว	<i>Allium sativum</i> L.	Amaryllidaceae	๑ ตำลึง
๒๓	ว่านน้ำ	*เหง้า	<i>Acorus calamus</i> L.	Acoraceae	๑ ตำลึง
๒๔	ผิวมะกรูด	ผิว	<i>Citrus hystrix</i> DC.	Rutaceae	๑ ตำลึง
๒๕	บอระเพ็ด	เถา	<i>Tinospora crispa</i> (L.) Hook. f. & Thomson	Menispermaceae	๑ ตำลึง
๒๖	ใบคนที่สอ	ใบ	<i>Vitex trifolia</i> L.	Lamiaceae	๑ ตำลึง
๒๗	ลูกมะตูมอ่อน	ผล (อ่อน)	<i>Aegle marmelos</i> (L.) Corrêa	Rutaceae	๒ ตำลึง
๒๘	แก่นกันเกรา	แก่น	<i>Fagraea fragrans</i> Roxb.	Gentianaceae	๒ ตำลึง
๒๙	หัวเหหัวหมู	หัว	<i>Cyperus rotundus</i> L.	Cyperaceae	๒ ตำลึง
๓๐	ลูกสมอไทย	ผล	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	Combretaceae	๔ ตำลึง

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๑๙ ชื่อบำรุงไตรภพ รากชะพลูตำดิ่ง ๓
 ๔ คำนตำดิ่ง ๓ เจตมุดเพดิงตำดิ่ง ๓ ชิงตำดิ่ง ๓
 คีปดี่ ๖ บาท แก่นขี้เหล็ก ๒ ตำดิ่ง แก่นแถมทเด
 ๒ บาท คองดิ่ง ๖ ตำดิ่ง ลูกคนที่ด้อยตำดิ่ง ๓
 หวานน้ำตำดิ่ง ๒ ตำดิ่ง กระทือตำดิ่ง ๓ ไพด ๓
 บาท กระชาย ๒ บาท ขมิ้นอ้อยตำดิ่ง ๓ ข่า ๒
 บาท หัวอุคพิศตำดิ่ง ๓ หัวกระดาแดง ๒ บาท
 หัวกลอย ๒ บาท กุ่มน้ำ ๒ บาท กุ่มบก ๒ บาท
 ะเทียมตำดิ่ง ๓ ลูกกะดอม ๒ บาท ลูกมะแว้ง
 คัน ๒ บาท ลูกมะแว้งเครือ ๒ บาท บรเพ็ด ๒
 บาท ลูกส้มอไทย ๓ ตำดิ่ง ลูกมะคุ่มอ่อน ๖ บาท
 เปด็อกมะรุม ๓ บาท เปด็อกทองหนาง ๓ บาท
 รากจิงจ้อเด็กตำดิ่ง ๓ หัวหัวหมตำดิ่ง ๓ กั้น
 ขา ๒ บาท ผักเผั่วแดง ๒ บาท พริกไทย ๔ ตำดิ่ง
 มหาหิงคุ์ ๒ บาท ยาดำ ๒ บาท การบูร ๒ บาท
 ลูกจันทน์เทศบาท ๓ แก่นกันเกราตำดิ่ง ๓ ใบ
 มะคุม ๒ ตำดิ่ง ใบหนาด ๒ ตำดิ่ง โกงธอ ๒
 ตำดิ่ง โกงธามา ๒ ตำดิ่ง โกงธเชียง ๒ ตำดิ่ง โกง
 จุลาดำภา ๒ ตำดิ่ง โกงธหัวบัว ๒ ตำดิ่ง เทียนคำ
 ๒ ตำดิ่ง เทียนแดง ๒ ตำดิ่ง เทียนขาว ๒ ตำดิ่ง
 เทียนเข้าเปด็อก ๒ ตำดิ่ง เทียนคาคักแดน ๒ ตำดิ่ง
 เข้ากันเปนยา ๕๓ ตำดิ่ง

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๖๖-๑๖๙)

ยาที่ ๑๔ ชื่อบำรุงไตรภพ แก้วโรคล่อน ฯลฯ

สรรพคุณของตำรับ: แก้ก้อน แก้ก้องขึ้นเวลากลางคืน แก้มอัมพาตให้มือตายตื่น ตายให้ปากเปี้ยวตาแหก แก้มบาทยักษ์ชักมือกำตึงกำ แก้มมหาสดมภ์ แก้มปัดคาคาให้เห็บซา แก้มอัมพฤกษ์ แก้นอนไม่หลับ แก้กิดโอมองคร่อ แก้กloedลูกเลือดดีขึ้น แก้วริดสีดวงให้พอมเหลือง แก้ก้องมาน

ส่วนประกอบของตำรับ: รากข้าพลุ สะค้าน เจตมูลเพลิง ขิง ดีปลี แก่นขี้เหล็ก แก่นแสมทะเล ดอกตัง ลูกคนที่สอง วานน้ำ กะทือ ไพล กระจาย ขมิ้นอ้อย ข่า หัวอุตพิต หัวกระดาดแดง หัวกลอย กุ่มน้ำ กุ่มบก กระเทียม ลูกกระดอม ลูกมะแว้งต้น ลูกมะแว้งเครือ บอระเพ็ด ลูกสมอไทย ลูกมะตูมอ่อน เปลือกมะรุ้ม เปลือกทองหลาง รากจิงจ้อเล็ก หัวเหี่ยวหมู กัญชา ผักแพวแดง พริกไทย มหาหิงค์ ยาดำ การบูร ลูกจันทน์เทศ แก่นกันเกรา ใบมะตูม ใบหนาด โกฐสอ โกฐเขมา โกฐเชียง โกฐจุฬาลัมพา โกฐหัวบัว เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว เทียนข้าวเปลือก และเทียนตาตักแตน เข้ากันเป็นยา ๕๑ สิ่ง

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย:

- ๑) น้ำร้อน แก้ก้อน แก้ก้องขึ้นเวลากลางคืน
- ๒) น้ำส้มสายชู แก้มอัมพาตให้มือตายตื่นตายให้ปากเปี้ยวตาแหก
- ๓) หัวกระเทียมต้ม (*Allium sativum* L.) แก้มบาทยักษ์ชักมือกำตึงกำ
- ๔) น้ำมะนาว (*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle) แก้มมหาสดมภ์
- ๕) น้ำลูกสมอ (*Terminalia chebula* Retz.) แก้มปัดคาคาให้เห็บซา
- ๖) สะค้านต้ม (*Piper wallichii* (Miq.) Hand.-Mazz.) แก้มอัมพฤกษ์ แก้นอนไม่หลับ
- ๗) ไพล (*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex A. Dietr.) แก้กิดโอมองคร่อ
- ๘) ผักเป็ดแดง (*Alternanthera bettzickiana* (Regel) G. Nicholson) ผักเป็ดขาว (*Alternanthera paronychioides* A. St. -Hil.) ต้ม แก้กloedลูก เลือดดีขึ้น
- ๙) น้ำเบญจปุน (*Anaxagorea javanica* Blume) แก้วริดสีดวงให้พอมเหลือง
- ๑๐) น้ำเกลือต้ม แก้ก้องมาน

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๑๙ ชื่อบำรุงไตรภพ แก้วโรคล่อน ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	รากข้าพลุ	ราก	<i>Piper sarmentosum</i> Roxb.	Piperaceae	๑ ตำลึง
๒	สะค้าน	*เถา	<i>Piper wallichii</i> (Miq.) Hand.-Mazz.	Piperaceae	๑ ตำลึง
๓	เจตมูลเพลิง - เจตมูลเพลิงแดง - เจตมูลเพลิงขาว	*ราก	<i>Plumbago indica</i> L. <i>Plumbago zeylanica</i> L.	Plumbaginaceae Plumbaginaceae	๑ ตำลึง
๔	ขิง	*เหง้า	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	Zingiberaceae	๑ ตำลึง
๕	ติป्ली	*ผล	<i>Piper retrofractum</i> Vahl	Piperaceae	๖ บาท
๖	แก่นขี้เหล็ก	แก่น	<i>Senna siamea</i> (Lam.) H. S. Irwin & Barneby	Fabaceae	๒ ตำลึง
๗	แก่นแสมทะเล	แก่น	<i>Avicennia marina</i> (Forssk.) Vierh.	Acanthaceae	๒ บาท
๘	ดองดึง	*เหง้า	<i>Gloriosa superba</i> L.	Colchicaceae	๖ สลึง
๙	ลูกคนทีสอ	ผล	<i>Vitex trifolia</i> L.	Lamiaceae	๑ ตำลึง
๑๐	ว่านน้า	*เหง้า	<i>Acorus calamus</i> L.	Acoraceae	๑ ตำลึง ๒ สลึง
๑๑	กะทือ	*เหง้า	<i>Zingiber zerumbet</i> (L.) Roscoe ex Sm.	Zingiberaceae	๑ ตำลึง
๑๒	ไพล	*เหง้า	<i>Zingiber montanum</i> (J. Koenig) Link ex A. Dietr.	Zingiberaceae	๓ บาท
๑๓	กระชาย	*เหง้า	<i>Boesenbergia rotunda</i> (L.) Mansf.	Zingiberaceae	๒ บาท
๑๔	ขมิ้นอ้อย	*เหง้า	<i>Curcuma</i> sp.	Zingiberaceae	๑ ตำลึง

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑๕	ข่า	*เหง้า	<i>Alpinia galanga</i> (L.) Willd.	Zingiberaceae	๒ บาท
๑๖	หัวอุตพิต	หัว	<i>Typhonium trilobatum</i> (L.) Schott	Araceae	๑ ตำลึง
๑๗	หัวกระดาดแดง	หัว	<i>Alocasia macrorrhizos</i> (L.) G. Don	Araceae	๒ บาท
๑๘	หัวกลอย	หัว	<i>Dioscorea hispida</i> Dennst.	Dioscoreaceae	๒ บาท
๑๙	กุ่มน้ำ	*เปลือกต้น	<i>Crateva religiosa</i> G. Forst.	Capparaceae	๒ บาท
๒๐	กุ่มบก	*เปลือกต้น	<i>Crateva adansonii</i> DC.	Capparaceae	๒ บาท
๒๑	กระเทียม	*หัว	<i>Allium sativum</i> L.	Amaryllidaceae	๑ ตำลึง
๒๒	ลูกกระดอม	ผล	<i>Gymnopetalum chinense</i> (Lour.) Merr.	Cucurbitaceae	๒ บาท
๒๓	ลูกมะแว้งต้น	ผล	<i>Solanum sanitwongsei</i> W. G. Craib	Solanaceae	๒ บาท
๒๔	ลูกมะแว้งเครือ	ผล	<i>Solanum trilobatum</i> L.	Solanaceae	๒ บาท
๒๕	บอระเพ็ด	เถา	<i>Tinospora crispa</i> (L.) Hook. f. & Thomson	Menispermaceae	๒ บาท
๒๖	ลูกสมอไทย	ผล	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	Combretaceae	๓ ตำลึง
๒๗	ลูกมะตูมอ่อน	ผล (อ่อน)	<i>Aegle marmelos</i> (L.) Corrêa	Rutaceae	๖ บาท
๒๘	เปลือกมะรุม	เปลือก	<i>Moringa oleifera</i> Lam.	Moringaceae	๓ บาท
๒๙	เปลือกทองหลาง (ทองหลางใบมน)	เปลือก	<i>Erythrina fusca</i> Lour.	Fabaceae	๓ บาท
๓๐	รากจิงจ้อยน้อย	ราก	<i>Jacquemontia paniculata</i> (Burm. f.) Hallier f	Convolvulaceae	๑ ตำลึง

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๓๑	หัวแห้วหมู	หัว	<i>Cyperus rotundus</i> L.	Cyperaceae	๑ ตำลึง
๓๒	กัญชา	*ใบ, ช่อดอก	<i>Cannabis sativa</i> L.	Cannabaceae	๒ บาท
๓๓	ผักแว่นแดง	*ทั้งต้น	<i>Iresine herbstii</i> Hook.	Amaranthaceae	๒ บาท
๓๔	พริกไทย	*ผล	<i>Piper nigrum</i> L.	Piperaceae	๔ ตำลึง
๓๕	มหาหิงคุ์	ชันน้ำมัน (Oleogumresin) จากรากและ ลำต้นใต้ดิน	<i>Ferula assa-foetida</i> L.	Apiaceae	๒ บาท
๓๖	ยาดำ	เคียนน้ำยางสี เหลืองจากใบ	<i>Aloe vera</i> (L.) Burm. f.	Xanthorrhoeaceae	๒ บาท
๓๗	การบูร	*เปลือกต้น	<i>Cinnamomum camphora</i> (L.) J. Presl	Lauraceae	๒ บาท
๓๘	ลูกจันทน์เทศ	ผล	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๓๙	แก่นก้นเกรรา	แก่น	<i>Fagraea fragrans</i> Roxb.	Gentianaceae	๑ ตำลึง
๔๐	ใบมะตูม	ใบ	<i>Aegle marmelos</i> (L.) Corrèa	Rutaceae	๒ ตำลึง
๔๑	ใบหนาด (ขนาดใหญ่)	ใบ	<i>Blumea balsamifera</i> (L.) DC.	Asteraceae	๒ ตำลึง
๔๒	โกฐสอ	*ราก	<i>Angelica dahurica</i> (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. <i>dahurica</i>	Umbelliferae	๒ สลึง
๔๓	โกฐเขมา	*ราก	<i>Atractylodes lancea</i> (Thunb.) DC.	Compositae	๒ สลึง
๔๔	โกฐเชียง	*ราก	<i>Angelica sinensis</i> (Oliv.) Diels	Umbelliferae	๒ สลึง

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๔๕	โกฐจุฬาลัมพา	*ส่วนเหนือดิน	<i>Artemisia annua</i> L.	Compositae	๒ สลึง
๔๖	โกฐหัวบัว	*ราก	<i>Ligusticum sinense</i> Oliv. cv. <i>Chuanxiong</i>	Umbelliferae	๒ สลึง
๔๗	เทียนดำ	*เมล็ด	<i>Nigella sativa</i> L.	Ranunculaceae	๒ สลึง
๔๘	เทียนแดง	*เมล็ด	<i>Lepidium sativum</i> L.	Cruciferae	๒ สลึง
๔๙	เทียนขาว	*เมล็ด	<i>Cuminum cyminum</i> L.	Umbelliferae	๒ สลึง
๕๐	เทียนข้าวเปลือก	*เมล็ด	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Umbelliferae	๒ สลึง
๕๑	เทียนตาดักแตน	*เมล็ด	<i>Anethum graveolens</i> L.	Umbelliferae	๒ สลึง

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๒๐ ให้เอา สมุดดำเผาไฟ ๑ หย้า
ยอนไฟ ๑ ผางเสน ๑ ถักจัน ๑ จันทน์เทศ ๑
ดินประสิวขาว ๑ สารส้ม ๑ เข้ากันเป็นยา ๗ สิ่ง

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๖๙)

ยาที่ ๒๐ แก้อโลหิตพิการ ๑๗

สรรพคุณของตำรับ: แก้อสตรีมีธาตุโลหิตพิการ และให้เป็นอาการต่างๆ และมีธาตุ
เกินกำหนด ๗ วัน ๘ วัน ๙ วัน ๑๐ วัน ๑๑ วันบ้าง และ ๑๒ วันก็ดี ๑๓ วันก็ดี ๑๔ วัน
ก็ดี ๑๕ วันก็ดี

ส่วนประกอบของตำรับ: สมุดดำเผาไฟ หย้ายองไฟ ผางเสน ถักจัน จันทน์เทศ
ดินประสิ้วขาว และสารส้ม เข้ากันเป็นยา ๗ สิ่ง

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย: น้ำส้มสายชู แก้อสตรีมีธาตุโลหิตพิการ และให้เป็นอาการต่างๆ และมี
ธาตุเกินกำหนด ๗ วัน ๘ วัน ๙ วัน ๑๐ วัน ๑๑ วันบ้าง และ ๑๒ วันก็ดี ๑๓ วันก็ดี ๑๔
วันก็ดี ๑๕ วันก็ดี

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๒๐ แก้วโลหิตพิการ ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	สมุดดำเผาไฟ (สมุดข่อยดำ)		ไม่สามารถระบุชื่อวิทยาศาสตร์ได้		๑ บาท
๒	หญ้ายองไฟ		ไม่สามารถระบุชื่อวิทยาศาสตร์ได้		๑ บาท
๓	ฝางเสน	*แก่น	<i>Caesalpinia sappan</i> L.	Fabaceae	๑ บาท
๔	ลักจั่น	*แก่น	<i>Dracaena cochinchinensis</i> (Lour.) S. C. Chen	Dracaenaceae	๑ บาท
๕	จันทน์เทศ	*แก่น	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๖	ดินประสิวขาว				๑ บาท
๗	สารส้ม				๑ บาท

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้นๆ ที่นำมาใช้เป็นยาแก้โดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๒๑ ให้เอา เทียนเข้าเปลือก ๑ ผล
จันทน์เทศ ๑ ผิวผลมะตูมแก่ ๑ รากมะตูม ๑
ใบหอมแห้ง ๑ ขอนดอก ๑ เปลือกลูกตะบูน ๑
พริกไทย ๑ เถาบรเพ็ด ๑ ยา ๙ สิ่งนี้ เอาสิ่งละ
เท่ากัน

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๖๙-๑๗๐)

ยาที่ ๒๑ แก่ลงท้องกลายเป็นบิด ฯลฯ

สรรพคุณของตำรับ: แก่ลงท้องกลายเป็นบิด ตกมูกเลือด เป็นเสมหะพิการให้
ปวดมวนท้อง

ส่วนประกอบของตำรับ: เทียนขาวเปลือก ผลจันทน์เทศ ผิวผลมะตูมแก่ รากมะตูม
ใบหอมแห้ง ขอนดอก เปลือกลูกตะบูน พริกไทย และเถาบรเพ็ด ยา ๙ สิ่งนี้เอาสิ่งละ
เท่ากัน

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: ถ้าผู้ใหญ่ให้กินครั้งละ ๓๐ หยด ถ้าเด็กให้กินครั้งละ ๑๕ หยด
ให้กินบ่อยๆ

น้ำกระสาย: ลูกจันทน์ดัม (*Myristica fragrans* Houtt.) น้ำปูนใส น้ำกะทิดัม
(*Zingiber zerumbet* (L.) Roscoe ex Sm.) น้ำไพลดัม (*Zingiber montanum*
(J. Köenig) Link ex A. Dietr.) น้ำกระสาย ๔ อย่างนี้ ให้ดูตามอาการโรคที่เป็นตาม
แต่จะใช้

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๒๑ แก้งท้องกลายเป็นบิด ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	เทียนข้าวเปลือก	*เมล็ด	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Umbelliferae	๑ บาท
๒	ผลจันทน์เทศ	ผล (เมล็ด)	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	Myristicaceae	๑ บาท
๓	ผิวผลมะตูมแก่	ผิวผลแก่	<i>Aegle marmelos</i> (L.) Corrêa	Rutaceae	๑ บาท
๔	รากมะตูม	ราก	<i>Aegle marmelos</i> (L.) Corrêa	Rutaceae	๑ บาท
๕	ใบหอมแห้ง	ใบแห้ง	<i>Allium ascalonicum</i> L.	Amaryllidaceae	๑ บาท
๖	ขอนดอก	เนื้อไม้แห้งที่มีรา ลงของต้นพิกุล หรือต้นตะแบก	<i>Mimusops elengi</i> L. <i>Lagerstroemia</i> <i>calyculata</i> Kurz	Sapotaceae Lythraceae	๑ บาท
๗	เปลือกลูกตะบูน (ตะบูนขาว)	เปลือกผล	<i>Xylocarpus</i> <i>granatum</i> J. Koenig	Meliaceae	๑ บาท
๘	พริกไทย	*ผล	<i>Piper nigrum</i> L.	Piperaceae	๑ บาท
๙	เถาบอระเพ็ด	เถา	<i>Tinospora crispa</i> (L.) Hook. f. & Thomson	Menispermaceae	๑ บาท

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยาแก้โดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๒๒ ให้เอา ใบผักกะฉอม ๓ ตำถึง
ใบทองพันชั่ง ๒ ตำถึง ใบพืชมเสน ๓ ตำถึง ใบ
ฝ้ายแดง ๔ ตำถึง หนุ้าไต้ใบ ๘ ตำถึง เข้ากัน
เป็นยา ๕ สิ่ง

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๗๐-๑๗๑)

ยาที่ ๒๒ แก้วไตตานทรง ๙๙

สรรพคุณของตำรับ: แก้วไตตานทรง ตานขโมย และใช้ทั้งปวง แก้วพิษผี แก้วลม
จุกเสียด ท้องเสีย บิดปวดมวนตมูกเลือด กินข้าวไม่ได้ แก้วอุจจาระปัสสาวะไม่ออก
ถอนพิษตาน พิษทรง แก้วไข้เหนือ ใช้ไอ้ดำอีแดง ใช้ดาตดง และคันทสูตรขาว คันทสูตรเหลือง
แก้วฟองสมุทร แก้วสายฟ้าฟาด แก้วปานดำ แก้วปานแดง แก้วสังวามพระอินทร์ แก้วประดงทั้ง ๔
แก้วใช้สันนิบาตให้ตาแดง ตาเหลือง แก้วริดสีดวง แก้วกำเดา

ส่วนประกอบของตำรับ: ใบผักกะฉอม ใบทองพันชั่ง ใบพืชมเสน ใบฝ้ายแดง และ
หนุ้าไต้ใบ เข้ากันเป็นยา ๕ สิ่ง

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: กิน ทา และพ่น

น้ำกระสาย:

๑) เปลือกกลุ่ม (กลุ่มน้ำ *Crateva religiosa* G. Forst. กลุ่มบก *Crateva adansonii* DC.) หรือมะรุม (*Moringa oleifera* Lam.) หรือเปลือกทองหลางก็ได้ (*Erythrina stricta* Roxb.) แก้วไตตานทรง ตานขโมย และใช้ทั้งปวง แก้วพิษผี แก้วลมจุกเสียด

๒) น้ำเปลือกมะเดื่อต้ม (*Ficus racemosa* L.) แก้วท้องเสีย

๓) ถ้าอาการไม่ดีขึ้นเอาเปลือกทับทิม (*Punica granatum* L.) ต้มเอาเกลือแทรก

๔) ให้เอาน้ำมะนาว (*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle) กับน้ำเกลือ
ถ้าเป็นบิดปวดมวนตมูกเลือด

๕) น้ำอ้อยแดง (*Saccharum officinarum* L.) หรือน้ำข้าวต้ม หรือน้ำข้าวต้
กินข้าวไม่ได้

๖) น้ำแตงกวาต้ม แล้วเอาน้ำไม่ใส่น้ำตาลผสม แก้อุจจาระปัสสาวะไม่ออก

๗) น้ำจันทน์ (*Myristica fragrans* Houtt.) พ่น หรือทา ถอนพิษตาน พิษทราง
แล้วเราน้ำประสานทอง กระเทียม (*Allium sativum* L.) ดิงเกลือมน น้ำมะนาว
(*Citrus aurantiifolia* (Christm.) Swingle) ผสมกับยาขนานที่ ๒๒ กวาด

๘) น้ำชาข้าว ทั้งกินทั้งพ่น แก้ไข้เหนือ ไข้ดำอืดแดง ไข้ตาแดง และคันตุษตรขาว
คันตุษตรเหลือง แก้ฟองสมุทร แก้สายฟ้าฟาด แก้ปานดำ แก้ปานแดง แก้สังวณพระอินทร์
แก้ประดงทั้ง ๔

๙) น้ำจันทน์ทั้ง ๒ (จันทน์แดง *Pterocarpus santalinus* L. f. จันทน์ขาว
Santalum album L.) หรือน้ำไพลก็ได้ (*Zingiber montanum* (J. Köenig) Link ex
A. Dietr.) แก้ไข้สันนิบาต ให้ตาแดง ตาเหลือง แก้วริดสีดวง แก้กำเดา

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๒๒ แก้ไข้ตานทราง ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ใบผักกะฉอม	ใบ	<i>Limnophila rugosa</i> (Roth) Merr.	Plantaginaceae	๓ ตำลึง
๒	ใบทองพันชั่ง	ใบ	<i>Rhinacanthus nasutus</i> (L.) Kurz	Acanthaceae	๒ ตำลึง
๓	ใบพืชมเสน	ใบ	<i>Pogostemon cablin</i> (Blanco) Benth.	Lamiaceae	๓ ตำลึง
๔	ใบฝ้ายแดง	ใบ	<i>Gossypium arboreum</i> L.	Malvaceae	๔ ตำลึง
๕	หญ้าไต้ใบ	ทั้งต้น	<i>Phyllanthus urinaria</i> L.	Phyllanthaceae	๘ ตำลึง

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพร
ชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยากันโดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๒๓ ให้เอา ขี้เหล็กเด็ด ๒ คำตั้ง
แถมตำรับคำตั้ง ๑ แก่นแถมทะเลคำตั้ง ๑ รากโคคลาน
คำตั้ง ๑ รากแจงคำตั้ง ๑ เถาวัลย์เปรียงคำตั้ง ๑
ชำแ่งๆ คำตั้ง ๑ เข้านั้นเป็นยา ๗ สิ่ง
ยาที่ ๒๓ นี้ แก้วขมิ้นให้ซักหัดโก่งยัดหัด
ไม่ขึ้น แก้วเมื่อยต่างๆ แก้วถ่อนลงฝัก ให้ปวด
ให้เมื่อยต่างๆ ๗

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๗๒)

ยาที่ ๒๓ แก้วปดมาต ๗๗

สรรพคุณของตำรับ: แก้วปดมาต แก้วเมื่อยต่างๆ แก้วถ่อนลงฝัก ให้ปวดให้เมื่อยต่างๆ

ส่วนประกอบของตำรับ: ขี้เหล็กเด็ด แสมสาร แก่นแสมทะเล รากโคคลาน
รากแจง เถาวัลย์เปรียง ชำแ่งๆ เข้านั้นเป็นยา ๗ สิ่ง

วิธีการปรุงยา: ไม่ระบุ

วิธีการใช้ยา: กิน

น้ำกระสาย: ไม่ระบุ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๒๓ แก้ปัสสาวะ ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ขี้เหล็กเลือด	*แก่น	<i>Senna timoriensis</i> (DC.) H. S. Irwin & Barneby	Fabaceae	๒ ตำลึง
๒	แสมสาร	*แก่น	<i>Senna garrettiana</i> (Craib) H. S. Irwin & Barneby	Fabaceae	๑ ตำลึง
๓	แก่นแสมทะเล	แก่น	<i>Avicennia marina</i> (Forssk.) Vierh.	Acanthaceae	๑ ตำลึง
๔	รากโคคลาน	ราก	<i>Croton caudatus</i> Geiseler	Euphorbiaceae	๑ ตำลึง
๕	รากแจง	ราก	<i>Maerua siamensis</i> (Kurz) Pax	Capparaceae	๑ ตำลึง
๖	เถาว์วัลย์เปรียง	*เถา	<i>Solieri scandens</i> (Roxb.) Sirich & Adema (<i>Derris scandens</i> (Roxb.) Benth.)	Leguminosae	๑ ตำลึง
๗	ข่าแก่	*เหง้า	<i>Alpinia galanga</i> (L.) Willd.	Zingiberaceae	๑ ตำลึง

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ที่นำมาใช้เป็นยาแก้กันโดยทั่วไป

๑ ยาที่ ๒๔ แก้กุฬาราด ให้เอาใบพญากัญ ๓๐
ใบ เทียนดำบาท ๓ เข้าขวยบาท ๓ พรอท
บาท ๓ บดให้ละเอียดแล้ว ใส่โกร่งกวนกับพรอท
ให้เข้ากันดีแล้ว บดให้เท่าๆ กัน ๗๐ เม็ด แล้ว
กินให้หมดภายใน ๗ วัน คือกินทวารดังนี้ วันที่ ๑
กินเช้า ๒ เม็ด เย็น ๒ เม็ด ๑ วันที่ ๒ กินเช้า ๓
เม็ด เย็น ๓ เม็ด ๑ วันที่ ๓ กินเช้า ๔ เม็ด เย็น
๔ เม็ด ๑ วันที่ ๔ กินเช้า ๕ เม็ด เย็น ๕ เม็ด ๑
วันที่ ๕ กินเช้า ๖ เม็ด เย็น ๖ เม็ด ๑ วันที่ ๖ กิน
เช้า ๗ เม็ด เย็น ๗ เม็ด ๑ วันที่ ๗ กินเช้า ๘ เม็ด
เย็น ๘ เม็ด ๑ เข้ากันหมดภายใน ๗๐ เม็ดให้หยุดไว้
ไปอีก ๕-๖ วันก็หาย ๑ ถ้าไม่หายก็ให้ทำกินอีก
ครั้งหนึ่ง ก็คงจะหายเป็นแท้ อย่างใด ๑ แต่
ที่ผู้ใดได้กินครั้งหนึ่ง ที่จะไม่หายต้องกิน ๒ ครั้ง
ยังไม่มีเคย แต่กินให้ถูกต้องตามกำหนดไว้ ๑
อนึ่งยาที่ติดหินติดโกร่งนั้น ให้เอาสุราล้างเอาไว้
ทาแผลวันละ ๒ ครั้ง ๒

(ดูต้นฉบับเดิมต่อหน้า ๑๗๒-๑๗๓)

ยาที่ ๒๔ แก้กุดทะราด ฯลฯ

สรรพคุณของตำรับ: แก้กุดทะราด

ชื่อตำรับยา: ไม่ระบุ

ส่วนประกอบของตำรับ: ใบพลูแก่ๆ เทียนดำ ข้าวคั่ว และปรอท

วิธีการปรุงยา: บดให้ละเอียด แล้วใส่โกร่งกวนกับปรอทให้เข้ากัน ปั้นให้เท่าๆ กัน
๗๐ เม็ด

วิธีการใช้ยา: กินให้หมดภายใน ๗ วัน คือกินทริยา ดังนี้ วันที่ ๑ กินเช้า ๒ เม็ด
เย็น ๒ เม็ด วันที่ ๒ กินเช้า ๓ เม็ด เย็น ๓ เม็ด วันที่ ๓ กินเช้า ๔ เม็ด เย็น ๔ เม็ด
วันที่ ๔ กินเช้า ๕ เม็ด เย็น ๕ เม็ด วันที่ ๕ กินเช้า ๖ เม็ด เย็น ๖ เม็ด วันที่ ๖ กินเช้า
๗ เม็ด เย็น ๗ เม็ด วันที่ ๗ กินเช้า ๘ เม็ด เย็น ๘ เม็ด จนหมดยา ๗๐ เม็ด

น้ำกระสาย: ไม่ระบุ

รายละเอียดของตัวยา/สมุนไพรในตำรับยาที่ ๒๔ แก้กุดทะราด ฯลฯ

ลำดับ	ตัวยา/สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ปริมาณที่ใช้
๑	ใบพลูแก่	ใบ	<i>Piper betle</i> L.	Piperaceae	๓๐ ใบ
๒	เทียนดำ	*เมล็ด	<i>Nigella sativa</i> L.	Ranunculaceae	๑ บาท
๓	ข้าวคั่ว	*เมล็ด	<i>Oryza sativa</i> L.	Poaceae	๑ บาท
๔	ปรอท		Mercury		๑ บาท

หมายเหตุ * ตัวยา/สมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นความเห็นร่วมของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่สรุปมาจากส่วนของสมุนไพร
ชนิดนั้นๆ ที่นำมาใช้เป็นยาแก้กันโดยทั่วไป

ว่าด้วยสมุนไพรและเครื่องยาที่ใช้

ว่าด้วยสมุนไพรและเครื่องยาที่ใช้

กระเทียม

กระเทียมขาว, เทียม, หัวเทียม, หอมเทียม^[๗]

Allium sativum L.

Amaryllidaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก สูง ๓๐-๖๐ ซม. มีกลิ่นแรง **ลำต้น**ใต้ดิน ลักษณะกลมแบน เส้นผ่านศูนย์กลาง ๒-๔(-๗) ซม. มีแผ่นเยื่อสีขาวหรือสีม่วงอมชมพูซึ่งลอกออกได้หุ้มอยู่ ๓-๔ ชั้น แต่ละหุ้มมี ๖-๑๐(-๑๕) กลีบ กลีบเกิดจากตาซอกใบของใบอ่อน ลำต้นลดรูปลงไปมาก **ใบ**เดี่ยว เรียงซ้อนสลับ รูปแถบ แบน กว้าง ๐.๕-๒.๕ ซม. ยาว ๓๐-๖๐ ซม. ปลายแหลม โคนแผ่ และเชื่อมติดกันเป็นหลอดหุ้มรอบโคนใบของใบที่อ่อนกว่าและก้านช่อดอกทำให้เกิดเป็นลำต้นเทียม ขอบเรียบ ส่วนค่อนข้างปลายใบสีเขียวและสีจะค่อย ๆ จางลงจนกระทั่งถึงโคนใบ ส่วนที่หุ้มหัวอยู่มีสีขาวหรือสีขาวอมเขียว **ช่อดอก** แบบช่อซี่ร่ม ก้านช่อดอกแบบก้านโดด ออกตรงกลางระหว่างใบชั้นในสุด รูปทรงกระบอก ต้น ยาว (๒๕-)๔๐-๖๐ ซม. มีโคนใบที่เชื่อมต่อกันเป็นหลอดหุ้มก้านช่อดอกไว้ประมาณครึ่งของความยาวก้าน แต่ละช่อประกอบด้วย ดอกเล็ก ๆ หลายดอกอยู่ปะปนกับหัวยอยรูปไข่ขนาดเล็กจำนวนมาก มีใบประดับใหญ่ ๑ ใบ ยาว ๗-๑๐(-๒๐) ซม. ลักษณะบาง ใส แห้งง่าย หุ้มช่อดอกขณะที่ยังตูมอยู่ แต่เมื่อช่อดอกบานใบประดับจะเปิดอ้าออกด้านหนึ่ง ปลายเป็นจะงอยแหลมและมักห้อยลง **ดอก** เล็ก สีขาวหรือขาวอมชมพูแกมเขียวถึงสีออกม่วง กลีบรวม ๖ กลีบ แยกกันหรือติดกันที่โคน

รูปใบหอกแกมรูปไข่ ปลายแหลม กว้างประมาณ ๑.๔ มม. ยาว ๓-๖ มม. เกสรเพศผู้ ๖ อัน อับเรณู และยอดเกสรเพศเมียยาวยื่นพ้นส่วนอื่นๆ ของดอก รังไข่เหนือวงกลีบ มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๑-๒ เม็ด **ผล** แบบผลแห้งแตก ขนาดเล็ก เป็นกระเปาะสั้นๆ รูปไข่หรือรูปค่อนข้างกลม มี ๓ พู **เมล็ด** เล็ก สีดำ หรือผลมักฝ่อไม่มีเมล็ด^[๗]

สรรพคุณ

หัว ขับเสมหะ รักษาปอด แก้ปอดพิการ รักษาแผลเรื้อรัง ขับลมในลำไส้ แก้อุจจาระเป็นมูกเลือด รักษากลากเกลื้อน บำรุงธาตุ กระจายโลหิต แก้ลม ขับปัสสาวะ แก้บวม พุพอง ขับพยาธิ แก่ตาปลา แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ แก่ตาแดง น้ำตาไหล ตาฟาง รักษาโรคลักปิดลักเปิด รักษาเมะเร็งคุด รักษาริดสีดวง แก้ไอ เป็นต้น^[๘]

กระวาน

กระวานขาว, กระวานจันทร์, กระวานดำ, กระวานแดง, กระวานโพธิ์สัตว์^[๙]

Amomum testaceum Ridl.

Zingiberaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก มีเหง้าทอดไปตามพื้นดิน กาบใบหุ้มซ้อนกันเป็นลำต้นเทียม สูง ๑.๕-๒(-๓) ม. มีลิ้นใบ **ใบ** เดี่ยว เรียงสลับระนาบเดียว รูปใบหอกแกมรูปขอบขนาน กว้าง ๖-๑๒ ซม. ยาว ๑๕-๒๕(-๖๐) ซม. ปลายแหลมหรือเป็นติ่งแหลม โคนมน ขอบเรียบ ผิวใบเกลี้ยง **ช่อดอก** แบบช่อเชิงลด ออกจากเหง้าชูขึ้นมาเหนือพื้นดิน รูปทรงกระบอก หรือรูปไข่กลับ ยาว ๖-๑๕ ซม. ก้านช่อดอกยาว ๕-๑๕ ซม. ใบประดับบาง สีน้ำตาลอ่อน มีขนคาย รูปขอบขนาน หรือรูปไข่ ยาวประมาณ ๔ ซม. ปลายแหลม เรียงซ้อนสลับกันตลอดช่อ ในซอกใบประดับมีดอก ๑-๓ ดอก **ดอก** สีเหลือง กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาวประมาณ ๒ ซม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก แฉกยาวประมาณ ๒ มม. มีขนนุ่มคล้ายไหม กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดแคบและยาวกว่าความยาวของหลอดกลีบเลี้ยงเล็กน้อย

ปลายแยกเป็น ๓ แฉก รูปขอบขนานแกมรูปแถบ ยาวประมาณ ๑.๒ ซม. เกสรเพศผู้ที่เป็น
หมันเปลี่ยนไปคล้ายกลีบดอกขนาดใหญ่ รูปรี ยาวประมาณ ๑.๒ ซม. มีแถบสีเหลืองกลางกลีบ
เกสรเพศผู้ที่สมบูรณ์ มี ๑ อัน ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ ๘ มม. อับเรณูรูปสี่เหลี่ยม
กว้างประมาณ ๔ มม. ยาวประมาณ ๕ มม. ปลายอับเรณูมีรอยค้ำยึก ๓ ปีก ปีกข้าง
รูปสี่เหลี่ยม ปลายมนหรือตัด กว้างประมาณ ๓ มม. ยาวประมาณ ๕ มม. ปีกกลาง
รูปสี่เหลี่ยมปลายตัด ยาวประมาณ ๕ มม. รังไข่ได้วงกลีบ มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล
จำนวนมาก ผล แบบผลแห้งแตก รูปค่อนข้างกลม อาจเป็นสันเล็กน้อย เส้นผ่านศูนย์กลาง
๑-๑.๕ ซม. สีน้ำตาล มี ๓ พู ผลอ่อนมีขน ผลแก่เกลี้ยง เมล็ด เล็ก มีจำนวนมาก เมื่ออ่อน
สีขาว แก่น้ำตาลดำ มีเยื่อหุ้ม^[๙]

สรรพคุณ

ผล แก้ลม ขับลม แก้กูกเสียดแน่นเฟ้อ แก้ลมและเสมหะให้ปัดธาตุ แก้ลมในลำไส้
แก้คลื่นเหียน อาเจียน แก้เสมหะ แก้ลมในอก บำรุงธาตุโลหิตและเจริญอาหาร แก้กามะนา
แก้สะอึก แก้อาตุไม่ปกติ รักษาตะมอยหรือตาเดือน แก้อัมพาต^[๙]

กานพลู

กรานพลู, กรามพลู, กรานพลู, กรามพลู^[๔]

Syzygium aromaticum (L.) Merr. & L. M. Perry

Myrtaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น สูง ๙-๒๐ ม. กิ่งก้านรูปทรงกระบอก แตกกิ่งต่ำ ลำต้นตั้งตรง เปลือกเรียบ สีเทาออกขาว ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปใบหอก รูปรีแคบ หรือรูปไข่กลับแคบ กว้าง ๒.๕-๕.๕ ซม. ยาว ๖-๑๓.๕ ซม. ปลายแหลมหรือเรียวแหลม โคนสอบแคบยาว ขอบเรียบ แผ่นใบด้านบนเป็นมัน มีต่อมน้ำมันมาก เส้นแขนงใบข้างละ ๑๕-๒๐ เส้น ปลายเส้นโค้งจดกับเส้นถัดไปก่อนถึงขอบใบ ก้านใบเล็กเรียว ยาว ๑-๒.๕ ซม. **ช่อดอก** แบบช่อ กระจุกแยกแขนง ออกที่ปลายกิ่ง ยาวได้ถึง ๕ ซม. ช่อย่อยแบบช่อเชิงหลั่น แต่ละช่อมี ๓ ดอก ก้านช่อดอกสั้นมากหรือยาวได้ถึง ๑ ซม. ใบประดับและใบประดับย่อยรูปสามเหลี่ยม ยาว ๒-๓ มม. **ดอก** สีขาวอมเขียว สีเหลืองอ่อน หรือสีเหลืองอมเขียว ก้านดอกยาว ๓-๗ มม. ฐานดอกรูปทรงกระบอกแคบ ยาวประมาณ ๑ ซม. เป็นสัน โคนค่อนข้างแคบ กลีบเลี้ยง สีเขียวและเปลี่ยนเป็นสีแดงเมื่อดอกบาน โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว ๕-๗ มม. ปลายแยก ๔ แฉก รูปไข่แคบ ยาว ๓-๔ มม. ปลายแหลม ขอบเรียบ ใส กลีบดอกมี ๔ กลีบ รูปขอบขนานหรือกลม ยาว ๗-๘ มม. ขอบเรียบ ใส มีต่อมน้ำมันมาก ร่วงง่าย เกสรเพศผู้มีจำนวนมาก ร่วงง่าย ก้านชูอับเรณูยาว ๗.๑-๗.๔ มม. อับเรณูรูปไข่หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ ยาวประมาณ ๐.๕ มม. รังไข่กึ่งใต้วงกลีบ มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลจำนวนมาก ก้านยอดเกสรเพศเมียยาวประมาณ ๔ มม. **ผล** แบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ กว้างประมาณ ๑.๕ ซม. ยาว ๒-๒.๕ ซม. มักมีกลีบเลี้ยงติดทนที่ปลายผล แก่จัดสีแดง **เมล็ด** มี ๑ เมล็ด รูปขอบขนาน ยาวประมาณ ๑.๕ ซม. มีร่องด้านเดียว^[๔]

unk

๓

สรรพคุณ

ดอก แก้ปวดท้อง แก้ท้องเสีย แก้ท้องขึ้น ขับลมในลำไส้ แก้ลม แก้เหน็บชา แก้พิษเลือด น้ำเหลืองและน้ำคาวปลา แก้ธาตุพิการ บำรุงธาตุ ฟอกโลหิต ขับเสมหะ แก้อุจจาระให้ปกติ แก้วระตตะปิดตะโรค แก้หืด กระทำให้อาหารงวด แก้ไอ ระงับกระตุก แก้ปากเหม็น แก้เลือดออกตามไรฟัน ดับกลิ่นหื่น แก้ปวดฟัน แก้ร่ามขนาด กระจายลม กระจายเสมหะ อันจัน^[๔]

การบูร

พรมเส็ง อบเชยญวน Camphor tree^[๔]

Cinnamomum camphora (L.) J. Presl

Lauraceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น สูง ๑๐-๑๕ ม. อาจสูงได้ถึง ๓๐ ม. ลำต้นและกิ่งเรียบ ทุกส่วนมีกลิ่นหอมของการบูร โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่รากและโคนต้นจะมีกลิ่นหอมมากกว่าส่วนอื่น ๆ ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่ รูปไข่กว้าง หรือรูปรี กว้าง ๒-๗ ซม. ยาว ๕-๑๑ ซม. ปลายเรียวแหลม โคนสอบ ขอบเรียบ แผ่นใบค่อนข้างเหนียว ด้านบนเป็นมัน ด้านล่างมีนวล เส้นแขนงใบข้างละ ๒-๓ เส้น คู่ล่างออกใกล้โคนใบและเห็นชัดกว่าคู่บน มีต่อม ๒ ต่อม ที่ซอกใบคู่ล่าง ก้านใบยาว ๑.๕-๒.๕ ซม. ตาใบมีเกล็ดซ้อนเหลื่อมหุ้มอยู่ เกล็ดชั้นนอกเล็กกว่าเกล็ดชั้นในตามลำดับ **ช่อดอก** แบบช่อแยกแขนง ออกตามซอกใบ ยาวประมาณ ๗ ซม. ใบประดับเรียวยาว ร่วงง่าย มีขนอ่อนนุ่ม **ดอก** มีขนาดเล็ก สีเหลืองอ่อน ก้านดอกสั้นมาก กลีบรวม ๖ กลีบ รูปรี ปลายมน ยาวประมาณ ๒ มม. โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้น ๆ ด้านในมีขนนุ่ม เกสรเพศผู้ ๙ อัน เรียงเป็น ๓ วง วงนอกและวงกลางแยกกัน มีขนนุ่มประปราย วงในมีขนและมีต่อม ไม่มีก้าน รูปหัวใจ รั้งไขเหนียวกลีบ มี ๑ ช่อง มีอวุล ๑ เม็ด ก้านเกสรเพศเมีย ยาวประมาณ ๒ มม. **ผล** แบบผลผนังชั้นในแข็ง ค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๐.๗-๑.๒ ซม. สีเขียวเข้ม ผลสุกสีดำ **เมล็ด** มี ๑ เมล็ด^[๔]

สรรพคุณ

เปลือก แก้ปวดท้อง แก้ท้องเสีย แก้ธาตุพิการ บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง บำรุงหัวใจ แก้โรคหิวาต์ แก้จุกแน่นเพ้อ ขับผายลม ขับเสมหะ ป้องกันหวัด แก้ปวดหลัง ขับน้ำเหลือง แก้เลือดลม แก้ปวดร้าวตามเส้นประสาท แก้เส้นกระดูก ปวดข้อ ข้อบวมเป็นพิษ เคลื่อนฝี ฆ่าเชื้อ ขับเหงื่อ บำรุงกำหนด ถอนพิษ แก้คัน แก้ไอ แก้เคล็ดบวม ขับยอก ปวดเมื่อย กระตุ้น หัวใจ ทำให้อาหารงวด แก้โรคตา กระจายลม รับประทานมากอาจเกิดโทษ^[๘]

โกฐจุฬาลัมพา

โกฐจุฬา, โกฐจุฬาลำภา, โกฐจุฬาลำพา,
โกฐจุฬาลำพาจีน, โกฐจุฬาลัมภา, ชิงฮาว, แซเฮา^[๙]

Artemisia annua L.

Compositae

unที่
๓

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุปีเดียว สูง ๐.๗-๑.๖(-๒) ม. แตกกิ่งมาก ทั้งต้นมีกลิ่นแรง มีขนประปราย หลุดร่วงง่าย ใบเดี่ยว เรียงเวียน มีต่อมโปร่งแสง ใบบริเวณโคนต้นรูปไข่หรือรูปสามเหลี่ยมแกมรูปไข่ กว้าง ๒-๖ ซม. ยาว ๓-๗ ซม. ขอบใบหยักลึกแบบขนนก ๓ หรือ ๔ ชั้น เป็น ๕-๘(-๑๐) คู่ แฉกใบจักฟันเลื่อยลึกรูปสามเหลี่ยม กว้างประมาณ ๐.๕ มม. ยาวประมาณ ๑.๒ มม. เส้นกลางใบเด่นชัดทางด้านบน แฉกกลางใบมีปีกแคบ อาจจักฟันเลื่อยเล็กน้อยหรือเรียบ ใบบริเวณกลางต้นหยักลึกแบบขนนก ๒ หรือ ๓ ชั้น ใบใกล้ยอดรวมทั้งใบประดับหยักลึกแบบขนนก ๑ หรือ ๒ ชั้น ก้านใบสั้นมาก **ช่อดอก** แบบช่อแยกแขนง รูปพืระมิดกว้าง ช่อย่อยแบบช่อกระจุกแน่น รูปกลม มีจำนวนมาก เส้นผ่านศูนย์กลาง ๑.๕-๒.๕ มม. สีเหลืองถึงสีเหลืองเข้ม ก้านช่อย่อยสั้น ดอกไม่มีแพปพัส วงนอกเป็นดอกเพศเมีย มี ๑๐-๑๘ ดอก โคนกลีบเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายจักเป็นซี่ฟัน ๒-(๓-๔) ซี่ ยอดเกสรเพศเมียแหลม ดอกย่อยตรงกลางเป็นดอกสมบูรณ์เพศมี ๑๐-๓๐ ดอก โคนกลีบเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายจักซี่ฟัน ๕ ซี่ เกสรเพศผู้มี ๕ อัน อับเรณูเชื่อมติดกัน แต่ละ

อันมีรยางค์ด้านบน ๑ อัน รูปสามเหลี่ยมปลายแหลม และมีรยางค์ปลายมนที่โคน ๒ อัน
ผล แบบผลแห้งเมล็ดล่อนรูปไข่แกมรูปรี ยาวประมาณ ๐.๕ มม.^[๙]

สรรพคุณ

ส่วนเหนือดินแห้งที่เก็บในระยะออกดอก แก้ไข้เจ็ดยี่สิบ (ใช้จิบวันเว้นวัน-เป็นไข้จับสั่น
ประเภทหนึ่ง) แก้ไข้ ลดเสมหะ แก้หืด แก้ไอ ใช้เป็นยาขับเหงื่อ^[๙]

โกฐเชียง

กุยบัว, กุยเหว่ย^[๙]

Angelica sinensis (Oliv.) Diels

Umbelliferae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุหลายปี **ลำต้น**ตั้งตรง สีเขียวแกมสีม่วง สูง ๐.๔-๑ ม. ราก อวบ หนา
รูปทรงกระบอก แยกเป็นรากแขนงหลายราก มีกลิ่นหอมมาก ลำต้น สีเขียวแกมสีม่วง
มีร่องตามยาว แตกกิ่งตอนบน **ใบ** หยักลึกแบบขนนก ๒-๓ ชั้น รูปไข่ กว้าง ๑๒-๒๕ ซม.
ยาว ๑๐-๓๐ ซม. แฉกใบมีก้านเห็นได้ชัดเจน รูปไข่ถึงรูปใบหอกแกมรูปไข่ กว้าง
๐.๘-๒.๕ ซม. ยาว ๒-๓.๕ ซม. มักแยกเป็นแฉกย่อย ๒-๓ แฉก ขอบใบจักฟันเลื่อยแบบ
ไม่สม่ำเสมอ ก้านใบยาว ๕-๒๐ ซม. โคนแผ่เป็นครีบก้นๆ สีเขียวแกมสีม่วง **ช่อดอก**
แบบช่อซี่ร่มเชิงประกอบ ออกตามปลายกิ่งหรือซอกใบ มีช่อย่อยขนาดไม่เท่ากัน ๑๐-๓๐ ช่อ
ก้านช่อดอกยาว ๘-๒๐ ซม. มีขนหรือเกือบลื่น ใบประดับมี ๒ ใบหรืออาจไม่มี รูปแถบ
ขนาดไม่เท่ากัน ใบประดับย่อย ๒-๔ ใบ รูปแถบ ยาว ๓-๕ มม. มีดอก ๑๓-๓๖ ดอก
ดอก สีขาวหรือสีแดงแกมสีม่วง ก้านดอกเรียว ยาว ๑-๓ ซม. (เมื่อเป็นผล) กลีบเลี้ยงลดรูป
กลีบดอก ๕ กลีบ รูปไข่กลับ ปลายเว้าตื้น เกสรเพศผู้ ๕ อัน รังไข่ได้วงกลีบ มี ๒ ช่อง
แต่ละช่องมีออวุล ๑ เม็ด โคนก้านเกสรเพศเมียกลมแบน ขอบแผ่เป็นปีกยื่นออก **ผล**
แบบผลแห้งแยก รูปรี รูปไข่ รูปไข่กลับ หรือรูปเกือบกลม กว้าง ๓-๔ มม. ยาว ๔-๖ มม.
สันด้านล่างหนาแคบ ด้านข้างมีปีกบาง กว้างเท่ากับความกว้างของผล อาจมีหรือไม่มีท่อน้ำมัน
ตามร่อง^[๙]

สรรพคุณ

ราก, หัว แก่ไข้ แก่สะอึก แก่ไอ แก่เสียดแทงสองราวข้าง กระจายโลหิต บำรุงโลหิต^[๘]

โศรพวงปลา

ปุดกกส้มมอ^[๙]

Terminalia chebula Retz.

Combretaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น ผลัดใบ สูง ๑๕-๒๕ ม. ลำต้นค่อนข้างเปลา ไม่มีพุ่มพอน หรืออาจมีบ้างเล็กน้อยช่วงโคนต้น เปลือกหนา ขรุขระ สีน้ำตาลแก่ค่อนข้างดำ แตกปริเป็นร่องลึกตามยาว เปลือกในสีน้ำตาลแดง เรือนยอดเป็นพุ่มรูปไข่ ค่อนข้างโปร่ง กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาลแดง ใบเดี่ยว เรียงออกตรงข้ามหรือเยื้องกันเล็กน้อย รูปรี รูปไข่ หรือรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง ๑๐-๑๓ ซม. ยาว ๑๘-๒๘ ซม. ปลายเป็นติ่งแหลม โคนมนและมักเบี้ยวเล็กน้อย ขอบใบใกล้โคนใบมีตุ่มหูด ๑ คู่ แผ่นใบค่อนข้างหนา ด้านบนสีเขียวเข้ม มีขนสีขาว ด้านล่างสีอ่อนกว่า มีขนนุ่มสีน้ำตาลอ่อน และจะหลุดร่วงไปหมดหรือเกือบหมดเมื่อใบแก่จัด ขอบใบเรียบ ก้านใบยาว ๒-๒.๕ ซม. **ช่อดอก** แบบช่อเชิงลดไม่แยกแขนง ออกเป็นช่อยาวบริเวณรอยแผลใบใกล้ปลายกิ่ง **ดอก** เป็นดอกสมบูรณ์เพศ กลีบเลี้ยง ๕ กลีบ โคนเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ด้านในมีขนแน่น เมื่อดอกบานเต็มที่กว้าง ๓-๔ มม. ไม่มีกลีบดอก เกสรเพศผู้ ๑๐ อัน เรียงเป็น ๒ แถวรอบรังไข่ รังไข่ได้วงกลีบ รูปไข่ เกือบกลม ภายในมี ๑ ช่อง มีออวุล ๒ เม็ด **ผล** รูปกลมป้อมหรือรูปกระสวย กว้าง ๒-๓ ซม. ยาว ๓-๔ ซม. อาจมีพูหรือสันตามความยาวได้ถึง ๕ สัน หรืออาจไม่มีสัน เนื้อหนา ผลแก่สีเขียวแกมเหลือง เมื่อแห้งจะเปลี่ยนเป็น สีดำ **เมล็ด** มี ๑ เมล็ด รูปรี ผิวขรุขระ กว้าง ๕-๗ มม. ยาว ๑.๕-๒ ซม.^[๙]

unk

๓

สรรพคุณ

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าโกฐพุงปลา มีรสฝาดจัด สรรพคุณ แก้อุจจาระธาตุพิการ แก้อติสาร แก่บิดมูกเลือด คุมธาตุ แก่ไข้จากลำไส้อักเสบ แก่ไข้พิษ แก่พิษทำให้ร้อน แก้อาเจียน แก่เสมหะพิการ แก่เมื่อยอดภายใน สมานแผล^[๙]

โกฐสอ

โกฐสอจีน, ป้ายจื่อ, แป๊ะจี้, baizhi^[๙]

Angelica dahurica (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. *dahurica*
Umbelliferae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุหลายปี สูง ๑-๒.๕ ม. **ราก** อวบหนา เนื้อแข็ง รูปกรวย ยาว เส้นผ่านศูนย์กลาง ๓-๕ ซม. อาจยาวได้ถึง ๓๐ ซม. หรือมากกว่า อาจแยกแขนงที่ปลาย มีกลิ่นหอมจัด ลำต้นตั้งตรง เป็นร่องตามยาว สีเขียวแกมสีม่วง โคนต้นเส้นผ่านศูนย์กลาง ๒-๕(-๗-๘) ซม. **ใบ** ประกอบแบบขนนก ๒-๓ ชั้น เรียงเวียน รูปไข่แกมรูปสามเหลี่ยม กว้างได้ถึง ๔๐ ซม. ยาวได้ถึง ๕๐ ซม. ก้านใบยาว โคนแผ่เป็นกาบ ใบย่อยไม่มีก้าน รูปรีแคบถึงรูปใบหอกแกมรูปขอบขนาน กว้าง ๑-๔ ซม. ยาว ๔-๑๐ ซม. ปลายแหลม โคนเป็นครีบลึกน้อย ขอบจักฟันเลื่อยห่างๆ ใบตอนบนลดรูปเป็นกาบ **ช่อดอก** แบบช่อซี่ร่มเชิงประกอบ ออกตามซอกใบและปลายกิ่ง เส้นผ่านศูนย์กลาง ๑๐-๓๐ ซม. สีขาว ใบประดับไม่มีหรือมีไม่เกิน ๒ ใบ คล้ายกาบ หุ้มช่อดอกเมื่อยังอ่อนอยู่ มีช่อย่อย ๑๘-๔๐(-๗๐) ช่อ มีขนสั้นๆ ใบประดับย่อยรูปใบหอกแกมรูปแถบ กลีบเลี้ยงลดรูป กลีบดอก ๕ กลีบ รูปไข่กลับ ขนาดเล็ก ปลายเว้าตื้น เกสรเพศผู้ ๕ อัน รังไข่เหนือวงกลีบ มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๑ เม็ด โคนก้านเกสรเพศเมียเป็นรูปกรวยสั้น **ผล** แบบผลแห้งแล้วแตก รูปรีกว้างถึงเกือบกลม ด้านล่างแบนราบ กว้าง ๔-๖ ซม. ยาว ๔-๗ ซม. สันด้านล่างหนา กว่าร่อง สันด้านข้างแผ่เป็นปีกกว้าง ตามร่องมีท่อน้ำมัน ๑ ท่อ ตามสันมีท่อน้ำมัน ๒ ท่อ^[๙]

สรรพคุณ

ราก แก้ไข้ แก้ไอ แก้หืด บำรุงหัวใจให้ชุ่มชื้น^[๔]

โกฐหัวบัว

ชวงเกียง^[๑๒]

Ligusticum sinense Oliv. cv. *Chuanxiong*

Umbelliferae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุหลายปี **เหง้า** ค่อนข้างกลม ผิวเป็นปุ่มปม มีข้อป่องและปล้องสั้น ลำต้น ตั้งตรง อาจสูงได้ถึง ๑ ม. **ใบ** เรียงเวียน ใบใกล้โคนต้นรูปไข่แกมรูปสามเหลี่ยม กว้าง ๑๐-๑๕ ซม. ยาว ๑๕-๒๐ ซม. ก้านใบยาว ๑๐-๒๐ ซม. โคนก้านแผ่เป็นกาบ ขอบใบหยักลึกแบบขนนก ๑-๓ ชั้น แฉกปลายสุดรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง ๑-๒ ซม. ยาว ๒-๓ ซม. ขอบจักฟันเลื่อยไม่สม่ำเสมอ ส่วนใบบนต้นรูปคล้ายใบใกล้โคนต้น แต่ลดรูป ไม่มีก้านใบ ขอบหยักแบบขนนกชั้นเดียว พืชนี้เป็นพันธุ์ปลูก ไม่พบดอก^[๔]

บันทึก
๓

สรรพคุณ

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าโกฐหัวบัวมีกลิ่นหอม รสมัน มีสรรพคุณแก้ลมในกองริดสีดวง และกระจายลมทั้งปวง ยาไทยมักไม่ใช้โกฐหัวบัวเป็นยาเดี่ยว แต่มักใช้ร่วมกับเครื่องยาอื่นในตำรับยา โกฐหัวบัวจัดเป็นโกฐชนิดหนึ่งในพิภักตโกฐทั้ง ๕ (เบญจโกฐ) โกฐทั้ง ๗ (สัตตโกฐ) และโกฐทั้ง ๙ (เนาวโกฐ)^[๔]

บอนดอก

Mimusops elengi L.

Sapotaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น สูง ๘-๑๕ ม. ทรงพุ่มกลม แน่นทึบเปลือกต้นสีน้ำตาลอมเทา แตกกิ่งจำนวนมาก ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่ รูปรี หรือรูปขอบขนาน กว้าง ๒-๖ ซม. ยาว ๗-๑๕ ซม. ปลายแหลม โคนมน ขอบเป็นคลื่นเล็กน้อย ดอกเดี่ยว หรือออกเป็นกระจุกตามซอกใบหรือปลายกิ่ง สีขาวนวลถึงสีเหลืองอ่อน กลิ่นหอมเย็น เมื่อโรยจะเปลี่ยนเป็นสีเหลืองอ่อน กลิ่นหอมเย็น เมื่อโรยจะเปลี่ยนเป็นสีเหลืองอมสีน้ำตาล กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกัน มี ๒ ชั้น ชั้นละ ๔ กลีบ เรียงซ้อนสลับกัน ชั้นนอกกว้าง ๓-๔ มม. ยาว ๐.๘-๑ ซม. สีน้ำตาลมีขน ชั้นในขนาดเล็กกว่า สีส่อนกว่า มีขน กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันมี ๒ ชั้น ชั้นนอก ๘ กลีบ ชั้นใน ๑๖ กลีบ สีขาวนวลถึงสีเหลืองอ่อน เกสรเพศผู้สมบูรณ์มี ๘ อัน เกสรเพศผู้เป็นหมันมี ๘ อัน รังไข่เหนือวงกลีบ ภายในมี ๖-๘ ช่อง ก้านชูยอดเกสรเพศเมีย มี ๑ อัน ยาวกว่าชั้นกลีบดอกเล็กน้อยคงทน ผล แบบผลมีเนื้อ ๑ เม็ด แต่อาจพบมี ๒ เมล็ดได้ รูปคล้ายรูปไข่ กว้าง ๑.๕-๒ ซม. ยาว ๒-๓ ซม. เมื่ออ่อนสีเขียว มีขนสั้นนุ่มปกคลุมทุกสีแดงหรือสีแดงแกมสีส้ม เนื้อในสีเหลืองอมส้ม รสหวานอมฝาด เมล็ด รูปรี แบน กว้างประมาณ ๑ ซม. ยาว ๑.๕-๒ ซม. หยาบ ๓-๕ มม. สีดำ แข็ง ผิวเป็นมันวาว^[๑๐]

สรรพคุณ

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ขอนดอก มีกลิ่นหอม รสจืด มีสรรพคุณบำรุง ตับ ปอด หัวใจ บำรุงทารกในครรภ์ (ครรภ์รักษา) ทำให้หัวใจชุ่มชื้น^[๑๐]

หมายเหตุ

ขนดอกยังอาจได้จากแก่นของต้นตะแบก (*Lagerstroemia calyculata* Kurz วงศ์ Lythraceae) ซึ่งมีเชื้อราเจริญเข้าไปในเนื้อไม้ แต่โบราณนิยมใช้ขนดอกที่ได้จากต้นพิทูลมากกว่าที่ได้จากต้นตะแบก^[๑๐]

ข่า

ข่าตาแดง, ข่าหยวก, ข่าหลวง^[๗]

Alpinia galanga (L.) Willd.

Zingiberaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุหลายปี **เหง้า**ขนาดใหญ่ ค่อนข้างแข็งและเหนียว สีขาวหรือสีเหลืองอ่อน เส้นผ่านศูนย์กลาง ๒-๓.๕ ซม. มีลำต้นเทียมที่เกิดจากกาบใบเรียงสลับซ้อนกันแน่นและชูเหนือดินสูง ๑.๕-๓ ม. และขึ้นรวมเป็นกอ **ใบ**เดี่ยว เรียงสลับ รูปขอบขนาน กว้าง ๖-๑๑ ซม. ยาว ๒๕-๖๐ ซม. ปลายเป็นติ่งแหลม โคนรูปลิ้ม ขอบเรียบ บางใส เส้นกลางใบด้านบนเป็นร่อง แผ่นใบเกลี้ยง ยกเว้นบริเวณของเส้นกลางใบ มีขนสั้น ก้านใบ ยาวประมาณ ๑ ซม. ด้านล่างมีขนเล็กน้อย เส้นใบรูปสามเหลี่ยม กว้างประมาณ ๔ มม. ยาวประมาณ ๗ มม. มีขนเล็กน้อย **ช่อดอก** แบบช่อแยกแขนง ออกที่ยอด ยาวได้ถึง ๓๐ ซม. ประกอบด้วยช่อวงแถวเดียว มีดอก ๔-๕ ดอก เรียงห่างๆ อยู่บนแกนช่อ ใบประดับเป็นรูปใบหอกแคบถึงรูปใบหอกแกมรูปขอบขนาน บางคล้ายเยื่อ กว้าง ๒-๔ มม. ยาวประมาณ ๒ ซม. ร่วงง่าย ใบประดับย่อยรูปใบหอก ลักษณะคล้ายใบประดับแต่ขนาดเล็กกว่า ยาว ๕-๘ มม. **ดอก** รูปสามเหลี่ยม กลิ่นหอมอ่อน กลีบเลี้ยงสีขาว โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด กว้างประมาณ ๓ มม. ยาวประมาณ ๑ ซม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก รูปสามเหลี่ยม ไม่เท่ากัน แฉกบน ๒ แฉก ยาวประมาณ ๓ มม. แฉกล่างยาวประมาณ ๑ มม. กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาวประมาณ ๑ ซม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก สีเขียวอ่อนปลายขาว ยาวประมาณ ๒ ซม. แฉกบนรูปขอบขนานแคบ กว้างประมาณ ๗ มม. ยาว ๒.๒-๒.๕ ซม. ปลายคุ่มขอบกลีบบาง มีขน ด้านในเกลี้ยง แฉกข้าง ๒ แฉก รูปขอบขนานแคบกว่าเล็กน้อย ปลายแหลมคุ่ม กว้างประมาณ ๖ มม. ยาวประมาณ ๒.๒ ซม. โคนกลีบด้านล่างเชื่อมกับโคนกลีบปาก ยาวประมาณ ๖ มม. เกสรเพศผู้ที่เป็นหมันบางอันเปลี่ยนเป็นกลีบปาก กลีบปากรูปคล้ายช้อน ยาวประมาณ ๒.๕ ซม. มีก้าน ส่วนที่เป็นแผ่นยาวประมาณ ๑.๓ ซม. ปลายแยกเป็นแฉกลึกประมาณ ๖ มม. สีขาวและมีขีดสีชมพู ๒ ข้างของเส้นกลางแผ่น

unk

๓

ขอบหยักฟันเลื่อยไม่เป็นระเบียบ เกสรเพศผู้ที่เป็นหมันที่เหลือลดรูปเป็นรูปลิ้มแคบขนาดเล็กมากหรือเป็นเส้นบาง สีแดง เกสรเพศผู้ที่สมบูรณ์มี ๑ อัน ก้านชูอับเรณูยาว ๑.๔-๑.๘ ซม. มีขนต่อมปกคลุม ติดที่ฐานของอับเรณู อับเรณู ยาวประมาณ ๙ มม. สีเหลือง ไม่มีหงอนรังไข่ได้วงกลีบ รูปไข่กลับ กว้างประมาณ ๓ มม. ยาว ๕-๖ มม. มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลจำนวนมาก ผล แบบผลแห้งแตก รูปค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑ ซม. สีส้มแดง เมล็ด มี ๕-๙ เมล็ด สีน้ำตาลแกมสีดำ รูปกึ่งพีระมิด มีเส้นใยและเมือกปกคลุม^[๗]

สรรพคุณ

เหง้า รักษาโรคผิวหนัง บำรุงกระเพาะอาหาร แก้ปวดกระเพาะอาหาร แก้ท้องเสีย แก้ท้องอืด แน่นขัดลม ช่วยเจริญอาหาร รักษากลากเกลื้อน แก้ปวดท้อง แก้ปวดฟัน แก้ลมพิษ แก้कुฑะราด แก้เสมหะ แก้พยาธิ แก้โลหิต แก้กระษัย แก้บิด แก้พิษฝี แก้ฟกบวม ขับโลหิตระดูสตรี^[๘]

บิงแห้ง

บิงแห้ง^[๑๑]

Zingiber ligulatum Roxb.

Zingiberaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

พืชล้มลุก ลำต้น ใต้ดินเป็นเหง้าแข็ง ลำต้นเหนือดินสูง ๕๐-๙๐ ซม. ใบ ๑๖-๒๒ ใบเรียงสลับระนาบเดียวกัน แผ่นใบรูปขอบขนาน กว้าง ๓.๕-๔ ซม. ยาว ๑๖-๑๙ ซม. ปลายเรียวแหลม โคนสอบ ขอบเรียบ ก้านใบยาว ๔-๕ มม. ลิ่นใบรูปแถบยาว แบนอยู่บนลำต้น ยาว ๑.๗-๒.๕ ซม. สีน้ำตาลแห้งและกรอบ **ช่อดอก** แบบช่อเชิงลด กว้างและยาว ๔ ซม. ก้านช่อดอก ๑-๓ ซม. **ดอก** สีขาวหรือสีนวล ใบประดับรูปใบหอก ยาว ๓ ซม. ปลายแหลม ใบประดับย่อยรูปรี กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาว ๙ มม. ปลายแยกเป็นแฉกลึกด้านเดียว ยาว ๑.๓-๑.๕ ซม. กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาว ๒.๗-๒.๙ ซม. ปลายแยกเป็นสามแฉก รูปใบหอกถึงรูปขอบขนานแกมรูปไข่ ยาว ๒.๓ ซม. กลีบปากสีเหลือง

อ่อนหรือสีขาวนวล รูปเกือบกลม ยาว ๒.๓ ซม. กลีบคู่ข้างลดรูปจนเกือบไม่มี เกสรเพศผู้มี
จะงอยสีเหลืองเข้ม ยาว ๑ ซม. **รังไข่** ยาวได้ถึง ๕ มม. **ผล** แบบผลแห้งแตก^[๑๑]

คนทีสอ

คนทีสอขาว, คนทีสอ, โคนดินสอ, ดอกสมุทร, ดินสอ, ทิสอ, ฝี่เสื่อ, ฝี่เสื่อน้อย, มุดเพ็ง, สีสอ,
สีเสื่อน้อย^[๘]

Vitex trifolia L.

Lamiaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้พุ่ม **ใบ** ประกอบแบบนิ้วมือ เรียงตรงกันข้าม **ดอก** เป็นช่อ ออกที่ปลายกิ่ง
กลีบดอกสีม่วง ผล เป็นผลสดรูปกลม^[๘]

สรรพคุณ

ราก ขับปัสสาวะ ขับเหงื่อ แก้ไข้ ขับเสมหะ ขับลม ขับระดู แก้กโรคตับ แก้กโรคตา
ถ่ายน้ำเหลือง แก้พิษสัตว์กัดต่อย แก้พิษต่างๆ แก้ลำไส้พิการ บำรุงธาตุ แก้ปวดตามข้อ
กล้ามเนื้อ แก้ไข้พิษ^[๘]

บทที่
๓

จันทน์เทศ

ดอกจัน, รกจันหน^[๗]

Myristica fragrans Houtt.

Myristicaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น ใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปไข่ รูปรี หรือรูปขอบขนาน กว้าง ๓-๗ ซม. ยาว ๕-๑๕ ซม. ปลายแหลม โคนสอบ ขอบเรียบ เส้นกลางใบเห็นชัดทางด้านบน เส้นแขนงใบข้างละ ๖-๑๒ เส้น ก้านใบยาวประมาณ ๑ ซม. ดอก แยกเพศ ส่วนมากมักอยู่ต่างต้น สีเหลืองอ่อน กลิ่นหอม ดอกเพศผู้เป็นช่อแบบช่อเชิงหลั่น ออกตามกิ่งหรือซอกใบ อาจมีได้ถึง ๒๐ ดอก ก้านช่อยาวได้ถึง ๒ ซม. ก้านดอกยาวประมาณ ๑ ซม. กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นรูปคล้ายคนโท ยาว ๗-๙ มม. ปลายแยกเป็นแฉกเล็ก ไม่มีกลีบดอก เกสรเพศผู้ ๘-๑๒ อัน เชื่อมติดกัน ดอกเพศเมียออกกระจายตามกิ่ง เป็นดอกเดี่ยวหรือเป็นกระจุก ก้านดอกยาว ๑-๑.๕ ซม. กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นรูปคนโท ยาวประมาณ ๑ ซม. ปลายแยกเป็นแฉกเล็ก ไม่มีกลีบดอก รังไข่เหนือวงกลีบ มี ๑ ช่อง ออวูล ๑ เม็ด ยอดเกสรเพศเมียแยกเป็นแฉกสั้น ๒ แฉก ผล แบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปไข่ค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๕-๘ ซม. สีเขียวแกมสีเหลือง แก่แตก ๒ ซีก ๑ เมล็ด เยื่อหุ้มเมล็ดเป็นริ้วสีแดง เปลือกเมล็ดแข็งสีน้ำตาลดำ^[๗]

สรรพคุณ

ผล แก้วลม แก้วโรคลม แก้วปวดมดลูก บำรุงโลหิต แก้วลมจุกเสียด แน่นจุกเสียด แก้วจุกเสียด เสมหะอันผูก แก้วสะอึก ขับเสมหะ ขับลม บำรุงธาตุ คุมกำเนิด แก้วปวดรัดมูก แก้วเสมหะและโลหิต บำรุงกำลัง แก้วกำเดา แก้วท้องร่วง แก้วกระหายน้ำ ขับลมในลำไส้ แก้วปวดรัดมดลูก แก้วบิด แก้วธาตุพิการ^[๘]

เจตมูลเพลิงขาว

ต่อชวา, ตั้งชูอ้วย, ปิดปิวขาว, Ceylon leadwort, White leadwort^[๘]

Plumbago zeylanica L.

Plumbaginaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก ไม่ผลัดใบ สูง ๑-๓ ม. แตกกิ่งก้านมาก ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่ กว้าง (๑.๘-)๒.๕-๔(-๗) ซม. ยาว (๓-)๕-๘(-๑๓) ซม. ปลายแหลมถึงเรียวแหลม โคนรูปปลีมาถึงมน แผ่นใบบาง ก้านใบยาวได้ถึง ๑.๕ ซม. โคนก้านใบมักแผ่โอบข้อ **ช่อดอก** แบบช่อ กระจะเชิงลด ออกที่ปลายกิ่ง ยาว ๓-๑๕(-๓๐) ซม. มีดอก (๓-)๕-๗๐ ดอก ก้านช่อดอก ยาว ๐.๕-๑.๕ ซม. มีต่อม แกนกลางยาว (๒-)๓-๘(-๑๕) ซม. มีต่อม ใบประดับค่อนข้างเป็นรูปไข่ กว้าง ๓-๗ มม. ยาว ๑-๒ มม. ปลายเรียวแหลม ใบประดับย่อยรูปแถบ กว้างประมาณ ๐.๕ มม. ยาวประมาณ ๒ มม. กลีบเลี้ยงเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาว ๑-๑.๒ ซม. อาจยาวถึง ๑.๓ ซม. หลังดอกบาน เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๒ มม. ปลายอาจขยายออกเล็กน้อย มีสันหลายสัน บนสันมีต่อมแบบมีก้าน ภายในมีน้ำเหนียว **ดอก** รูปดอกเข็ม สีขาวถึงสีขาวแกมสีฟ้าอ่อน โคนกลีบดอกเชื่อมกันเป็นหลอด ยาว ๑.๘-๒.๕ ซม. เส้นผ่านศูนย์กลางที่ปากแตร ๑.๖-๑.๘ ซม. ปลายแยกเป็น ๕ กลีบ กลีบรูปไข่กลับถึงรูปใบหอกแกมรูปขอบขนาน กว้าง (๒-)๔ มม. ยาวประมาณ ๗ มม. ปลายเป็นติ่งถึงเรียวแหลม เกสรเพศผู้มี ๕ อัน ยาวเท่าหลอดกลีบดอก เรียงตรงกับแฉกกลีบดอก อับเรณูรูปแถบ สีฟ้า ยาวประมาณ ๒ มม. รังไข่เหนือวงกลีบ รูปรี มี ๕ พู ก้านเกสรเพศเมียเกลี้ยง **ผล** รูปขอบขนาน สีเหลืองอ่อนถึงสีน้ำตาล เมื่อแก่แตก **เมล็ด** มี ๑ เมล็ด กว้างประมาณ ๗ มม. ยาวประมาณ ๑.๕ มม. หนาประมาณ ๐.๖ มม. ปลายแหลม^[๙]

unk

๓

สรรพคุณ

ราก รักษาโรคผิวหนัง รักษาโรคผิวหนัง ทวารหนัก รักษาโรคผิวหนัง แก้คุดทะราด ฆ่าพยาธิ บำรุงธาตุ บำรุงธาตุไฟ ช่วยย่อยอาหาร เจริญอาหาร แก้อาเจียน ระบายลมในอก ขับเหงื่อ ระบายกองวาโยและโลหิตอันมีพิษ ขับลมในกระเพาะและลำไส้ แก้ปวดท้อง จุกเสียด แก้มปวด แก้มขัดข้อ แก้ธาตุพิการทำให้เลือดลมดี บำรุงโลหิต แก้บวม แก้ปวดศีรษะ ทำให้ร่างกายอบอุ่น เคลื่อนหัวใจให้ยุบ ทำให้ระคายเคือง ปีบมดลูก ทำให้แท้งได้ แก้ท้องร่วง แก้ม้ามโต คุมกำเนิด แก้เสมหะในทรวงอก แก้เลือดดีขึ้นเมื่อคลอดบุตรแล้ว ขับฟอกโลหิตระดู

ต้น ขับโลหิตระดู ฟอกโลหิต แก้ปวดท้อง แก้หืด

ใบ แก้มในกองเสมหะ แก้เสมหะ ขับเสมหะ แก้ม บำรุงธาตุ

ดอก แก้โรคตา แก้โรคที่ทำให้หนาวและเย็น แก้โลหิตอันบังเกิดแต่กองกำเนิด^[๔]

เจตมูลเพลิงแดง

ปิตปิวแดง, ไฟใต้ดิน^[๑๒]

Plumbago indica L.

Plumbaginaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก ไม่ผลัดใบ สูง ๐.๕-๒ ม. ลำต้นอ่อน มักจะเอนสู่ลงคลุมดิน แตกกิ่งก้านจากโคน ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่แคบถึงรูปไข่แกมรูปรี กว้าง (๐.๘-)๓-๔(-๖) ซม. ยาว (๓-)๗-๙.๕(-๑๓) ซม. แผ่นใบคล้ายกระดาษ ปลายแหลม โคนมนถึงโค้งกว้าง โคนก้านใบไม่แผ่ใบรอบข้อ **ข้อดอก** แบบข้อกระจะเชิงลด ออกตามปลายกิ่ง มีดอก (๒๐-)๓๕-๙๐ ดอก ก้านช่อดอกยาว ๑-๓ ซม. ไม่มีต่อม แกนกลางยาว (๘-)๑๐-๔๐(-๕๐) ซม. ไม่มีต่อม ใบประดับรูปไข่ กว้าง ๒-๓ มม. ยาว ๑.๕-๒ มม. ปลายแหลม ใบประดับย่อยรูปรีแกมรูปไข่กลับถึงรูปไข่ กว้าง ๑.๕-๒ มม. ยาว ๒-๒.๕ มม. ปลายแหลม กลีบเลี้ยงเชื่อมกันเป็นหลอดยาว ๗.๕-๙.๕ มม. เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๒ มม. สีแดง มีเส้นหลายเส้น บนสัน

มีต่อมแบบมีก้าน ภายในมีน้ำเหนียว **ดอก** รูปดอกเข็ม สีแดงเข้ม โคนกลีบดอกเชื่อมกันเป็นหลอด ยาว ๒-๒.๕ ซม. เส้นผ่านศูนย์กลางที่ปากแตรประมาณ ๒ ซม. ปลายแยกเป็น ๕ กลีบ กลีบรูปไข่กลับ กว้างประมาณ ๗ มม. ยาวประมาณ ๑.๒ ซม. ปลายมนและเป็นติ่ง เกสรเพศผู้มี ๕ อัน ยาวเท่าหลอดกลีบดอก เรียงตรงกับแฉกกลีบดอก โคนก้านชูอับเรณูขยายออก อับเรณู รูปแถบ สีฟ้า ยาว ๑.๕-๒ มม. รังไข่เหนือวงกลีบ รูปไข่แกมรูปรี เห็นพูไม่ชัดเจน ก้านเกสรเพศเมีย มี ๒ แบบ มีขนสั้นประปรายที่โคน ก้านเกสรเพศเมียชนิดสั้นยื่นพ้นหลอดดอกบางส่วน และต่อมที่ยอดเกสรเพศเมียส่วนปลายไม่ขยายออก ส่วนก้านเกสรเพศเมียที่ยาวจะยื่นออกมาพ้นคอหลอดดอก ยอดเกสรเพศเมียมีต่อม ยังไม่เคยพบติดผล^[๙]

สรรพคุณ

ราก บำรุงไฟธาตุ บำรุงธาตุ บำรุงโลหิต แก้อาตุพิการ ช่วยย่อยอาหาร เจริญอาหาร แก้ปวดท้องแน่นจุกเสียด ขับลมในลำไส้ กระจายลม กระจายเลือด แก้ลม แก้ลมป่วง แก้เสมหะในทรวง แก้วริดสีดวง แก้วริดสีดวงทวารหนัก แก้บวม แก้ปวดบวม กระจายลมในทรวงอก แก้วคุดทะราด ฆ่าพยาธิ แก้วท้องร่วง ระงับอาการปวดฟัน ขับฟอกโลหิตระดู แก้วเลือดดีขึ้นเมื่อคลอดบุตรแล้ว แก้วตัวร้อน รักษาฝี แก้วธาตุไฟให้บริบูรณ์ แก้วจตุกาลเตโช แก้วปอดชื้น ปวดบวม แก้วโรคเข้าข้อและเป็นอัมพาต ขับเหงื่อ แก้วหนังต่างและโรคผิวหนัง แก้วปวดศีรษะ ทำให้แห้งลูก แก้วรังแค

ต้น แก้วโลหิตอันบังเกิดแก่กองกำเดา ขับโลหิตระดู แก้วปวดท้อง

เปลือก ฆ่าแมงคาเรืองเข้าหู

กระพี้ แก้วเกลื่อนช้าง

แก่น แก้วชี้เรื้อนกวาง ชี้เรื้อนน้าเต้า

ใบ แก้วลมในกองเสมหะ แก้วดีไม่ปกติ แก้วพัทนต์ตสมุฏฐาน

ดอก แก้วพัทนต์ตสมุฏฐาน แก้วโรคตา และโรคที่ทำให้หนาวและเย็น

ลูก แก้วโรคพยาธิผิวหนัง แก้วฝิ^[๘]

unที่
๓

ชำพูล

ผักปุนา, ผักพลุนก, พลูลิง, นมวา^[๑๒]

Piper sarmentosum Roxb.

Piperaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก สูง ๓๐-๘๐ ซม. ลำต้นสีเขียว มีไหลงอกเป็นต้นใหม่ มีรากออกตามข้อ ใบเดี่ยว เรียงสลับ แผ่นใบบาง ผิวใบสีเขียวเข้มเป็นมัน รูปหัวใจ กว้าง ๕-๑๐ ซม. ยาว ๗-๑๕ ซม. ปลายแหลม โคนเว้า ดอก แบบช่ออัดแน่นบนแกนรูปทรงกระบอก ดอกย่อย แยกเพศ สีขาว ขนาดเล็ก ผล มีเนื้อ กลม อัดแน่นอยู่บนแกน^[๑๒]

สรรพคุณ

ราก แก้อาการปวดท้อง แก้เบาหวาน ขับพยาธิ ช่วยเจริญอาหาร บำรุงธาตุ แก้ลม ในกระเพาะอาหารและลำไส้ แก้ปวดท้อง ท้องเสีย แก้เสมหะ แก้คุดเสมหะ (ขับเสมหะให้ ตกทางทวารหนัก) แก้เมื่อยขบ แก้ลม แก้อาพาธ ๑๒ ประการ แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ แก้อุจจาระเสียด แก้ปัสสาวะรดที่นอน แก้สะอึก

ต้น ขับผายลม แก้ลมจุกแน่นในท้อง แก้เสมหะในทรวงอก แก้เสมหะในอุจจาระ แก้ปัสสาวะรดที่นอน

ใบ ทำให้เสมหะงวด และแห้งเข้า แก้อาการปวด บำรุงธาตุ แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ จุกเสียด แก้ปัสสาวะรดที่นอน

ดอก แก้เสมหะในลำคอ ขับลมในลำไส้ แก้ท้องขึ้น ท้องอืด ท้องเฟ้อ แก้ปวดเมื่อย

ผล ขับลม แก้เสมหะในลำคอ ช่วยย่อยอาหาร แก้ไอ^[๘]

ชะลูด

นูด, นูด^[๑๒]

Alyxia reinwardtii Blume

Apocynaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้พุ่ม รอเลื้อย มีน้ำยางสีขาว เปลือกต้นและกิ่งก้าน สีเทา ใบเดี่ยว เรียงเป็นวง ออกรอบข้อ ข้อละ ๓-๔ ใบ รูปรีแกมรูปขอบขนาน กว้าง ๑-๔ ซม. ยาว ๕-๑๐ ซม. ขอบใบเป็นคลื่น เนื้อใบค่อนข้างหนาและเหนียว ดอก ออกเป็นกระจุกที่ซอกใบ ดอกย่อย กลีบดอกสีขาวมี ๕ กลีบ เชื่อมติดกัน มีกลิ่นหอม ผล สด รูปขอบขนาน คอดเป็นข้อๆ สุกสีม่วงดำ^[๑๒]

สรรพคุณ

ราก แก้เสมหะ แก้ลม แก้พิษไข้ แก้ไข้พิษ แก้หงุดหงิด แก้อาการวิงเวียน แก้อาการปวดศีรษะ แก้ไข้พิษ แก้ไข้หวัด แก้ไข้หวัดใหญ่ แก้ไข้หวัดธรรมดา แก้ไข้หวัดใหญ่ แก้ไข้หวัดธรรมดา แก้ไข้หวัดใหญ่ แก้ไข้หวัดธรรมดา

เถา บำรุงกำลัง แก้ลมวิงเวียน แก้อ่อนเพลีย

เปลือก บำรุงกำลัง แก้ลม บำรุงดวงจิตให้ชุ่มชื้น ขับพยาธิออกจากลำไส้ แก้ไข้ แก้ปวดมวน

เนื้อไม้ บำรุงหัวใจ แก้ลม ขับลม

ใบ แก้ไข้ แก้ไข้จับสั่น กระจายโลหิต ขับโลหิต

ดอก แก้ไข้เพื่อคลายหิวได้ แก้สะอึก แก้ดีพิการ แก้ปวดศีรษะ แก้เสมหะ แก้ไข้พิษ แก้ลมอุทกคาวาต ขับลม

ลูก แก้ไข้^[๘]

บันทึก
๓

ชะเอมเทศ

Glycyrrhiza glabra L.

Fabaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุหลายปี สูง ๐.๕-๑ ม. **ลำต้น** ค่อนข้างตรง แตกกิ่งมาก ราก เหง้า และโคนต้น แข็ง ผิวมีขนสีขาวและจุดต่อมโปร่งแสงกระจายอยู่หนาแน่น **ใบ** ประกอบแบบขนนกปลายคี่ ยาว ๕-๑๔ ซม. เรียงเวียน หูใบ รูปแถบ ยาว ๑-๒ มม. หลุดร่วงง่าย ก้านใบ มีต่อมขนสีเหลืองแกมสีน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น มี ๑๑-๑๗ ใบย่อย ใบรูปไข่ รูปไข่กว้าง รูปไข่กลับ หรือรูปรี กว้าง ๐.๘-๒ ซม. ยาว ๑.๗-๔ ซม. ปลายโค้งกว้างหรือเว้าบวม มีหนามแข็ง โคนเกือบกลม ขอบเรียบหรือจักฟันเลื่อยถี่ แผ่นใบเกือบเกลี้ยงหรือมีขนยาวห่างด้านบน ด้านล่างแกมมีจุดต่อมโปร่งแสงกระจายหนาแน่น และมีขนนุ่มปกคลุมตามเส้นใบ **ช่อดอก** แบบช่อกระจุก ออกตามซอกใบ ตั้งขึ้น มีดอกย่อยมากและแน่น แกนช่อดอกมีจุดต่อมโปร่งแสงสีน้ำตาล มีขนสั้นสีขาวกระจายอยู่หนาแน่น ใบประดับบางคล้ายกระดาษ รูปใบหอก ยาวประมาณ ๒ มม. **ดอก** มีกลีบเลี้ยงเชื่อมติดกันเป็นรูประฆังหงาย ยาว ๕-๗ มม. ปลายจักเป็นซี่ฟัน ๕ ซี่ ซี่บน ๒ ซี่ มักเชื่อมติดกัน มีขนหรือจุดต่อมโปร่งแสงห่าง ๆ กลีบดอก มี ๕ กลีบ ยาว ๐.๙-๑.๒ ซม. สีม่วงหรือสีม่วงอ่อน กลีบกลางรูปไข่หรือรูปขอบขนาน ยาว ๑-๑.๑ ซม. โคนเรียวคอดคล้ายก้าน ปลายเว้าบวม กลีบคู่ข้างยาว ๘-๙ มม. กลีบคู่ล่างเหยียดตรง ยาว ๘-๙ มม. รังไข่เกลี้ยง ไม่มีก้าน **ผล** เป็นฝักแบน รูปขอบขนาน กว้าง ๔.๕-๗ มม. ยาว ๑.๗-๓.๕ ซม. มักไม่ค่อยระหว่างเมล็ด เกลี้ยงหรือมีขนห่าง ๆ มักไม่พบขนต่อม **เมล็ด** รูปไต มี ๒-๘ เมล็ด สีเขียวเข้ม เรียบ เส้นผ่านศูนย์กลาง ประมาณ ๒ มม. ต้นชะเอมเทศพันธุ์ *G. glabra* L. var. *glandulifera* Waldest. & Kit. แตกต่างจากพันธุ์ *G. glabra* L. var. *typica* Regel & Herder ตรงที่มีรากรูปกระสวยใหญ่และยาวกว่าส่วนต้นและใบมีขนต่อมกระจายอยู่ทั่วไป^[๙]

สรรพคุณ

ราก บำรุงหัวใจ แก้เสมหะ แก้น้ำลายเหนียว แก้ไอ ทำให้ชุ่มคอ แก้ก้ำเดา เป็นยา
ระบายท้องในเด็กอ่อน ขับเลือดเน่า แก้ลม บำรุงกำลัง

เปลือกราก ทำให้อาเจียน **เนื้อในราก** ทำให้ชุ่มคอ แก้น้ำลายเหนียว แก้พิษเสมหะ
ขับเลือดเน่า แก้ก้ำเดา

ต้นและเถา ขับลมให้ลงเบื้องต่ำ **ใบ** กระทำให้เสมหะแห้ง แก้ดี ขับโลหิตระดู

ดอก แก้คัน แก้ฝีดาษ แก้สรรพพิษทั้งปวง **ผล** บำรุงกำลัง ทำให้ชุ่มคอ แก้คอแห้ง
บำรุงเสียงให้ไพเราะ^[๘]

หมายเหตุ

แต่เดิม “ชะเอมเทศ” จะหมายถึง ชะเอมที่ได้จากพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า
Glycyrrhiza glabra L. ที่นำเข้าจากประเทศยุโรป แต่ปัจจุบันชะเอมเทศที่ขายในท้องตลาด
ส่วนใหญ่เป็น “ชะเอมจีน” ที่ได้จากพืช 3 ชนิด คือ *G. uralensis* Fisch., *G. inflata*
Batalin และ *G. glabra* L. ที่ปลูกและนำเข้าจากประเทศจีน^[๙]

unk
๓

ดัล

ดัลลีเชือก^[๗]

Piper retrofractum Vahl

Piperaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้เถา อายุหลายปี มักเลื้อยพันไม้อื่น **ลำต้น** รูปทรงกระบอก อวบน้ำ เกลี้ยง
มีข้อโป่งพองออกเป็นช่วง ๆ อาจมีรากออกตามข้อสำหรับยึดเกาะ ทั้งต้นมีกลิ่น **ใบ** เดี่ยว
เรียงสลับ กว้าง ๓-๖.๘ ซม. ยาว ๙-๑๓.๕ ซม. ใบใกล้โคนต้นรูปไข่หรือรูปใบหอก โคนรูป
หัวใจ ใบดัดขึ้นมาถึงปลายยอดรูปไข่แกมรูปขอบขนานถึงรูปขอบขนาน ปลายแหลมหรือเรียว
แหลม โคนเบี้ยว มน รูปหัวใจ หรือรูปรี ขอบเรียบ เส้นแขนงใบมีข้างละ ๓-๖ คู่ ผิวใบ
เกลี้ยงทั้ง ๒ ด้าน ก้านใบใกล้โคนต้นยาว ๑.๕-๓ ซม. ก้านใบที่อยู่เหนือขึ้นมาสั้นกว่า ยาว

๐.๕-๑.๕ ซม. หูใบบางเป็นเยื่อ รูปใบหอก ยาว ๑-๑.๕ ซม. ปลายมน หุ้มตาไว้
หลุดร่วงง่าย **ช่อดอก** แบบช่อเชิงลด ตั้งขึ้นหรือกางออก มีช่อดอกเพศผู้และช่อดอก
สมบูรณ์เพศ ใบประดับ รูปไข่กว้างแกมรูปไข่ รูปเกือบกลม หรือรูปโล่ ยาว ๑.๕-๒ มม.
ช่อดอกเพศผู้ กว้าง ๑.๕-๒ มม. ยาว ๑-๒.๕ ซม. สีขาวถึงสีขาวแกมสีเหลือง ก้านช่อดอก
๔-๘ ซม. ดอกไม่มีกลีบเลี้ยงและกลีบดอก เกสรเพศผู้ ๒ อัน พบน้อยมากที่มี ๓ อัน
ก้านชูอับเรณู ยาว ๕-๗ มม. อับเรณู ยาว ๐.๘-๑ มม. ช่อดอกเพศเมีย ยาว ๑.๗-๔.๕ ซม.
รังไข่ค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑.๗ มม. ก้านเกสรเพศเมีย ยาวประมาณ
๐.๒ มม. ยอดเกสรเพศเมียมี ๓ แฉก ปลายมน ติดทน **ผล** เป็นช่ออวบ รูปทรงกระบอก
ปลายมน ผลย่อย แบบผลมีเนื้อหลายเมล็ด รูปกลมกว้าง อัดกันแน่นและเชื่อมติดกัน
ยอดเกสรเพศเมียติดทนที่ปลายผล เมื่ออ่อนจะแข็งและมีสีเขียวเข้ม แก่จัดจะมีสีส้มแดง
เมื่อสุกจะนิ่ม มีสีแดงเข้ม **เมล็ด** เส้นผ่านศูนย์กลาง ๒-๒.๕ มม.^[๗]

สรรพคุณ

ราก บำรุงธาตุ แก้ลม แก้กัวร้อน แก้กุดทะราด ให้ปิตธาตุ ให้แก่เส้นอัมพฤกษ์
แก้อัมพาต ดับพิษปิตตะฆาต แก้เส้นปิตตะฆาต แก่พิษอัมพฤกษ์ แก่พิษอัมพาต แก่พิษ
อันทพริก แก่มุตฆาต

เถา บำรุงเสมหะ แก่เสมหะพิการ แก่เส้นอัมพฤกษ์ แก้เส้นมุตตะฆาต แก้ปวดท้อง
แก้ปวดฟัน แก้จุกเสียด แก่ท้องขึ้น แก่อดเฟ้อ แก่ท้องร่วง ฝนน้ำทาแก้ฟกช้ำ แก้ปวดเมื่อย
ตามตัว แก้ทางเดินปัสสาวะไม่ปกติ แก้ลมอัมพฤกษ์

ใบ แก้เส้นสุมนา แก้เส้นอัศตภาส แก้ลมเจริญไฟธาตุ แก้หืดไอ แก้ปวดเมื่อย
แก้เส้นเอ็น

ผล แก้อัมพาต แก้เส้นปิตตะฆาต แก้เส้นอัมพฤกษ์ แก้กุดทะราด ให้ปิตธาตุ แก่โรค
หลอดลมอักเสบ เป็นยาขับระดู เป็นยาธาตุ ทาแก้ปวดอักเสบของกล้ามเนื้อ ระบายพิษโรค
บำรุงธาตุ ขับลมให้กระจาย ขับลม ขับผายลม แก้ลม ขับลมในลำไส้ แก่ท้องร่วง แก่ธาตุ
พิการ แก่ธาตุไม่ปกติ แก้ปฐวีธาตุพิการ แก่วิสติปฐวี แก้ปฐวีธาตุ ๒๐ ประการ บำรุงร่างกาย
เจริญอาหาร แก้จุกเสียด เจริญไฟธาตุ แก้ปวดท้อง ขับเสมหะในโรคหืด แก่อุระเสมหะ
(เสมหะในทรวงอก) เป็นยาขับรกให้ออกง่าย แก้หืดไอ แก้ลมวิงเวียน แก่ริดสีดวงทวาร
แก้กุดทะราด แก่คลื่นไส้^[๑๓]

เทียนขาว

ยี่ห่วย้า^[๑๒]

Cuminum cyminum L.

Umbelliferae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก ฤดูเดียว **ลำต้น** ตั้งตรง แตกกิ่งก้านมาก เมื่อขยี้จะมีกลิ่นหอม สูง ๑๕-๒๐ ซม. **ใบ** ประกอบแบบขนนก ๒ ชั้น เรียงสลับ ใบย่อย รูปแถบ **ดอกช่อ** แบบซี่ร่ม ออกที่ปลายยอดหรือตรงข้ามใบ ดอกย่อย ๓-๗ ดอก กลีบดอกสีขาวหรือแดง **ผล** แห้ง คล้ายลูกผักชี มีกลิ่นหอมมาก^[๑๔]

สรรพคุณ

ผล ผลแก่แห้ง รูปทรงกระบอกยาวรี สีน้ำตาล ขนาดกว้าง ๑.๓-๒ มม. และยาว ๔.๕-๖.๗ มม. สันตามยาวของผล เปลือกมีขนสั้นแข็งปกคลุม เมื่อผลแก่จัด แตกเป็น ๒ ซีก โดยแต่ละซีกมี ๑ เมล็ด มีกลิ่นหอม น้ำมันหอมระเหยที่ได้จากการกลั่นผล มีรสชาติเผ็ดร้อน และมีรสขม แก้ลม แก้ดีพิการ ขับเสมหะแก้ไอ ขับระดูขาว^[๑๒]

บทที่
๓

เทียนข้าวเปลือก

เทียนแกลบ, ผักชีเดือนห้า, ผักชี, ผักชีล้อม, ยี่ห่วย^[๑๒]

Foeniculum vulgare Mill.

Umbelliferae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

มีรูปร่างลักษณะคล้ายข้าวเปลือก แต่พอมยาวกว่า กว้าง ๑-๒.๕ มม. ยาว ๓.๖-๘.๔ มม. มีกลิ่นหอมเนื่องจากน้ำมันหอมระเหย ประกอบด้วยสาร อะเนทอล (Anethole) และเฟนโชน (Fenchone) ซึ่งปริมาณของสารจะแตกต่างกันตามสายพันธุ์ ข้อกำหนดของเภสัชตำรับแต่ละประเทศแตกต่างกัน^[๑๒]

สรรพคุณ

ผล บำรุงกำลัง ขับลม แก้เส้นศูนย์กลางท้องพิการ แก้นอนสะดุ้ง (เป็นโทษที่เกิดจากน้ำดี) แก้คลื่น^[๑๒]

เทียนดำ

เทียนแดง, Black cumin^[๑๓]

Nigella sativa L.

Ranunculaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก ใบ ประกอบแยกใบเป็นแฉกย่อยๆ รูปขนนก แต่ละแฉก รูปใบหอกเรียว ดอก สีฟ้าอ่อน เมล็ดรูปสามเหลี่ยมสีดำ

สรรพคุณ

ราก รักษาตีพิการ รักษาเมะเร็งคุด รักษาเมะเร็งเพลิง

เปลือกราก ทำให้ประจำเดือนมาตามปกติ

ต้น แก่นองใน รักษาโรคสีดวงทวาร ขับระดู

เปลือกต้น ขับระดู

ใบ แก่นองใน ขับปัสสาวะ ขับระดู รักษาโรคสีดวงทวาร บิบรมลูก

เมล็ด ขับน้ำนม แก้ก้อนไส้ อาเจียน ขับปัสสาวะ ขับระดู บิบรมลูก รักษาเมะเร็ง
เพลิง แก้วโรคลม แก้วเสมหะ น้ำลายเหนียว แก้วไอ ขับพยาธิ ทำให้ประจำเดือนมามากขึ้น
ทำให้แห้งได้ ขับเสมหะในร่างกายให้ลงสู่อุทวาร ขับลมในลำไส้ แก้วน้ำลายเหนียว บำรุงโลหิต
ให้บริบูรณ์ แก้ก้อนเหียนอาเจียน^[๑๓]

เทียนแดง

Lepidium sativum L.

Cruciferae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก **ลำต้น** ตั้งตรง เกลี้ยง สูง ๑๕-๓๐ ซม. **ใบ** เดี่ยว ใบที่โคนต้นมีก้านใบยาว
แผ่นใบหยักเว้าลึกแบบขนนก แฉกรูปไข่กลับ ปลายแฉกมน ขอบหยัก ใบที่เกิดตามลำต้นที่
อยู่สูงขึ้นไป หยักเว้าแบบขนนกชั้นเดียวหรือสองชั้น ใบที่อยู่ที่ยอดไม่มีก้านใบ รูปยาวแคบ
ขอบใบเรียบ **ดอก** มีขนาดเล็กสีขาว ออกเป็นช่อที่ยอด **ผล** เป็นฝักขนาดเล็กปลายเว้าเข้า
แตกเมื่อแก่จัด ก้านฝักแบน เมล็ดเล็กสีแดง^[๑๓]

สรรพคุณ

เมล็ด แก้วเสมหะ แก้วลม แก้วตีพิการ แก้วลมเสียดแทง แก้วอาเจียน แก้วใช้สันนิบาต
ขับลม ขับน้ำนม^[๑๓]

unที่
๓

เทียนตาตักแตน

anethum, dill fruit, เทียนตาตักแตน^[๗], เทียนข้าวเปลือก, ผักชีลาว^[๑๓]

Anethum graveolens L.

Umbelliferae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุปีเดียวหรือสองปี รากแก้ว รูปกิ่งรูปกระสวยถึงรูปกระสวย **ลำต้น** ตั้งตรง รูปทรงกระบอก กลวง แตกกิ่งแบบแยกสองแฉก มี ๕-๘ กิ่ง ทั้งต้น มีกลิ่นหอม **ใบ** ประกอบแบบขนนกสองชั้นหรือสามชั้น แฉกปลายสุดรูปแถบแกมรูปเส้น ยาว ๐.๔-๒ ซม. ก้านใบยาว ๑-๓.๕ ซม. โคนแผ่เป็นกาบ ใบที่อยู่ตอนบนของลำต้นจะลดรูปมาก **ช่อดอก** แบบช่อซี่ร่มเชิงประกอบโปร่ง ๆ ออกตามซอกใบหรือปลายกิ่ง เส้นผ่านศูนย์กลาง ๓-๑๕ ซม. ก้านช่อดอกยาว ๗-๒๐ ซม. มีช่อซี่ร่มย่อย ๑๐-๔๕ ช่อ ก้านช่อซี่ร่มย่อย ยาว ๐.๖-๑.๖ ซม. **ดอก** มีขนาดเล็กมาก เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๒ มม. กลีบเลี้ยงมีขนาดเล็กมากหรือไม่มี กลีบดอก ๕ กลีบ สีเหลือง รูปเกือบกลม ปลายมน โคนงอเข้า เกสรเพศผู้ มี ๕ อัน ติดรอบจานเหนือรังไข่ รังไข่ใต้วงกลีบ มี ๒ คาร์เพล แต่ละคาร์เพลมี ๑ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๑ เม็ด ฐานก้านเกสรเพศเมีย รูปกรวย ก้านเกสรเพศเมีย สั้นและโค้งพับลง **ผล** แบบผลแห้งแยกสองซีก รูปไข่ กว้าง ๒-๓ มม. ยาวได้ถึง ๕ มม. มี ๒ คาร์โพฟอร์ แยกถึงโคน ซีกผลด้านที่ประกบกันแบน^[๗]

สรรพคุณ

ผลแก่ (น้ำมัน) ขับลม

เมล็ด บำรุงกำลัง ขับผายลม แก้เส้นศูนย์กลางท้องพิการ แก้ชีพจรอ่อนหรือพิการ แก้นอนสะดุ้งผวา บำรุงธาตุ แก้เสมหะพิการ แก้กำเดา^[๑๓]

เทียนเยาวพาคินี

เทียนเยาวพาคินี, เทียนเยาวภาณี, เทียนเยาวภานี, Ajowan fruit, Ajawain, King's caraway^[๗]

Trachyspermum ammi (L.) Sprague

Umbelliferae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุปีเดียว รากแก้ว แฉกยาว **ลำต้น** ตั้งตรง รูปทรงกระบอก แตกกิ่งก้านมาก เกลี้ยง มีกลิ่นเฉพาะ **ใบ** รูปสามเหลี่ยมแกมรูปไข่ กว้าง ๒-๖ ซม. ยาว ๒-๘ ซม. แตกแบบขนนก ๒-๓ ชั้น หรือหยักลึกสุดแบบขนนก แฉกปลายสุดรูปแถบแกมรูปเส้น กว้าง ๐.๒-๐.๕ มม. ยาวได้ถึง ๑.๕ ซม. ก้านใบยาว ๑-๕ ซม. **ช่อดอก** แบบช่อซี่ร่มเชิงประกอบ ออกตามซอกใบหรือปลายกิ่ง เส้นผ่านศูนย์กลาง ๒.๕-๕ ซม. มีใบประดับ ๓-๘ ใบ รูปแถบแกมรูปลิ้นแฉก ยาว ๕-๗ มม. มีช่อซี่ร่มย่อย ๖-๒๐ ช่อ ยาว ๑-๓ ซม. ใบประดับย่อย ๕-๑๐ ใบ รูปแถบ ยาว ๒-๓ มม. ช่อซี่ร่มย่อยมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑ ซม. มีประมาณ ๒๐ ดอก ก้านดอกยาวไม่เท่ากัน ๐.๕-๔ มม. กลีบเลี้ยง จักเป็นซี่ฟัน มีขนาดเล็กมาก รูปไข่ กลีบดอก ๕ กลีบ สีขาว รูปไข่กลับถึงรูปหัวใจกลับ กว้างและยาวประมาณ ๑.๓ มม. ปลายโค้งเข้า เกสรเพศผู้ มี ๕ อัน ฐานก้านเกสรเพศเมีย รูปกรวย ก้านเกสรเพศเมียสั้นและกางออก **ผล** แบบผลแห้งแยกสองซีก รูปกลมแกมรูปไข่ กว้าง ๑-๑.๘ มม. ยาว ๑.๒-๓.๑ มม. มี ๒ คาร์โพฟอร์แยกถึงโคน^[๗]

สรรพคุณ

ใบ แก้สะอึก

เมล็ด แก้วโรคลม แก้วคลื่นไส้ อาเจียน แก้วจุกเสียด กระจายลมที่ล้นโครกครากในท้อง ขับลม กระจายเสมหะ^[๑๓]

unk
๓

บอระเพ็ด

เครือเขาฮอ, จุ่งจิง, เจตมูลหนาม, เจตมูลย่าน^[๙]

Tinospora crispa (L.) Hook. f. & Thomson

Menispermaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้เลื้อยเนื้อแข็ง ยาวถึง ๑๕ ม. ลำต้นหรือเถา เป็นตุ่ม มียางขาว รสขม มีรากอากาศยาวคล้ายเส้นด้าย ใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปหัวใจ รูปไข่กว้าง หรือรูปค่อนข้างกลม กว้าง ๖-๑๒(-๒๔) ซม. ยาว ๗-๑๔(-๒๕) ซม. ปลายเรียวแหลม โคนรูปหัวใจลึก หรือตื้น แผ่นใบบางคล้ายกระดาษ เส้นใบออกจากโคนใบรูปฝ่ามือ มี ๓-๕ เส้น มีเส้นแขนงใบอีก ๑-๓ คู่ ก้านใบยาว ๕-๑๕(-๓๐) ซม. โคนป่องและงอ **ช่อดอก** คล้ายช่อกระจัง ออกเป็นกระจุกตามกิ่งแก่เมื่อใบหลุดร่วงหมด ช่อดอกเพศผู้ยาว (๕-)๙-๒๐ ซม. มี ๑-๓ ช่อ ดอกติดเป็นกระจุก กระจุกละ ๑-๓ ดอก เรียงบนแกนช่อ ก้านดอกเล็กเรียว ยาว ๒-๔ มม. กลีบเลี้ยงสีเขียวอ่อน วงนอกมี ๓ กลีบ รูปไข่หนาที่โคน ยาว ๑-๑.๕ มม. วงในมี ๓ กลีบ รูปไข่กลับ ยาว ๓-๔ มม. มีก้านกลีบ หรือโคนแหลม กลีบดอกมี ๓ กลีบ กลีบวงนอกเท่านั้นที่เจริญขึ้น รูปใบหอกกลับแคบแบน ไม่มีปุ่ม ยาวประมาณ ๒ มม. ส่วนกลีบวงในลดรูป เกสรเพศผู้ มี ๖ อัน ยาวประมาณ ๒ มม. ช่อดอกเพศเมียออกตามซอกใบ ยาว ๒-๖ ซม. มักออกเป็นช่อเดี่ยว ดอกเพศเมียมีกลีบเลี้ยงและกลีบดอกคล้ายดอกเพศผู้ เกสรเพศผู้ที่เป็นหมัน มี ๖ อัน รูปลิ้นแคบ ยาวประมาณ ๑ มม. เกสรเพศเมีย มี ๓ คาร์เพล รูปรี โค้ง ยาวประมาณ ๒ มม. ยอดเกสรเพศเมีย เป็นพู สั้นมาก **ผล** แบบผลผนังชั้นในแข็ง ออกเป็นช่อ มีก้านช่อยาว ๑.๕-๒ ซม. มีก้านผลเป็นรูปกึ่งพีระมิด ยาว ๒-๓ มม. ใต้ลงมาเป็นกลีบเลี้ยงที่ติดแน่น รูปไข่ ยาวประมาณ ๒ มม. โค้งกลับ ผลแก่ สีส้ม รูปรี ยาวประมาณ ๒ ซม. ผนังผลชั้นใน สีขาว รูปรี กว้าง ๗-๙ มม. ยาว ๑.๑-๑.๓ ซม. ผิวย่นเล็กน้อย หรือเกือบเรียบ มีสันที่ด้านบนชัด มีช่องเปิดรูปรีเล็กที่ด้านบน^[๙]

สรรพคุณ

ราก เจริญอาหาร ดับพิษร้อนถอนพิษไข้ แก้ไข้สูงมีอาการเพ้อคลั่ง แก้ไข้เหนือ แก้ไข้สันนิบาต แก้ไข้พิษ แก้โลหิตอันเป็นพิษ แก้โลหิตอันเป็นพิษเพื่อไข้เหนือและไข้สันนิบาต

ต้นและเถา แก้ไข้เหนือ (อันบังเกิดเพื่อโลหิต) แก้ไข้ แก้ไข้ตรีโทษ แก้ไข้พิษ แก้ไข้ทุกชนิด แก้อ่อนใน แก้ไข้กาฬ ไข้เพื่อโลหิต แก้ไข้เพื่อดีและลม แก้พิษฝีดาษ ระวัง ความร้อนทำให้เนื้อเย็น ดับพิษร้อน ทำให้เลือดเย็น แก้ฝีกาฬอันเกิดเพื่อฝีดาษ แก้ฝีกาฬ แก้โรคแทรกทุกชนิดของไข้ทรพิษ กระทำเพลิงธาตุให้สมบูรณ์ กระทำให้เกิดกำลัง เจริญไฟธาตุ ให้สมบูรณ์ ขับน้ำย่อยอาหาร แก้อกรหาน้ำ อันเป็นเพื่อโลหิตและลม แก้สมุฏฐานกำเริบ แก้เลือดลมเดินไม่สะดวก ปวดเมื่อยตามร่างกาย ขับเสมหะ แก้อ่อนในกรหาน้ำ บำรุงไฟธาตุ แก้อะอีก เป็นยาอายุวัฒนะ แก้เลือดลมไม่ปกติ เจริญอาหาร บำรุงกำลัง บำรุงน้ำดี แก้อิด พิการ แก้เลือดพิการ

ใบ พอกปิดฝี แก้ฟกบวม แก้ปวดแสบปวดร้อน ลดความร้อน ถอนพิษไข้ เจริญ อาหาร แก้ไข้ แก้ไข้เหนือ แก้ไข้กาฬ แก้ไข้พิษ แก้ไข้เพื่อดี แก้อ่อนใน กรหาน้ำ บำรุงน้ำดี แก้อิดพิการ แก้โรคผิวหนังดับพิษอันปวดแสบปวดร้อน แก้อกรหาน้ำ แก้ปวดฟัน ฆ่าพยาธิใน ลำไส้ในท้อง ฆ่าพยาธิในหู ฆ่าพยาธิตามไรฟัน ฆ่าพยาธิไส้เดือน ฆ่าแมลงเข้าหู ขับพยาธิ ฆ่าพยาธิ ฆ่าแม่พยาธิ (มะเร็ง)

ดอก ถ่ายพยาธิในอุทรให้ตก ถ่ายพยาธิในหูให้ตก ถ่ายพยาธิในฟันให้ตก ขับพยาธิ

ผล, ลูก แก้เสมหะอันเป็นพิษ แก้ไข้พิษ แก้ไข้^[๑๓]

บทที่
๓

ผักชีลา

ผักชี, ผักหอมป้อม, ผักหอม, ผักหอมน้อย, ยำแย้^[๑๒]

Coriandrum sativum L.

Apiaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก ปีเดียว **ลำต้น** เรียวยาว กว้าง ๑๐ ซม. ยาว ๔๐ ซม. มีริ้วประดับ แตกกิ่งก้านบน **ใบ** เดี่ยว เรียงสลับ แผ่นใบรูปแถบ เป็นติ่งคล้ายหนามสั้น ก้านใบมีกาบ สีขาว **ดอก** ช่อแบบช่อซี่ร่ม ดอกย่อย มี ๒-๖ ดอก ขนาดไม่เท่ากัน ขนาด ๐.๕-๒ ซม. กลีบดอกแบ่งเป็น ๒ ชั้น ชั้นนอกมีขนาดใหญ่กว่ากลีบชั้นใน **ผล** แห้งแล้วแตก สีนํ้าตาลอ่อน^[๑๒]

สรรพคุณ

ราก กระทุ้งพิษไข้หัว แก้ไอเนื่องจากเมื่อยอดขึ้นในปากในลำคอ

ใบ แก้กระหายน้ำ

ผล ขับลมในลำไส้ แก้หอบ บำรุงปอด แก้ไอ แก้ธาตุพิการ บำรุงธาตุ แก้คลื่นเหียน อาเจียน แก้กระหายน้ำ แก้สะอึก แก้ไข้ แก้ไข้เนื่องจากชาง แก้โรคไตพิการ แก้โรคเกี่ยวกับตา แก้วร่ามะนาด แก้วลมพิษ แก้วพิษตานชาง แก้โรคในอก บำรุงมันในกระดูก แก้วคาวคอ แก้วร้อนใน แก้วหัด บำรุงกระเพาะอาหาร แก้วบิด แก้วริดสีดวงทวาร แก้วริดสีดวง

เมล็ด ขับลมในลำไส้ แก้โรคไตพิการ บำรุงธาตุ แก้ธาตุพิการ แก้หอบ บำรุงปอด แก้ไอ^[๑๕]

พริกไทย

พริกไทย, พริกไทยดำ, black pepper, common pepper, pepper corn^[๙]

Piper nigrum L.

Piperaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้เถา เนื้อแข็ง ทั้งต้น มีกลิ่นหอม ลำต้นยาว มีข้อบริเวณข้อพองออกและมีรากมัดต่อลำเลียงชั้นนอกเรียงเป็นวง ชั้นในกระจายเป็น ๑ หรือ ๒ ชุด มีโพรฟิลล์และมักเชื่อมติดกับก้านใบ ก้านใบหลุดร่วงง่าย ทำให้เกิดรอยแผลเป็นวงรอบข้อ ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่ถึงรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง ๕-๙ ซม. ยาว ๑๐-๑๕ ซม. หนาหรือค่อนข้างเหนียว เกือบโคนใบโค้งกว้าง มักเบี้ยวเล็กน้อย ปลายใบแหลม ขอบใบเรียบ ด้านล่างอาจมีขน เส้นใบมี ๕-๗(-๙) เส้น เส้นใบ ๒ เส้นบนเรียงสลับ เส้นใบอื่นออกจากโคนใบ เส้นใบย่อยแตกเป็นร่างแห เห็นได้ชัดเจน ก้านใบยาว ๑.๒-๓.๗ ซม. อวบน้ำ **ช่อดอก** แบบช่อเชิงลด เรียงตรงข้ามใบ ยาวเกือบเท่าความยาวของใบ เกือบ มีดอกเพศเดียวและดอกสมบูรณ์เพศอยู่ร่วมต้น ส่วนใหญ่ดอกแยกเพศอยู่ร่วมต้น ใบประดับ รูปช้อน แกมรูปขอบขนาน กว้างประมาณ ๐.๘ มม. ยาว ๓-๓.๕ มม. โคนเชื่อมติดกับแกนกลางช่อดอก ปลายโค้งกว้างและบวมเล็กน้อย เกสรเพศผู้มี ๒ อัน อยู่สองข้างของรังไข่ ก้านชูอับเรณูสั้น อวบน้ำ อับเรณู รูปไต รังไข่กลม มีออวุล ๑ อัน ยอดเกสรเพศเมีย มี ๓-๔(-๕) อัน **ผล** แบบผลผนังชั้นในแข็ง ผิวเกลี้ยง ไม่มีก้าน ผลอ่อน สีเขียว ผลสุก สีแดง เมื่อแห้งจะเป็นสีดำ รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๔-๖ มม.^[๙]

unk

๓

สรรพคุณ

ใบ แก้ลม แก้ลมจุกเสียดแน่น แก้ปวดมวนในท้อง บำรุงธาตุ แก้นอนไม่หลับ แก้ลม ๖ จำพวก แก้ลมอัมพฤกษ์ แก้ลมมุตขาท ดับเสมหะ

ดอก แก้ตาแดงอันเนื่องจากความดันโลหิตสูง

เถา ขับลมในท้อง บำรุงธาตุ แก้ลมอัมพฤกษ์ ช่วยย่อยอาหาร แก้อติสารโรค แก้เสมหะในทรวงอก แก้เสมหะ

เมล็ด แก้จุกเสียด แน่นท้อง ขับลมในลำไส้ให้ผายเรอ ช่วยเจริญอาหาร แก้กongลม บำรุงธาตุ แก้ลมอัมพฤกษ์ แก้มุตตกิต แก้ลมสัดถกะวาทะ แก้ลมอันเนื่องจากอวัยวะสืบพันธุ์ แก้ลมมุตขาท แก้เสมหะ

ราก บำรุงธาตุ แก้เสมหะ แก้ลมในลำไส้ แก้ในกองลม บำรุงไฟธาตุ แก้ลมอันทำให้เย็นทั่วสรรพางค์กาย ช่วยย่อยอาหาร แก้อาการพิการ แก้ลมวิงเวียน แก้ปวดท้อง ขับลมเจริญอาหาร^[๑๕]

พืชมเสน

พรมเสน, พืชมเสนเกร็ด, พืชมเสนตรังกานู, Kapur^[๑]

Dryobalanops aromatica C. F. Gaertn.

Dipterocarpaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้นขนาดใหญ่ ตามกิ่ง ช่อดอก หูใบ ก้านใบ และใบด้านล่าง เมื่ออ่อนมีเกล็ดรังแคอยู่ทั่วไป เมื่อแก่เกลี้ยง ตาใบรูปใบหอกแคบ กว้าง ๑-๑.๕ มิลลิเมตร ยาว ๒-๕ มิลลิเมตร มักจะแบน หูใบเล็ก รูปแถบ ยาว ๕-๘ มิลลิเมตร **ใบ** เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่กว้าง กว้าง ๒-๔ เซนติเมตร ยาว ๔-๖ เซนติเมตร ปลายเรียวแหลม ยาวถึง ๑.๕ เซนติเมตร โคนสอบแคบหรือมนกว้าง ขอบเรียบ เส้นกลางใบเป็นร่องลึก หนูนชัดด้านล่าง เส้นใบเห็นไม่ชัด ก้านใบเรียว ยาว ๐.๕-๑ เซนติเมตร **ช่อดอก** แบบช่อแยกแขนง โปรง ออกที่ปลายยอดหรือตามซอกใบ ยาวถึง ๗ เซนติเมตร ตาดอกรูปกระสวย กว้างประมาณ

๔ มิลลิเมตร ยาวประมาณ ๙ มิลลิเมตร ปลายมน กลีบเลี้ยงมี ๕ กลีบ โคนกลีบเชื่อมติดกัน ปลายจักเป็นพูไม่เท่ากัน พูรูปใบหอก ปลายมน เกสรเพศผู้มีประมาณ ๓๐ อัน ขนาดไม่เท่ากัน ก้านชูอับเรณูเล็กเรียว โคนเชื่อมติดกัน อับเรณูรูปแถบ มีรยางค์แคบสั้น ฝังเหนือวงกลีบ รูปไข่ เกสรตัวเมีย มี ๑ ช่อง มีออวุล ๑ เม็ด ก้านเกสรเพศเมียคล้ายเส้นด้าย เกสรตัวเมีย ยาวเป็น ๒ เท่าของรังไข่ และยาวกว่าก้านชูอับเรณู ผล แบบผลเปลือกแข็ง รูปไข่ กว้างประมาณ ๑.๕ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๓ เซนติเมตร เกสรตัวเมีย มีก้านเกสรเพศเมีย ติดอยู่ กลีบเลี้ยงขยายใหญ่เป็นรูปถ้วยปลายคอด เส้นผ่านศูนย์กลาง ๐.๘-๑.๕ เซนติเมตร สูง ๖-๘ มิลลิเมตร ส่วนปลายถ้วยมีพู่รูปช้อนปลายมน ๕ พู่เท่ากัน กว้าง ๐.๘-๒ เซนติเมตร ยาว ๔-๖ เซนติเมตร^[๙]

สรรพคุณ

แก้ลมวิงเวียน บรรเทาอาการปวดเมื่อย และแมลงกัดต่อย^[๙]

บทที่
๓

มหาหิงคุ์

Ferula assa-foetida L.

Apiaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

มหาหิงคุ์ เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก สูงประมาณ ๒ ม. มีหัวอยู่ใต้ดินและมีรากขนาดใหญ่ **ลำต้น** มีลักษณะตั้งตรง ผิวลำต้น แตกเป็นร่อง ๆ ที่โคนต้นจะมีใบแทงขึ้นมาจากรากใต้ดิน มหาหิงคุ์ คือ ชันน้ำมันหรือยางที่ได้มาจากหัวรากใต้ดินหรือลำต้นของพืชในตระกูล *Ferula* เป็นสีเหลืองแกมสีน้ำตาลและมีกลิ่นฉุน **ใบ** เป็นใบประกอบแบบขนนก ๓-๔ คู่ แต่ช่วงบนของลำต้นของใบจะเป็น ๑-๒ คู่ ใบหนาและร่วงได้ง่าย ลักษณะของใบย่อยเป็นรูปกลมรีหรือรูปไข่รียาว เป็นสีเขียวแกมสีเทา ขอบใบมีฟันเลื่อยเล็ก ส่วนก้านใบยาวประมาณ ๕๐ ซม. **ดอก** ออกดอกเป็นช่อคล้ายซี่ร่ม ช่อหนึ่งมีก้านดอกย่อยประมาณ ๒๐-๓๐ ก้านเล็ก ในแต่ละก้านจะแยกออกจากกัน ดอกเพศเมียเป็นสีเหลือง ส่วนดอกเพศผู้เป็นสีขาว มี ๕ กลีบ และจะอยู่ต่างช่อกัน ดอกมีเกสรเพศผู้ ๕ ก้าน มีรังไข่ ๒ อัน และมีขนปกคลุม **ผล** เป็นผลคู่แบบแบน ลักษณะเป็นรูปไข่ ยาวรี^[๑๖]

สรรพคุณ

ยางจากรากหรือลำต้น รสเผ็ดขม กลิ่นฉุน เป็นยาอุ่น ออกฤทธิ์ต่อกระเพาะ ลำไส้ ตับ และม้าม ช่วยบำรุงธาตุในร่างกาย ใช้เป็นยาขับลม แก้อาการจุกเสียดแน่นท้อง ท้องอืด ท้องเฟ้อ แก้อาหารไม่ย่อย^[๑๗]

มะตูม

มะปิ่น, กะทันตาเถร, ตุ่มตั้ง, ตุ่ม^[๑๒]

Aegle marmelos (L.) Corrêa ex Roxb.

Rutaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น ขนาดเล็กถึงขนาดกลาง ผลัดใบ สูง ๖-๑๒ ม. โคนต้นและกิ่งก้านมีหนามยาวแข็ง หนามเดี่ยวหรือเป็นคู่ ยาว ๑-๒(-๔) ซม. ใบประกอบ เรียงสลับ มีใบย่อย ๓ ใบ ใบย่อยรูปรีหรือรูปไข่แกมรูปใบหอก ใบกลาง กว้าง ๒-๗ ซม. ยาว ๔-๑๓ ซม. ปลายแหลม โคนมน ขอบหยักเป็นซี่ฟันละเอียดและเป็นคลื่น เกือบทั้งใบ เมื่อส่องดูจะเห็นจุดโปร่งแสงอยู่ทั่วไป ใบข้างรูปรางคล้ายใบกลาง แต่ขนาดเล็กกว่า เรียงตรงข้าม ดอก ออกเป็นกระจุก มี ๒-๓ ดอก หรือเป็นช่อแบบกระจุกตามกิ่งหรือซอกใบ ยาว ๔-๕ ซม. ดอกสมบูรณ์เพศ กลิ่นหอม กลีบเลี้ยงมี ๔ กลีบ โคนเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็นแฉกรูปสามเหลี่ยม กว้างและยาวประมาณ ๑.๕ มม. ร่วงง่าย กลีบดอก ๔ กลีบ รูปไข่กลับแกมรูปขอบขนาน เกือบทั้งใบ กว้างประมาณ ๘ มม. ยาวประมาณ ๑.๔ ซม. สีขาวแกมสีเขียว เกสรเพศผู้มีจำนวนมาก สีขาว ติดรอบจานฐานดอก ก้านชูอับเรณู รูปลิ้นแฉก อับเรณู รูปใบหอกแคบ โคนรูปเจียวยาว มีขน รังไข่เหนือวงกลีบ เกือบทั้งใบ มีหลายช่อง แต่ละช่องมีออวุลหลายอันเรียงเป็น ๒ แถว ก้านเกสรเพศเมีย สั้นมาก ผล แบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๘-๑๐ ซม. ผิวเรียบและแข็ง เนื้อผลมีลักษณะใส เหนียว ภายในแบ่งออกเป็น ๘-๑๖(-๒๐) ช่อง มี ๖-๑๐ เมล็ด เมล็ด รูปขอบขนานแบน ยาวประมาณ ๑ ซม. มีขนอ่อนนุ่มปกคลุม อยู่ในช่องมีสารเมือกล้อมรอบ สารเมือกแข็งตัวเมื่อแห้ง เยื่อหุ้มเมล็ดสีขาว^[๗]

unk

๓

สรรพคุณ

ราก แก้พิษฝี แก้พิษไข้ แก้สติเฟลอ รักษาน้ำดี แก้หืดหอบ ไอ แก้ไข้ตัวร้อน แก้ลม
อัดแน่นในอก แก้มุกติด มุกตมาต แก้เสมหะ แก้ดี แก้ปวดหัวตาลาย แก้สะอึก แก้อึดโรค
แก้ลม แก้ลงท้อง แก้ฝีเปื่อยพัง แก้บวม แก้ตัวพยาธิ แก้ตกโลหิต ขับปัสสาวะ แก้กระษัย
แก้ซางตะกั่ว

เปลือกราก แก้ไข้จับสั่น ขับลมในลำไส้

เปลือกต้น แก้ไข้จับสั่น ขับลมในลำไส้ แก้ลงท้อง แก้พยาธิ แก้บิด แก้ฝีเปื่อยพัง
แก้บวม แก้ตกโลหิต

แก่น แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ จุกเสียด

ใบ แก้ตาเจ็บ แก้เยื่อตาอักเสบ แก้หลอดลมอักเสบ แก้หวัด แก้เลือดเป็นพิษ
แก้ไข้ แก้หืด แก้เสมหะเหนียว แก้บวม แก้ลงท้อง แก้ฝีเปื่อยพัง แก้ตัวพยาธิ แก้ตกโลหิต
บำรุงธาตุ เจริญอาหาร แก้เสมหะ แก้มูกเลือด แก้กระหายน้ำ

ดอก แก้ลงท้อง แก้ฝีเปื่อยพัง แก้บวม แก้ตัวพยาธิ แก้ตกโลหิต

ผล แก้ลม แก้เสมหะ แก้โลหิต ขับหนอง แก้สะอึก แก้กระหายน้ำ ขับผายลม
ขับเสมหะ แก้ลมเสียดแทงในท้อง แก้ท้องเดิน บำรุงธาตุ ชูกำลัง บำรุงธาตุไฟ แก้มูกเลือด
แก้ธาตุพิการ เป็นยาอายุวัฒนะ รักษาโรคกระเพาะ แก่โรคลำไส้ เป็นยาระบาย แก่น้ำเหลือง
เสีย แก้ตับโตตับดับ คุมกำเนิด สมานแผล แก้ไข้ตรีโทษ แก้ฝีเปื่อยพัง แก้บวม แก้ตัวพยาธิ
แก้ตกโลหิต

หนาม แก้พิษฝีต่าง ๆ แก้ไข้ ลดความร้อน แก้ไข้พิษ แก้ไข้กาฬ^(๑๕)

มะแว้งต้น

มะแว้งขม, มะแว้งขอน, มะแว้งดำ^[๑๕]

Solanum sanitwongsei Craib

Solanaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้พุ่ม รอเลื้อย สูงถึง ๒ ม. แตกกิ่งมาก มีหนามโค้งลงที่เกิดจากผิวเปลือก ใบเดี่ยว เรียงสลับ แผ่นใบรูปไข่ ปลายใบมนหรือแหลม โคนใบรูปหัวใจ ดอก แบบช่อกระจจะปลาย ม้วน กลีบดอก รูปกงล้อ สีม่วงแกมน้ำเงินหรือขาว ส่วนปลายแยกเป็นแฉกรูปไข่หรือรูปไข่แกมใบหอก ผล สด มีเนื้อหลายเมล็ด มีลายสีขาว รูปทรงกลม ขนาด ๐.๘-๑.๓ ซม.^[๑๖]

สรรพคุณ

ราก แก้เสมหะ ขับเสมหะให้ตก แก้ไอ แก้ไข้สันนิบาต แก้น้ำลายเหนียว ขับปัสสาวะ รักษาเมร็งเพลิง กัดเสมหะ กระทุ้งพิษไข้ให้ลดลง บำรุงธาตุ รักษาวัณโรค

เนื้อไม้ แก้แน่น แก้จุกเสียด แก้ท้องขึ้นท้องเฟ้อ ขับลมในลำไส้ ขับผายลมให้เรอ ขับพยาธิในท้อง

ใบ บำรุงธาตุ แก้วณโรค แก้ไอ

ผล แก้กอแห้ง แก้เสมหะเหนียว ยาขับเสมหะ แก้ไอ แก้น้ำลายเหนียว แก้วโรค เบาหวาน ละลายก้อนนิ่ว ขับปัสสาวะ บำรุงน้ำดี กัดเสมหะในลำคอ แก้ไข้ แก้วคอเสมหะ ขับลม^[๑๕]

บันทึก
๓

ลักจั่น

จันทน์ผา, ลักกะจั่น, ลักจั่นทน, ลักกะจั่นทน^[๙]

Dracaena cochinchinensis (Lour.) S. C. Chen

Dracaenaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้พุ่ม สูง ๕-๑๕ ม. ลำต้นตั้งตรง แข็ง ไม่แตกกิ่งหรือแตกกิ่งน้อย ปล้องสั้นกว่าความกว้างของต้นมาก เปลือก เกลี้ยง สีขาวแกมสีเทา เมื่ออายุมากขึ้นจะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลแกมสีเทา ใบเดี่ยว เรียงเวียนสลับถี่เป็นกระจุกตามปลายยอดหรือปลายกิ่ง รูปดาบ กว้าง ๒-๕ ซม. ยาว ๐.๓-๑ ม. ปลายแหลม โคนหุ้มต้น ขอบเรียบ ผิวเกลี้ยง แผ่นใบหนา คล้ายแผ่นหนัง เส้นใบแบบขนาน ออกจากโคนใบ **ช่อดอก** แบบช่อกระจุกแยกแขนง ค่อนข้างโปร่ง ออกตามปลายกิ่ง โค้งห้อยลง ยาวมากกว่า ๔๐ ซม. แกนกลางช่อมีปุ่มขนาดเล็กหรือมีขนสั้นนุ่ม **ดอก** ออกเป็นกระจุก กระจุกละ ๒-๕ ดอก แต่ละดอกมีขนาดเล็ก สมบูรณ์เพศ ก้านดอกยาว ๓-๖ มม. สีขาวคล้ายน้ำมัน บริเวณกลางดอกเป็นจุดสีแดงสด ดอกบานเต็มทีกว้างประมาณ ๘ มม. กลีบรวมโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาว ๑.๕-๒ มม. ปลายแยกเป็น ๖ แฉก แต่ละแฉกยาว ๓-๖ มม. เกสรเพศผู้มี ๖ อัน ติดบนกลีบรวม ก้านชูอับเรณูแบน กว้าง ๐.๕-๐.๗ มม. สีสน้ำตาลแกมสีแดง อับเรณูติดตรงกลาง **ผล** แบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปเกือบกลม เมื่ออ่อนสีเขียว สุกสีแดง **เมล็ด** มี ๑-๓ เมล็ด^[๙]

สรรพคุณ

ราก รักษาบาดแผล

เนื้อไม้ แก้ไข้ แก้เหงื่อตก แก้บาดแผล แก้น้ำดีพิการ แก้พยาธิ แก้ไข้ แก้ไอ แก้ซางเด็ก แก้เลือดออกตามไรฟัน แก้ไข้เนื่องจากน้ำดีพิการ แก้กระสับกระส่าย ทาภายนอก แก้ฟกบวม แก้ฝี แก้อ่อนดัดพิษไข้ทุกชนิด

แก่น แก้ดีพิการ แก้วระตืดปิดตะโรค รักษาโรคลักปิดลักเปิด แก้วโรคในอก แก้วโรคตา แก้บาดแผล แก้ไข้เพื่อดี แก้ซาง แก้ไอ แก้ฟกบวม ดับพิษไข้ แก้วร้อนในกระหายน้ำ ลดความร้อน ทำให้หัวใจชุ่มชื้น แก้ไข้ แก้ไข้พิษ

เมล็ด รักษาดีชาน แก้อาจมไม่ปกติ

ทั้งต้น แก้ปวดศีรษะ แก้ไข้หวัด แก้ไข้ แก้พิษไข้ภายในและภายนอก บำรุงหัวใจ
แก้เลือดออกตามไรฟัน แก้พิษฝีมีอาการอักเสบปวดบวม แก้เสโทพิษการ^[๑๔]

ว่านน้ำ

ห้วงอ, ฮางคา^[๑๐]

Acorus calamus L.

Acoraceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ล้มลุก อายุหลายปี มีเหง้า แยกแขนง มักมีรากฝอยจำนวนมากอยู่ตามข้อ ส่วนเหนือดินเป็นลำต้นสั้น ๆ ที่มีใบเรียงถี่ บางครั้งดูคล้ายเป็นกอ สูงได้ถึง ๑.๕ ม. ใบเดี่ยว เรียงเวียนหรือเรียงสลับสองแถว รูปแถบกว้าง ๐.๖-๑.๕ ซม. ยาว ๕๐-๘๐ ซม. ปลายแหลม หรือเรียวแหลม โคนแผ่เป็นกาบหุ้มข้อ ขอบเรียบ แผ่นใบแบน สีเขียวเข้ม กลี้ยง เป็นมัน เส้นกลางใบเด่นชัด เส้นแขนงใบแบบขนาน มีจำนวนมากไม่เด่นชัด ไม่มีก้านใบ **ช่อดอก** แบบช่อเชิงลด รูปทรงกระบอก กว้าง ๐.๖-๑ ซม. ยาว ๓-๗ ซม. ออกจากต้น เป็นช่อก้าน โดดคล้ายใบยาว ๒๐-๒๕ ซม. มีใบประดับรูปคล้ายใบแต่มีขนาดเล็กกว่า กว้าง ๐.๕-๑ ซม. ยาว ๒๐-๔๐ ซม. ในช่อดอกมีดอกจำนวนมาก สีเหลืองแกมสีเขียว ขนาดเล็กมาก เรียงแน่น รอบแกนช่อ กลีบรวมมี ๖ กลีบ เรียง ๒ ชั้น ชั้นละ ๓ กลีบ รูปขอบขนาน ขนาดเล็กมาก ยาว ๑-๓ มม. โคนอาจเชื่อมติดกันเล็กน้อย เกสรเพศผู้ มี ๖ อัน ก้านชูอับเรณู ยาวประมาณ ๒ มม. อับเรณูเล็กมาก ไข่เหนียววงกลีบ มี ๒-๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวูลจำนวนมาก ก้านเกสรเพศเมีย สั้นมาก ยอดเกสรเพศเมีย เป็นปุ่มขนาดเล็กมาก **ผล** แบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด สีแดง รูปขอบขนาน **เมล็ด** รูปรี เล็กมาก^[๑๐]

บันทึก

๓

สรรพคุณ

ราก แก้ไข้มาลาเรีย แก้หวัด แก้เจ็บคอ เป็นยาระบาย แก้เส้นกระดูก บำรุงหัวใจ แก้หืด แก้เสมหะ ถอนพิษสลอด แก้ปวดศีรษะ แก้ท้องอืด พอกแก้ปวดตามข้อและกล้ามเนื้อ แก้บิด แก้ไอ ทาหน้าอกเด็ก เป็นยาตุบพิษหลอดลมและปอดอักเสบ แก้ปวดท้อง แก้จุกเสียด ขับลมในลำไส้ แก้ธาตุพิการ รับประทานมากทำให้อาเจียน

หัว ขับลมในท้อง แก้ท้องขึ้นท้องเฟ้อ แน่น จุกเสียด ช่วยย่อยอาหาร แก้อาการระคายเคืองอาหาร แก้ธาตุพิการ แก้ลมจุกแน่นทรวงอก แก้ลมที่อยู่ในท้อง แต่ถอนพิษและลำไส้ บำรุงธาตุ น้ำ แก้ข้อกระดูกหักแพลง บำรุงธาตุ ขับเสมหะ แก้ปวดท้อง แก้ท้องเสีย ทำให้เจริญอาหาร แก้บิด ขับพยาธิ กินมากทำให้อาเจียน บำรุงกำลัง แก้อาการปวดข้อ ปวดกล้ามเนื้อ แก้ปอดและหลอดลมอักเสบในเด็ก

ใบ พอกแก้ปวดกล้ามเนื้อ และข้อ แก้ปวดศีรษะ แก้หวัดคัดจมูก^[๑๔]

สมอเทศ

Terminalia arjuna (Roxb. ex DC.) Wight & Arn.

Combretaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ยืนต้น สกุนเดียวกับสมอไทย สมอติ่ง นำเข้าผลมาใช้เป็นสมุนไพรจากต่างประเทศ ผลคล้ายกับผลสมอไทยทั้งสมอติ่ง^[๑๔]

สรรพคุณ

ผล ช่วยระบายอ่อนๆ ถ่ายลม อมแก้เสียงแห้ง ถ่ายไข้ แก้เสมหะอันพิการ แก้ลมอันพิการ^[๑๔]

สมอไทย

สมออัพยา^[๑๒]

Terminalia chebula Retz.

Combretaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น ผลัดใบ สูง ๑๕-๒๕ ม. ลำต้นค่อนข้างเปลาตรง ไม่มีพุ่มพองหรืออาจมีบ้างเล็กน้อยช่วงโคนต้น เปลือกหนา ขรุขระ สีน้ำตาลแก่ค่อนข้างดำ แตกเป็นร่องลึกตามยาว เปลือกในสีน้ำตาลแดง เรือนยอดเป็นพุ่มรูปไข่ ค่อนข้างโปร่ง กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาลแดง ใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามหรือเยื้องกันเล็กน้อย รูปรี รูปไข่ หรือรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง ๑๐-๑๓ ซม. ยาว ๑๘-๒๘ ซม. ปลายเป็นติ่งแหลม โคนมนและมักเบี้ยวเล็กน้อย ขอบเรียบ มีปุ่มหูด ๑ คู่บริเวณขอบใกล้โคนใบ แผ่นใบค่อนข้างหนา ด้านบนสีเขียวเข้ม มีขนสีขาว ด้านล่างสีอ่อนกว่า มีขนนุ่มสีน้ำตาลอ่อน จะหลุดร่วงไปหมดหรือเกือบหมดเมื่อใบแก่จัด ก้านใบ ยาว ๒-๒.๕ ซม. **ช่อดอก** แบบช่อเชิงลด ไม่แยกแขนง แต่ออกเป็นกระจุก กระจุกละ ๔-๗ ช่อ ปลายช่อห้อยลง มักออกเป็นช่อยาวตามรอยแผลใบใกล้ปลายกิ่ง **ดอก** สมบูรณ์เพศ กลีบเลี้ยง ๕ กลีบ โคนเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ด้านในมีขนแน่น เมื่อดอกบานเต็มที่ กว้าง ๓-๔ มม. ไม่มีกลีบดอก เกสรเพศผู้ มี ๑๐ อัน เรียงเป็น ๒ แถว รอบรังไข่ รังไข่ใต้วงกลีบ รูปไข่ เกือบ มี ๑ ช่อง ออวุล มี ๒ อัน **ผล** แบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปกลมป้อมหรือรูปกระสวย กว้าง ๒-๓ ซม. ยาว ๓-๔ ซม. อาจมีพูหรือสันตามความยาวได้หลายเหลี่ยม หรืออาจไม่มีเหลี่ยม เนื้อหนา ผลแก่สีเขียวแกมเหลือง เมื่อแห้งจะเปลี่ยนเป็นสีดำ **เมล็ด** มี ๑ เมล็ด รูปรี ผิวขรุขระ กว้าง ๕-๗ มม. ยาว ๑.๕-๒ ซม.^[๙]

สรรพคุณ

เปลือกต้น ถ่าน้ำเหลือง

แก่น แก่ตาอักเสบ แก้ไข้

ใบ ระบายอ่อนๆ แก้พิษร้อนใน แก้กระหายน้ำ รู้ถ่ายรู้ปิดเอง คุมธาตุ แก้ไข้เพื่อเสมหะ แก้ลมจุกเสียด ผายธาตุ

unk
๓

ผล ระบายอ่อนๆ รู้ถ่ายรู้ปัดเอง คุมธาตุ ผาดสมาน แก้บิด แก้ไข้ แก้เสมหะพิการ แก้ดีพิการ ดีพลุ่ง ดีเดือด แก้กษัย แก้อ่อนเพลีย เบื่ออาหาร แก้ไข้เพื่อลม แก้น้ำดี แก้कुณเสมหะ แก่ริดสีดวงทวาร แก้ไข้เพื่อดี แก้เจ็บคอ แก่โรคลม แก้ลมจุกเสียด ผายธาตุ แก้ในกองลม ใช้ระบายในโรคป่วงหรือลมป่วงต่างๆ แก้ไข้เพื่อเสมหะ แก้เสมหะ แก้โลหิต และดี ถ่ายพิษไข้ แก้พิษร้อนภายใน แก้กระหายน้ำ แก้โลหิตในท้อง บำรุงธาตุ แก้ไข้เพื่อโลหิต

ก๊อนแข็งจากใบและยอดอ่อน แก้อุจจาระ ธาตุพิการ แก้อติสาร แก้บิด มูกเลือด คุมธาตุ แก้ไข้ในกองอติสารและอุจจาระธาตุ แก้ไข้เนื่องจากลำไส้อักเสบ แก้ไข้พิษ แก้พิษ ทำให้ร้อน แก้อาเจียน แก้เสมหะพิการ แก้เมื่อยยอดภายใน สมานแผล^[๑๔]

สมุลแว้ง

เขี้ยวใหญ่, จวงตง, เนียด, ฝนแสนห่า, พะแวง, มหาปราบ, โม่งหอม, อบเชย^[๑๒]

Cinnamomum bejolghota (Buch.-Ham) Sweet

Lauraceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น ขนาดกลาง สูง ๑๐-๒๐ ม. เปลือกสีน้ำตาล ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปขอบขนาน เนื้อใบหนา แข็งและกรอบ มีเส้นแขนงจากโคนใบ มี ๓ เส้น ดอก ออกเป็นช่อดอกย่อย มีขนาดเล็ก สีเหลืองอ่อน หรือสีเขียวอ่อน ออกตามปลายกิ่ง ผล แข็ง รูปไข่กลับ เมล็ดเดี่ยว มีขนาดเล็ก^[๑๒]

สรรพคุณ

เปลือกต้น แก้ลมวิงเวียน และลมที่ทำให้ใจสั่น แก้พิษหวัด แก้กาเดา ขับลมในลำไส้ แก่ธาตุพิการ

แก่น แก่ธาตุพิการ แก่จุกเสียด^[๑๔]

สะค้าน

จะค้ำน, ตะค้ำน, หนามแน^[๑๐]

Piper wallichii (Miq.) Hand.-Mazz.

Piperaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้เถา เนื้อแข็ง แยกเพศในต้นเดียวกัน **ลำต้น** อวบน้ำ เปลือก ไม้เรียบ มีปุ่มเล็กกระจายทั่วไป แตกกิ่งก้านมาก ข้องโป่งพองเห็นได้ชัดเจน **ใบ** เดี่ยว เรียงสลับ รูปรีแกมรูปขอบขนานหรือรูปไข่ กว้าง ๔-๑๐ ซม. ยาว ๒-๒๔ ซม. โคนเบี้ยว ปลายแหลม เรียวแหลม หรือเว้าเป็นรูปหัวใจ ขอบเป็นคลื่น เนื้อบางคล้ายกระดาษ ด้านบนสีเขียวเข้ม ด้านล่างสีเขียวจาง มีขนประปราย เส้นใบแบบกึ่งขนนก มี ๒-๓ คู่ ก้านใบ ยาว ๐.๘-๑.๑ ซม. หูใบ รูปใบหอกแกมรูปขอบขนาน มีขน **ช่อดอก** แบบช่อเชิงลด ออกตรงข้ามกับใบที่ปลายยอด ห้อยลง รูปทรงกระบอก สีเหลืองหรือสีเหลืองแกมสีเขียว แกนช่อมีเส้นผ่านศูนย์กลาง ๐.๘-๑ มม. มีขน ดอกย่อยแน่น ใบประดับกลม มีสีเหลืองหรือสีเหลืองแกมสีเขียว มีก้านสั้นติดกันแบบก้นปัด ที่ก้านมีขน ไม่มีกลีบเลี้ยงและกลีบดอก ช่อดอกเพศผู้ กว้าง ๓-๔ มม. ยาว ๕.๓-๗.๒ ซม. ก้านช่อดอกยาว ๐.๗-๑.๖ ซม. เกสรเพศผู้ มี ๒ อัน ก้านชูอับเรณู ยาวประมาณ ๐.๔ มม. อับเรณู ยาวประมาณ ๐.๕ มม. มี ๒ พู แตกตามยาว ช่อร่วมส่วนมากเป็นดอกสมบูรณ์เพศและมีดอกเพศผู้อยู่ปลายช่อ กว้าง ๒-๓ มม. ยาว ๔-๕ ซม. ก้านช่อดอกยาว ๔-๕ มม. มีขน เกสรเพศผู้ลักษณะคล้ายดอกเพศผู้ รังไข่ค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๐.๘-๑ มม. ยอดเกสรเพศเมีย แยกเป็น ๓-๔ แฉก มีขนบริเวณยอด **ช่อดอก** รูปทรงกระบอก คดงอ ห้อยลง กว้าง ๐.๙-๑.๒ ซม. ยาว ๑๐.๕-๑๗ ซม. ก้านยาว ๑-๔ ซม. มีขนประปราย **ผล** แบบผลเมล็ดเดี่ยวแข็ง รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๔-๕ มม. ไม่มีก้าน เรียงตัวค่อนข้างแน่น ยอดเกสรเพศเมียและใบประดับติดทน เมื่อสุกสีส้มหรือสีแดง^[๑๐]

unk

๓

สรรพคุณ

ราก แก้ไข้อันประกอบด้วยหืด แก้ไข้ แก้หืด ขับเหงื่อ แก้ลมอันเกิดจากกองธาตุพิการ

เถา ขับลม แก้จุกเสียด แก้ในกองลม แก้ลมอันเกิดในกองธาตุและสมุฏฐาน แก้วาโยธาตุ ๖ ประการ แก้เสมหะและวาโย แก้ลมในกองเสมหะและเลือด แก้อาตุพิการ แก้ท้องเสีย แก้ปวดท้อง เจริญอาหาร บำรุงธาตุ

ดอก แก้ลมอันมีพิษ ได้แก่ ลมอัมพฤกษ์ ลมปัตคาค ลมพรวตติ

ผล แก้ลมอันแน่นในทรวงอก บำรุงธาตุ ขับเสมหะ^[๑๔]

สมณทะเล

ปีปีตา^[๑๔]

Avicennia marina (Forssk.) Vierh.

Acanthaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ยืนต้น หรือไม้พุ่ม แตกกิ่งก้านมาก สูงได้ถึง ๑๐ ม. รากหายใจ ลักษณะคล้ายนิ้วมือหรือดินสอ ยาวประมาณ ๑๐ ซม. ใบเดี่ยว เรียงข้าม รูปหัวใจ หรือรูปใบหอกถึงรูปใบหอกแกมขอบขนาน หรือรูปวงรี กว้าง ๑.๓-๕ ซม. ยาว ๓.๕-๑๒ ซม. ปลายใบแหลม โคนใบแหลมหรือเรียวแหลม ขอบใบเรียบ ก้านใบยาว ๓-๑๔ ซม. ดอก แบบช่อกระจุกแน่นหรือเกือบแน่น ออกที่ซอกใบและปลายกิ่ง กว้าง ๗-๑๕ ซม. ยาว ๑.๕-๕ ซม. หรือออกเป็นช่อเชิงลดสั้น ๆ ใกล้เคียงกิ่ง ดอกช่อที่ปลายมักออกเป็นช่อเดี่ยว ก้านช่อดอก ยาว ๐.๖-๔ ซม. กลีบเลี้ยง รูปคนโทขนาดเล็ก ยาวเท่า ๆ กัน กลีบดอก สีเขียว โคนกลีบเชื่อมเป็นหลอดสั้น ๆ ปลายแยกเป็นพู รูปไข่แกมรูปกลม หรือรูปไข่กว้างถึงรูปวงรี ยาว ๒-๔ มม. ปลายกลีบผิวด้านในเกลี้ยง ผิวด้านนอกมีขน ขอบกลีบมีขนยาว กลีบดอก สีขาวแล้วเปลี่ยนเป็นสีเหลือง สีเหลืองแกมสีส้มหรือสีส้มถึงสีส้มเข้ม หรือสีส้มแดง ผลสด รูปไข่ หรือรูปกรวย สีเขียวแกม

เหลืองหรือเขียวหม่นถึงเขียวแกมเทา กว้าง ๗-๒๐ มม. ยาว ๑.๒-๒.๕ ซม. **เมล็ด** เดี่ยว ขนาดใหญ่ แบน^[๑๔]

สรรพคุณ

แก่น แก้ลมในกระตุก แก้กระษัย ขับโลหิตระดูสตรี แก้ปวดเมื่อยตามเส้นเอ็น ถ่ายเสมหะ ถ่ายโลหิต แก้ปัสสาวะพิการ แก้กษัยกล่อนลงฝัก แก้หืดไอ แก้มองคร่อ แก้ไอกรน แก้ฝีในท้อง แก้ท้องมาน แก้วริดสีดวง

เปลือก เป็นยาบำรุงกำหนด แก้ปวดฟัน

กระพี้ แก้งูกัด ทำให้เป็นหมัน

เมล็ด ตำพอกแรงฝี พอกฝีที่แตกแล้วให้ตกสะเก็ดเร็ว^[๑๔]

อบเชยเทศ

การบูร, อบเชยเทศ^[๑๔]

Cinnamomum verum J. Presl.

Lauraceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ต้น สูง ๒๐-๒๕ ม. เปลือกต้นและใบมีกลิ่นหอม กิ่งอ่อนมีขนสั้น ๆ ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปไข่หรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่กว้าง กว้าง ๔.๕-๕.๕ ซม. ยาว ๑๑-๑๖ ซม. ปลายใบมน โคนใบแหลม ขอบใบเรียบ ผิวใบด้านบนเกลี้ยงเป็นมัน ด้านล่างมีคราบสีขาว เล็กน้อย มีเส้นใบ ๓ เส้น ออกจากโคนใบไปเกือบจรดปลายใบ ก้านใบ ยาวประมาณ ๒ ซม. **ดอก** ช่อแยกแขนงออกที่ซอกใบและปลายกิ่ง ยาว ๑๐-๑๒ ซม. กลีบรวม ๖ กลีบ สีขาวแกมเหลือง ด้านนอกมีขนหนาแน่น เกสรตัวผู้มี ๔ อัน เรียงเป็นวง ๓ วง **ผล**สด รูปวงรี ยาว ๘-๑๔ มม. มีกลีบรวมติดอยู่^[๑๔]

สรรพคุณ

ราก แก้อ่อนเพลีย บำรุงธาตุ แก้ไข้ รักษาโรคกำเืดา ปลุกธาตุอันดับให้เจริญ แก้ไข้
สันนิบาต แก้พิษร้อน บำรุงดวงจิต
เปลือกต้น ขับลม ขับเสมหะ บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง แก้โทษน้ำคาวปลา^[๑๘]

...

กระเทียม

Allium sativum L.

กระวาน

Amomum testaceum Ridl.

บทที่
๓

กานพลู

Syzygium aromaticum (L.) Merr. & L.M.Perry

การบูร

Cinnamomum camphora (L.) J. Presl

โกฐจุฬาลัมพา

Artemisia annua L.

*ภาพจากคณะกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงยาสมุนไพรในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

โกฐเชียง

Angelica sinensis (Oliv.) Diels

บทที่
๓

โกฐพุงปลา

Gall form *Terminalia chebula* Retz.

โกฐสอ

Angelica dahurica (Hoffm.) Benth. & Hook. f.
ex Franch. & Sav. var. *dahurica*

โกฐหัวบัว

Ligusticum sinense Oliv. cv. *Chuanxiong*

ขนดอก

Mimusops elengi L.

บทที่
๓

ข่า

Alpinia galanga (L.) Willd.

ขิงแห้ง

Zingiber ligulatum Roxb.

คนทีสอ

Vitex trifolia L.

จันทน์เทศ

Myristica fragrans Houtt.

บทที่
๓

เจตมูลเพลิงขาว

Plumbago zeylanica L.

เจตมูลเพลิงแดง

Plumbago indica L.

ชะพลู

Piper sarmentosum Roxb.

ชะลูด

Alyxia reinwardtii Blume

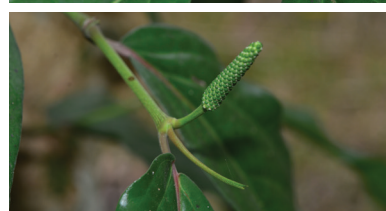
ชะเอมเทศ

Glycyrrhiza glabra L.

*ซึ่งมีหลายสายพันธุ์ ได้แก่ *G. uralensis* Fisch.,
G. inflata Batalin

ดปल्ली

Piper retrofractum Vahl

เทียนขาว

Cuminum cyminum L.

เทียนขาวเปลือก

Foeniculum vulgare Mill.

บทที่
๓

เทียนดำ

Nigella arvensis L.

เทียนแดง

Lepidium sativum L.

เทียนดาดักแตน

Anethum graveolens L.

บอระเพ็ด

Tinospora crispa (L.) Hook. f. & Thomson

ว่าด้วยสมุนไพรและเครื่องยาที่ใช้

ผักชี

Coriandrum sativum L.

พริกไทย

Piper nigrum L.

บทที่
๓

พิมเสน

Dryobalanops aromatica C. F. Gaertn.

*พิมเสนอาจได้จากการกลั่นต้น
หนาดหลวง ที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า
Blumea balsamifera (L.) DC.

*ภาพจากคณะกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงยาสมุนไพรในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

มหาหิงค์

Ferula assa-foetida L.

*ซึ่งมีหลายสายพันธุ์ ได้แก่ *Ferula foetida*

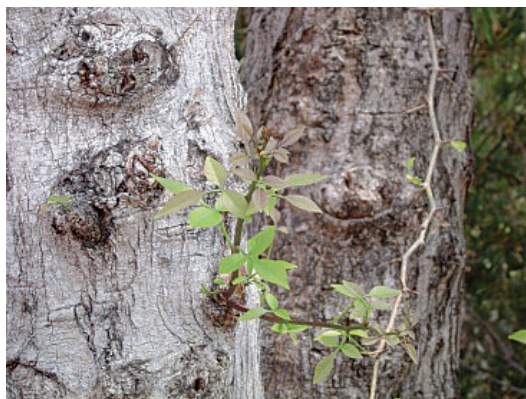
(Bunge) Regel,

Ferula alliacea Boiss.

มะตูม

Aegle marmelos (L.) Corrêa

มะแว้งต้น

Solanum sanitwongsei W. G. Craib

บทที่
๓

ลักจั่น

Dracaena cochinchinensis (Lour.) S. C. Chen

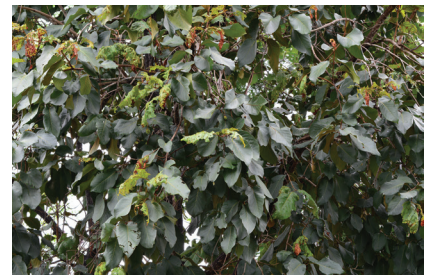
ว่านน้ำ

Acorus calamus L.

สมอไทย

Terminalia chebula Retz.

สมุลแว้ง

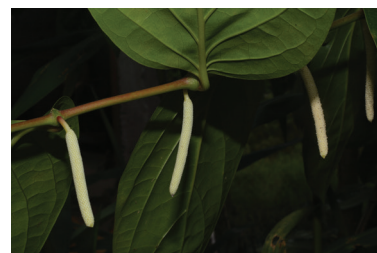
Cinnamomum bejolghota (Buch.-Ham) Sweet

บทที่
๓

สะค้าน

Piper wallichii (Miq.) Hand.-Mazz.

แสมทะเล

Avicennia marina (Forssk.) Vierh.

อบเชยเทศ

Cinnamomum verum J. Presl.

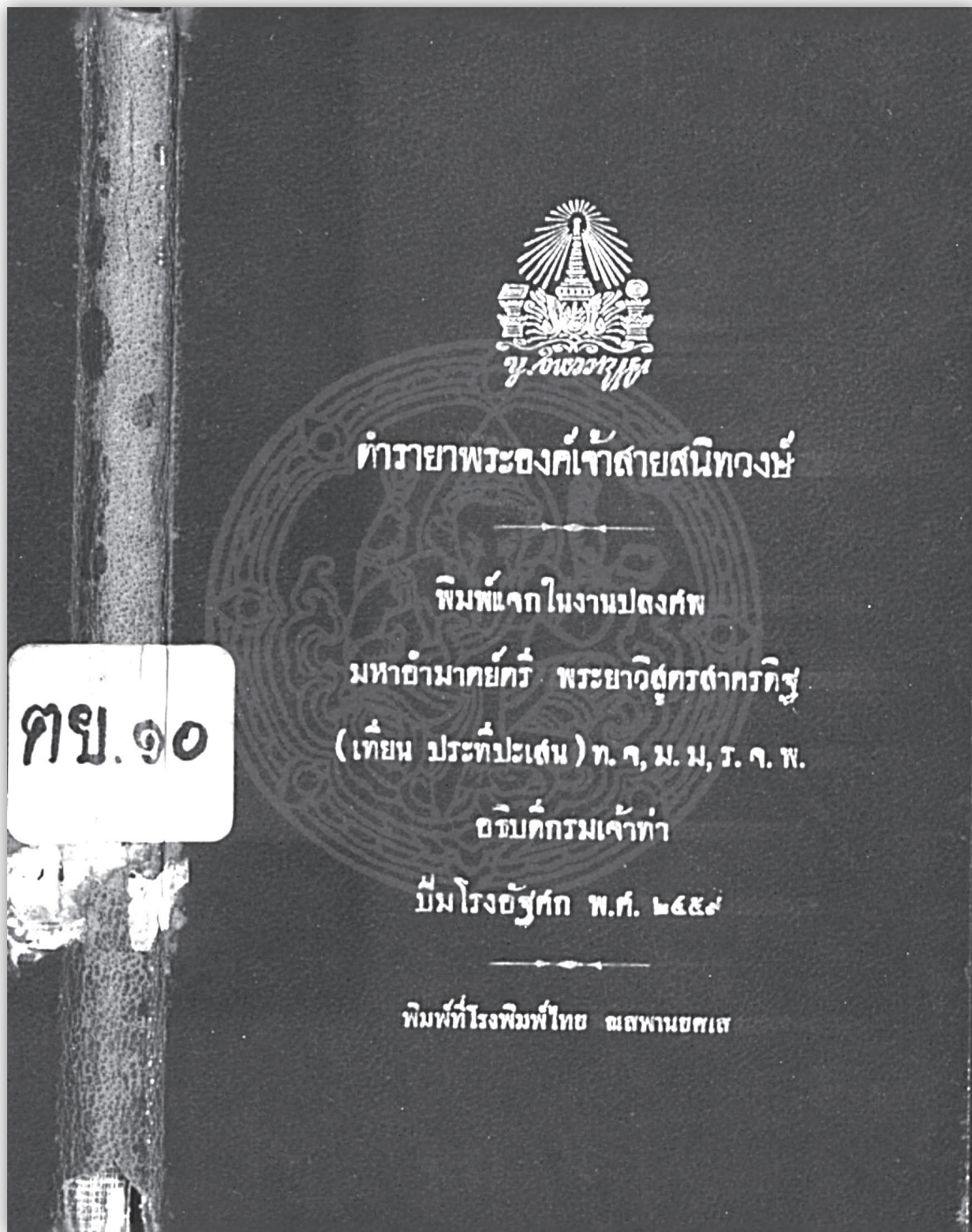
เอกสารอ้างอิง

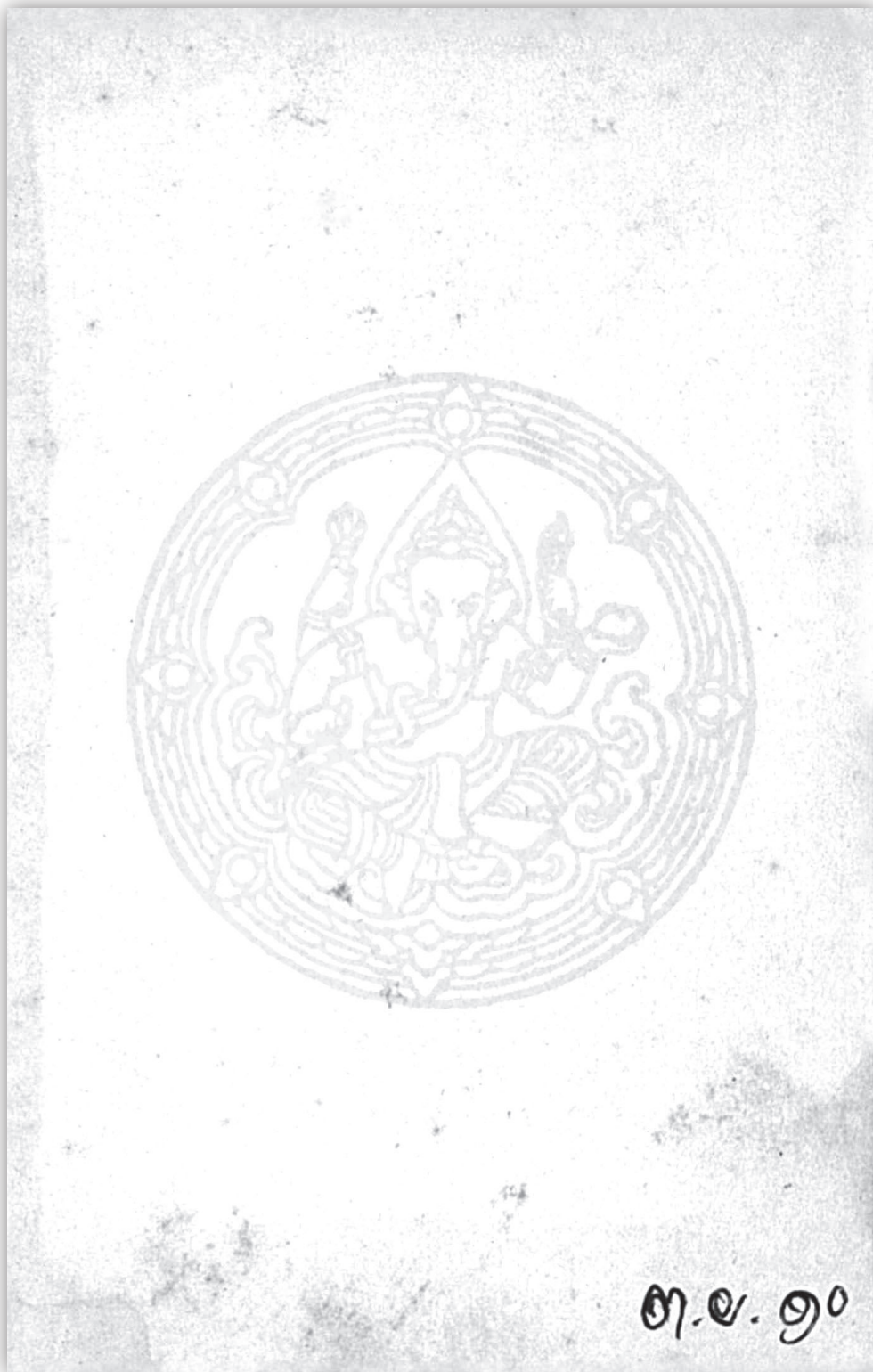
๑. ขวัญข้าว. พระประวัติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท. [ออนไลน์]. ๒๕๕๔ [๕ มกราคม ๒๕๖๑]; ที่มา: <http://nongkwankaw.blogspot.com/2011/01/blog-post.html>
๒. คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล. ประวัติโรงพยาบาลศิริราช. [ออนไลน์]. [๕ มกราคม ๒๕๖๑]; ที่มา: www.si.mahidol.ac.th/sirirajhospital/history.php
๓. สำนักงานข้อมูลและคลังความรู้ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข. การจัดหมวดหมู่และรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย เล่ม ๑ (Thai Traditional Knowledge Classification, Volume 1). กรุงเทพฯ: บริษัท โอ-วิทย์; ๒๕๕๙. ๑๖๔ หน้า.
๔. รัชณี จันทร์เกษ, อุษา กลิ่นหอม, ยงค์ศักดิ์ ตันติปิฎก, ปารณัฐ สุขสุทธิ, ศรัณยา จันทร และวนิดา คำหงษา. การพัฒนาการจัดหมวดหมู่และรหัสมาตรฐานภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของประเทศไทย. วารสารการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. ๒๕๖๐;๑๕(๒): ๑๗๕-๑๙๑.
๕. กองคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและพื้นบ้านไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข. ชุดตำราภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ฉบับอนุรักษ์ ตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์. กรุงเทพฯ: ศูนย์สื่อสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอมมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา; ๒๕๕๙. ๘๔ หน้า.
๖. เวียงวัง. ตอนที่ ๘๖ เจ้าสาย. [ออนไลน์]. ๒๕๕๖ [๕ มกราคม ๒๕๖๑]; ที่มา: <https://writer.dek-d.com/bird711/story/viewlongc.php?id=524172&chapter=86>
๗. คณะอนุกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงยาสมุนไพร ในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๘. ๓๖๐ หน้า.
๘. นันทวัน บุญยะประภัศร, อรุณ โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรพื้นบ้าน ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด, ๒๕๓๙. ๘๙๕ หน้า.

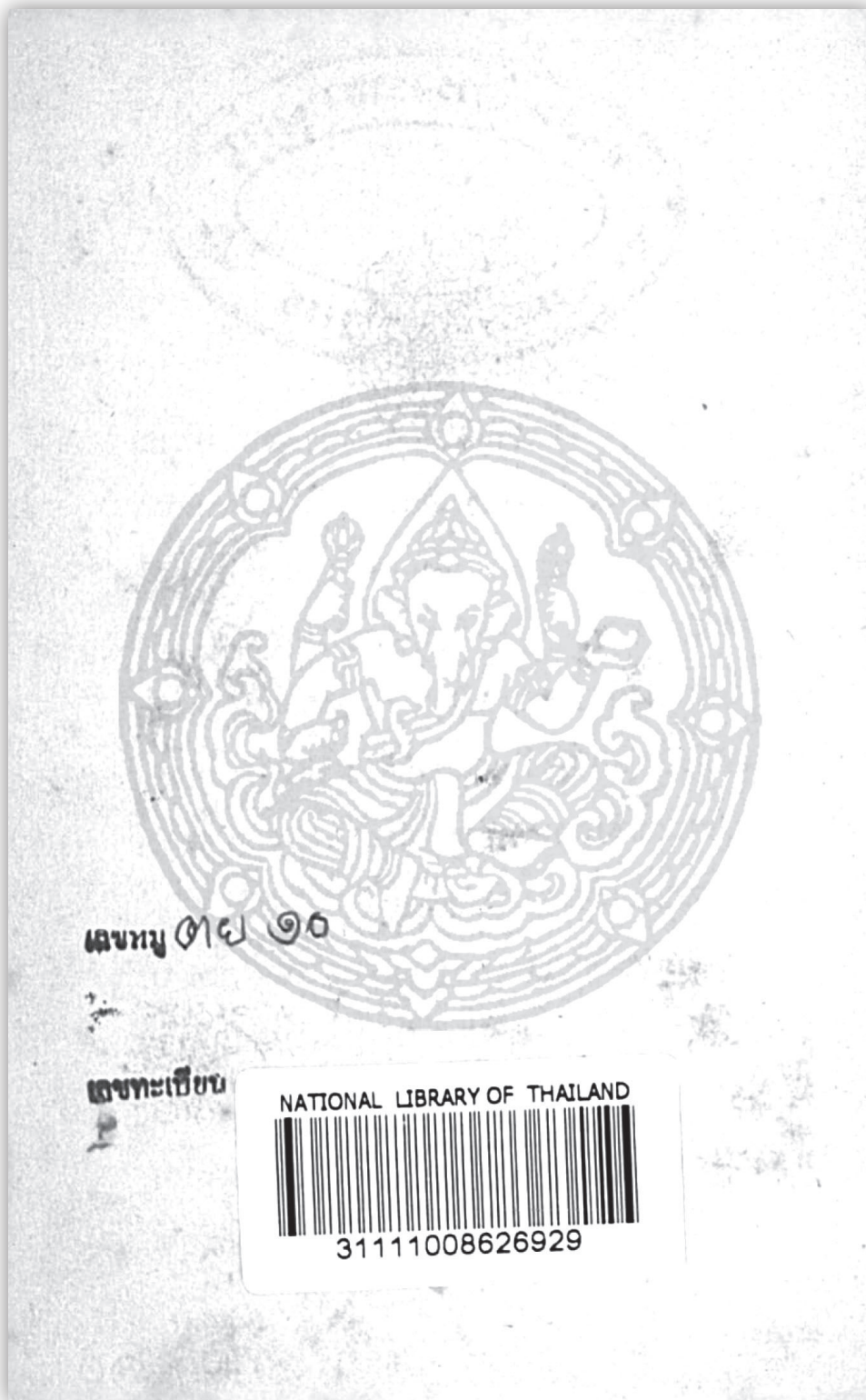
๙. คณะอนุกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงยาสมุนไพร ในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๒. ๓๒๖ หน้า.
๑๐. คณะอนุกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงยาสมุนไพร ในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย. ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย เล่ม ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๐. ๔๐๘ หน้า.
๑๑. พิชริยา บุญก่อแก้ว. บัญชีรายการทรัพย์สินชีวภาพ พืชวงศ์ขิง. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน), ๒๕๕๖. หน้า ๒๓๐.
๑๒. ภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. สมุนไพรและเครื่องยาไทยในยาสามัญประจำบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: หจก.สามลดา, ๒๕๕๗. ๓๖๙ หน้า.
๑๓. นันทวัน บุญยะประภัศร, อรุณ โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พุ่มบ้าน ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด, ๒๕๓๙. ๖๔๐ หน้า.
๑๔. นันทวัน บุญยะประภัศร, อรุณ โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พุ่มบ้าน ๔. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด, ๒๕๔๓. ๗๔๐ หน้า.
๑๕. นันทวัน บุญยะประภัศร, อรุณ โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พุ่มบ้าน ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด, ๒๕๓๙. ๘๒๓ หน้า.
๑๖. วิทยา บุญวรพัฒน์. สารานุกรมสมุนไพรไทย-จีน ที่ใช้บ่อยในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สมาคมศาสตร์การแพทย์แผนจีนในประเทศไทย; ๒๕๕๔. หน้า ๔๑๘.
๑๗. คมสัน ทินกร ณ อยุธยา. ตำรับยาเบ็ญจะอำมฤตย์. อาจารย์คมสัน ทินกร ณ อยุธยา [ออนไลน์]. มิถุนายน ๒๕๕๙ [มกราคม ๒๕๖๑]; [๒ หน้า]. ที่มา: <https://www.facebook.com/komsondinakara/posts/511939375662070>
๑๘. นันทวัน บุญยะประภัศร, อรุณ โชคชัยเจริญพร, บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พุ่มบ้าน ๕. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด, ๒๕๓๙. ๕๐๘ หน้า.

ภาคผนวก

ពាក្យស្រាវជ្រាវ

ภาพปก

คำนำ

ท่านฉัน ประทีปะเด่น ค.จ. ผู้ภรรยาเป็น
เจ้าภาพงานศพมหาอำมาตย์ตรี พระยาวิสูตร
ธำครดิฐ (เทียบ ประทีปะเด่น) ท.จ. ม.ม. ร.จ. พ.
อธิบดีกรมเจ้าท่า ได้มาแจ้งความต่อกรรมการ
หอพระสมุดสำหรับพระนคร ว่ามีศรัทธาจะรับ
สร้างหนังสือในหอพระสมุด ฯ เป็นของแจกในงาน
ปลงศพพระยาวิสูตรธำครดิฐดังเรื่อง ๑ ขอให้
กรรมการช่วยเลือกเรื่องหนังสือให้

ลักษณะบำเพ็ญ การกุศล ด้วยพิมพ์หนังสือแจก
มีประโยชน์ในเบื้องต้นที่รักษาเรื่องหนังสือนั้น ๆ ไว้
มิให้ดับสูญ นี่เป็นกุศลประการ ๑ ให้คน
ทั้งหลายได้รับ ประโยชน์ความรู้ อันมี อยู่ในหนังสือ
นั้น นี่เป็นกุศลอีกประการ ๑ บรรดาผู้ที่มีศรัทธา

๖

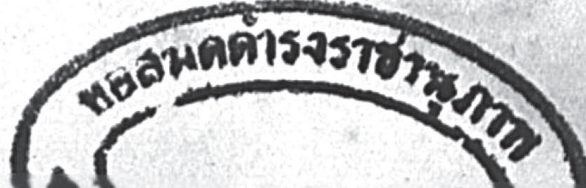
รับพิมพ์หนังสือในหอพระสมุด ฯ ได้บำเพ็ญกุศล
 ส่วนรักษาหนังสือมิให้สูญหายไปเหมือนกันหมด แต่
 กุศลซึ่งทำให้ ความรู้แพร่หลายนั้นต่างกันตามชนิด
 ของหนังสือ ถ้าหนังสือซึ่งพิมพ์ให้ประโยชน์ทาง
 ธรรมเนียมธรรมเนียมปฏิบัติ ก็นับว่าผู้สร้างหนังสือนั้น
 ได้บำเพ็ญธรรมทาน ถ้าเรื่องหนังสือให้ประโยชน์
 ทางบำบัดทุกข์ โศกโรคภัย ผู้สร้างหนังสือนั้น
 ก็ชื่อว่าได้บำเพ็ญการกุศลทางศุขทาน กุศลใน
 การสร้างหนังสือมีอยู่ดังนี้

เมื่อเดือนเมษายน ในปีมโรง พ.ศ. ๒๔๕๗ นี้
 สมเด็จพระมหาสมณะ ได้ทรงบำเพ็ญพระกุศล
 สร้างตำราพระโศภิต ครองรัชกาลที่ ๒ เรื่อง ๓
 ข้างเจ้าได้ทราบว่ามีผู้ที่ได้รับพากันชอบใจ และมี
 บางคนถึงได้ประกอบยาตามตำราพระโศภิตนั้นบำ
 บัดโรคของตน ได้เห็นผลของการพิมพ์ตำรายา
 อันเป็นกุศลส่วนศุขทานเกิดขึ้น จึงมาคิดเห็นว่า

๗

การพิมพ์ตำรายาเป็นประโยชน์ดีมากอยู่อย่าง ๑ ถ้า
 คณแต่จะต้องเลือกหาตำรายาที่เชื่อถือได้จริง ถ้า
 พิมพ์อีก คงจะมีผู้พอใจ เมื่อเลือกเรื่องหนึ่งข้อ
 ซึ่ง จะ ให้ พิมพ์ ใน งาน ศพ พระยาวิสูตร ตำคร ดิฐ
 ข้าพเจ้าตรวจดูหนังสือจำพวกเวชศาสตร์ ในหอพระ
 ตมุด ๑ พบตำรายาของพระวรวงษ์เธอ พระองค์
 เจ้าสายสกลวงศ์เล่ม ๑ มีอยู่ในหนังสือซึ่งพระเจ้า
 น้อยยาเธอ กรมหมื่นไชยนาทนเรนทร ประทาน
 มายังหอพระตมุด ๑ เมื่อเร็ว ๆ นี้ เป็นตำรายาซึ่ง
 เชื่อได้ว่าดีแน่ จึงได้เลือกตำรายาของพระองค์
 เจ้าสายสกลวงศ์ ให้พิมพ์ในตมุดเล่มนี้เป็น
 ครั้งแรก

พระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าสายสกลวงศ์
 เป็นพระโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอชน ๒ กรม
 หาดวงวงษาธิราชธนิท พระบิดาได้ทรงฝึกสอน
 ตำรวพิชาประทานเอง แด่รับราชการคิดพระองค์

ก

พระบิดามาแต่เดิม กรมหลวงวงษาธิราช ๑ ทรง
 ชำนาญในวิชาแพทย์ ได้ทรงกำกับกรมหมอดวง
 มาแต่ในรัชกาลที่ ๓ แลรัชกาลที่ ๔ ทรงฝึกหัด
 วิชาแพทย์ประทานพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ฯ จึง
 ได้กำกับกรมหมอดวงต่อมาในรัชกาลที่ ๕ พระ
 บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัส
 เรียกว่า “หมอสาย” อยู่จนตลอดพระชนมายุ
 พระองค์เจ้าสาย ๑ เอาพระทัยใส่ในเรื่องเล่า
 แดงหาตำรายาที่ดีอยู่เสมอ ทั้งยาไทยและยาฝรั่ง
 ตำราที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ เป็นยาที่พระองค์เจ้า
 สาย ๑ ได้เลือกคิดว่าดีแล้ว แลคิดวิธีที่กักกดย่อ
 ทำเป็นยาน้ำบอกไว้ด้วย ส่วนต้นตำราได้เขียนลง
 สมุดไว้เป็นต้วรง มียา ๒๔ ชนิด แต่เดี๋ยวนี้
 ยาน้อย ฉบับที่หอพระสมุด ๑ ได้มาขาดข้าง
 ตอนต้น ตำรายาขาดไป ๕ ชนิด คงได้แค่ ๑๙
 ชนิด ถึงกระนั้นก็ยังได้มากกว่าที่ขาด คงมีเป็น

ค

ประโยชน์ที่จะพิมพ์รักษาคำรานไว้ แด่เผยแพร่ให้
ทราบกันแพร่หลาย

ข้าพเจ้าขอโอกาสชี้แจงความแก่บรรดาผู้พบ
อ่านคำรานเล่มนี้ว่า ยาในคำรานนี้ข้าพเจ้าเชื่อถือ
ว่าเป็นยาดีจริง กรรมกรหอบพระสมุท ๖ มิได้
เป็นหมอ จะรับรองแนะนำอย่างเป็นหมอนั้นไม่ได้
ถึงท่านผู้อื่นใดคำรานไป ถ้ามิได้เป็นหมอเอง
ถ้าแต่ประสงค์จะประกอบ ยาชานใด ขึ้นใช้บำบัด
โรค ก็ควรปรึกษาหารือผู้ซึ่งเป็นหมอจริง ๆ
เสียก่อน โดยเฉพาะที่คำรานใช้เครื่องยาแต่เครื่อง
ซึ่งคงอยู่อย่างฝังอยู่บ้าง ถึงยาดีที่เคยใช้มีคุณ
อยู่แล้ว ถ้าผู้ประกอบไม่เข้าใจ ประกอบผิดไป
ก็อาจจะให้โทษ หรือไม่มีประโยชน์อันใด เพราะ
ฉะนั้นไม่ควรจะประมาท .

ในที่สุด ข้าพเจ้า ขอ อนุโมทนา กุศล บุญราษี
ทักษิณานุประทาน ซึ่งท่านนั้น ประทับประเคน ได้

๗

บำเพ็ญในการปลงศพ พระยาวิสูตรคำครุฑ ผู้ดำ
 วยประการต่าง ๆ ตลอดจนที่ศรีรัตนวง
 หนึ่งคือคำร่ายของพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์เรื่อง
 นี้ การกุดทั้งปวงนี้เป็นอันมาปฏิบัติ อันดำ
 ทุกชาติทุกภาษา แต่ไม่ว่าถึงศาสนาใด ๆ ควร
 จะอนุโมทนาทั่วกัน

กิ่งเพชรพรหม

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๓๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๘

ภาคผนวก

สารบัญ

ยาที่ ๕ ชื่อวาศาประสิทธิ์ แก้มืด ๆ ต. ๆ	หน้า ๑
ยาที่ ๖ แก้มืด ๆ ต. ๆ	” ๓
ยาที่ ๗ แก้มืด ๆ ต. ๆ	” ๕
ยาที่ ๘ แก้มืด ๆ ต. ๆ	” ๕
ยาที่ ๙ ชื่อจตุรงค์ แก้มืด ๆ ต. ๆ	” ๖
ยาที่ ๑๐ ชื่อวิธัมพยาน้อย แก้มืด ๆ ต. ๆ	” ๘
ยาที่ ๑๑ ชื่อวิธัมพยากลาง แก้มืด ๆ ต. ๆ	” ๘
ยาที่ ๑๒ ชื่อวิธัมพยาใหญ่ แก้มืด ๆ ต. ๆ	” ๑๐
ยาที่ ๑๓ ชื่อเทพจิตธรรมณ์ แก้มืด ๆ ต. ๆ	” ๑๑
ยาที่ ๑๔ ชื่อหอมทิพโอศก แก้มืด ๆ ต. ๆ	” ๑๒

จ

ยาที่ ๑๕ ชื่อวิธัมพยาพานทอง แก้ว	
ดงทอง ฯ ๑	หน้า ๑๔
ยาที่ ๑๖ แก้วไขก้าเตา ฯ ๑	” ๑๖
ยาที่ ๑๗ ชื่อพรหมภักตร แก้วจุกเดี่ยด ฯ ๑	” ๑๗
ยาที่ ๑๘ ชื่อบำรุงศรีโลก บำรุงธาตุ ฯ ๑	” ๑๘
ยาที่ ๑๙ ชื่อบำรุงไตรภพ แก้วโรค	
กล่อน ฯ ๑	” ๒๑
ยาที่ ๒๐ แก้วโศหิตพิการ ฯ ๑	” ๒๔
ยาที่ ๒๑ แก้วดงทองกลายเปรมิต ฯ ๑	” ๒๔
ยาที่ ๒๒ แก้วไขคานทราง ฯ ๑	” ๒๕
ยาที่ ๒๓ แก้วปัดฆาฏ ฯ ๑	” ๒๗
ยาที่ ๒๔ แก้วคุศุทธราด ฯ ๑	” ๒๗
ยาฝรั่ง	” ๒๘
ตำรวจคุณ	” ๓๓
พิภคยาแซ่กอย่อ	” ๓๘

ตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์

๑ ยาที่ ๕ ชื่อวาทาประสิทธิ ชื่อโถงันฆาฏ
 ก็ชื่อ ให้เอาดีก้านบาท ๑ ตีปดี่บาท ๑ จึงแห้ง
 บาท ๑ โกงดอบาท ๑ ชอเมเทศบาท ๑ หญ้า
 คื่นนบกบาท ๑ กั้นชาบาท ๑ หัวอุตพิศบาท ๑
 หัวดองดิงบาท ๑ ยาคำ ๓ บาท มหาหิงคุ
 ๓ บาท แก่นแถมทะเล ๓ บาท โกงน้ำเค้า ๓
 บาท โกงพุงปลา ๓ บาท ผักแว้งแดง ๓ บาท
 หวานน้ำ ๓ บาท เดิมเอาดิงละเด่มอภาค พริก
 ไทยหนักเท่ายา ๑๖ ตัง ใหม่นี้ให้เอาพริกไทย
 หนักเท่ายา ๑๖ ตัง

๒

ยาที่ ๕ ชื่อวาตาประสิทธิ์ คือยาเข้าผัก
 แฉ้วแดง แก้วบิต น้ำกระด่าย ตูกจันท์คัมก็ได้
 น้ำปูนใสก็ได้ กระตือคัมก็ได้ แก้วด่อน แก้ว
 อัมพาด น้ำดาร์ลัมหนักดองไฟเป็นน้ำกระด่าย
 แก้วดงท้องที่ไม่ปวดมวน ต้อจระขาว แดแก้วดง
 ท้องเป็นริดสีดวง แก้วท้องขึ้น ถ้าเข้าออกดกออก
 ก็นไม่เดิน ถ้าจะให้เดินบดยาผงกินกับน้ำร้อน ๆ
 ถ้าเป็นบิดตกเป็นมูกเลือด ให้เอาน้ำปูนใสคัม
 กับน้ำตูกจันท์เทศเป็นกระด่าย ถ้าบิดปวดมวน
 มากกินเข้ามิได้ ให้เอาน้ำมะนาวกับเกลือเป็น
 กระด่ายกินเข้าได้ ๆ แก้วคชฆาฏแก้วด่อนแห้ง
 ให้เจ็บเสียดเป็นพรรดัก แต่ให้บังเกิดเลือดบังเกิด
 ตมเป็นก้อนในนาภี เจ็บปวดทั่วตัวรพางค์ แด
 ให้เจ็บเสียดมือตายเท้าตาย ให้เมื่อยขมขัดตะโพก
 ขัดหัวเห่า แต่ให้ท้องคั่งหลังคั่ง แดคั่งเกตุยว
 ข้างท้องคั่ง แดคั่งทวารเบา ๆ ออกมาเป็นเลือด

๓

แต่ให้เจ็บค้ำะวงเวียนหน้าตาไหล รักปากเบี้ยว
 เตี้ยงแหบ ให้ค้ำะมิดคั้งยอกเตี้ยคั้งคั้งข้าง แต่
 ให้ท้องขึ้นกินอาหารไม่มีรส ฯ

๑ ยาที่ ๖ ให้เอา รากคนที่เขมา ๑ ดอก
 ตำรภี ๑ รากเจตมูลเพลิง ๑ รากมะแว้งคั้น ๑
 รากคนที่ต่อ ๑ รากจิงจ้อแดง ๑ รากเข็ม
 แดง ๑ รากเข็มขาว ๑ รากอัญชันเขียว ๑
 รากพุทธรักษา ๑ เปลือกกรวยพฤกษ์ ๑ รากขหนู ๑
 เปลือกส้มคั้น ๑ เปลือกทองหลางใบมน ๑
 เปลือกมะขาม ๑ เปลือกข่า ๑ ขมิ้นอ้อย ๑
 ฟ้าทะลายโจร ๑ ข่า ๑ กะเทียมตุ้ม ๑ กรู้งเขมา ๑
 โศดแดง ๑ โศดขาว ๑ รากหางไก่ ๑ รากชะบา
 แดง ๑ รากชะบาขาว ๑ รากชะบาหงษ์ ๑ ขมิ้น
 เกรือ ๑ รากมะกอกดำค้ำะข้าง ๑ เข้ากันปนยา
 ๒๘ ถึง

๔

ยาที่ ๖ นี้ ถ้าจะแก้ฟกช้ำบวมต่าง ๆ ให้
 เอน้ำกระสาย ดารดัมหนักไฟตะถายน้ำประดัม
 ยากิน แก้วต่าง ๆ ทั้งกินทั้งทา กินน้ำกระสาย
 ดารดัม ทาน้ำกระสายฝางครึ่ง ถ้าจะแก้พิษมี
 ตัศว์ต่าง ๆ น้ำกระสายสุราให้กิน แล้วให้
 เอยาที่ ๓๕ ชุบตำดีปะแผล ถ้าจะแก้พิษใน
 ท้องแถมะเรงกฐู้ง น้ำกระสายดารดัม ฯ ถ้า
 เปนฝีที่หลังคางเหงาหนองแล้ว ให้เอาเกตุเงิน
 วงด้อมที่ริมคี่ตะแล้ว ให้เอยาที่ ๖ นี้ ฝนกับน้ำ
 ปูนได้กับฝาง ทาซ้ำตงอีกต่อไปหายแถ ฯ ถ้า
 นมด้ครีเปนฝีชักหดแต่เด็กเข้า ให้เอยาที่ ๖ นี้
 ฝนทากับน้ำปูนน้ำฝาง แล้วให้เอยาที่ ๖ นี้ ที่
 เชื้ออดกอสอไว้ เอน้ำดารดัมเปนกระสายกิน
 หายแถ ฯ ถ้าเปนฝีประการใด ๆ ให้เอยานี้ที่เชื้อ
 อดกอสอกินกับน้ำดารดัมด้วย จึงจะหายเร็ว ฯ

๕

๑ ยาที่ ๗ ให้เอา โกฎก้านพร้าว ๓ โกฎพุง
ปลา ๓ โกฎจุตาจัมปา ๓ ผลเหิน ๓ เป็ดอก
ต้มสุก ๓ กะเทียมสุก ๓ ดอกผักคราด ๓
ดอกกะเพรา ๓ หัวขิงคดาค ๓ ตำรต้มสุก ๓
รากนมวัว ๓ เข้ากันเป็นยา ๓๓ ถึง
ยาที่ ๘ แก้วมดอึก แก้วมดหะตั้น แก้ว
หัด แก้วหอบ ฯ

๑ ยาที่ ๘ ให้เอา โกฎเขียง ๓ เทียนขาว ๓
ผิวผลมะตูมแก่ ๓ ดอกผักชี ๓ ดอกผักขง ๓
กานพลู ๓ คัสปี้ ๓ รากมะแว้งคั้น ๓ รากจิงจ้อ
แดง ๓ รากขมิ้นมอญ ๓ รากแดงหนู ๓ ขิง
แห้ง ๓ หัวหัวหมู ๓ หัวเปราะขาว ๓ กะเทียม
สุก ๓ หัวหอม ๓ เถาบรรเพ็ด ๓ เถาผดุงแดง ๓
มหาหิงคุ์ ๓ กันทา ๓ คั้นต้มเข้า ๓ ตำรต้มสุก ๓
เข้ากันเป็นยา ๒๒ ถึง

๖

ยาที่ ๘ แก่เหน้อยหอบเพราะเสมหะ ๑ แก่
 เสมหะในคอให้แน่นนำออก กินเข้าไปให้เสมหะ
 ออกมา ๑ แก่หืดหอบด้วยเสมหะ ถ้าโรคซึ่ง
 เป็นที่กล่าวมาทั้งนี้ กินยาที่ ๘ นี้เข้าไปแล้วให้
 ร้อนเหงื่อออก กินอาหารได้แต่ ๓

๑ ยาที่ ๘ ชื่อจักรงค์ ให้เอา โกฐหัวบัว ๒ ตำลึง
 เพ็ญ โกฐเชียง ๒ ตำลึงเพ็ญ โกฐจุฬาตำภา ๒ ตำลึง
 เพ็ญ โกฐกำนพร้าว ๒ ตำลึงเพ็ญ โกฐสอ ๒
 ตำลึงเพ็ญ เทียนเข้าเปลือก ๒ ตำลึงเพ็ญ เทียนดำ
 ๒ ตำลึงเพ็ญ เทียนขาว ๒ ตำลึงเพ็ญ เทียนเขาว
 ภาณ ๒ ตำลึงเพ็ญ เทียนคาคักแคน ๒ ตำลึงเพ็ญ
 ลูกจันทน์ตำลึง ๑ ดอกจันทน์ตำลึง ๑ กระจวานตำลึง ๑
 หวานกัมปเรศตำลึง ๑ หวานร้อนทองตำลึง ๑ ตักจัน
 ตำลึง ๑ จันทน์เทศตำลึง ๑ อบเชยเทศตำลึง ๑
 กฤษณาสังข์ ๑ น้ำประสานทองตำลึง ๑ เนระภูดีเทศ

๗

สดึง ๓ เหวะภูตไทยสดึง ๓ รากชะพลูสดึง ๓
 เถาบรรเพ็ดสดึง ๓ กระพังโหมสดึง ๓ หัวกะเข้ต้ม
 สดึง ๓ รากกะทิงหม่าบ้ำสดึง ๓ ดอกผักชีสดึง ๓
 พริกไทย ๒ บาท ไม้เทพทาโร ๒ บาท กานพลู
 ๒ บาท ๒ สดึง เข้กัณเฒยา ๓๑ สดึง

ยาที่ ๘ ชื่อจตุรงค์ แก้วไขให้รากกินเข้ามิได้
 ให้เขารากถั่วพุดำเอาน้ำเคี่ยวในหวดเปนน้กระด่าย
 ให้กินรื้อค้ออาหาร ถ้านอนไม่หลับให้เอาน้ำต้ม
 ตำแหวกฝิ่นที่ตายอดดอกช่อ เปนกระด่าย ผู้
 ใหญ่ ๒๕ หยด เด็กใหญ่ ๑๒ หยด ๑ ถ้าจะให้
 ดงเอาดอกสดดกคั่วให้เกรียมอย่าให้ไหม้ หนัก
 เพียง ๑ บดกับยาที่ ๘ น้พอดสมควร ตะตายน้ฝ่ง
 เปนลูกกอดอนเท่าผลพุทรากิน ถ้าขาดหนักทวขึ้น
 อีกน้อยหนึ่ง ไปครั้งหนึ่ง ๒ ครั้งทงหนักออก
 แต่เต็มหระแด่น้ำเหลือง แก้วบวมมีอบวมเท่า บวม
 ทั้งคัว ๑ ถ้าจะให้ทุเกาธาตุให้เอาสดหัดคุณเทศ

๘

ตั้ง ๓ เอายาที่ ๘ นี้ตั้ง ๓ กระจายน้ำมะกรูด
ถ้าขาดหนักกินตั้งเพื่อง ถ้าขาดเบากินตั้ง ๓
ถ้าลงมากไปจะให้หยุด ให้เอายาที่ ๘ นี้กระจายน้ำ
จันทร์ ๓ น้ำใบกะเม็ง ๓ น้ำเปลือกมะม่วงพรวน ๓
ผิวน้ำหัด กินหยุดแะ ๆ ถ้าจะทำยานัตถ์ ให้เอา
ยาที่ ๘ นี้เพื่อง ๓ ชมดเชียง ๒ กড়া พิมเสน ๒
กড়া มหาหิงคุ์กড়া ๓ บดให้ละเอียด นัตถ์แก้
ต้นนิบาศก็ได้ แก้ววดคี่คี่ก็ได้ แก้วดาแดงเปน
เลือดก็ได้ แก้วมค่าง ๆ ก็ได้ ๆ ถ้าให้ร้อน
ให้เอายาที่ ๘ นี้เพื่อง ๓ ดินประตือขาวเพื่อง ๒ ไพ
บดให้ละเอียดกระจายน้ำดอกไม้มักได้ น้ำส้มดักก็ได้
น้ำส้มพยอมก็ได้ ทั้งกินทั้งชโลม ฯ

๑ ยาที่ ๑๐ ชื่อวิธัมพยาน้อย ให้เอา โกฐตบ ๓
โกฐกำนพร้าว ๓ โกฐเชียง ๓ โกฐจุฬาตำภา ๓
โกฐหัวบัว ๓ เทียนดำ ๓ เทียนขาว ๓ เทียน

๓๐

คาคักแคน ๓ เทียนขาว ๓ เทียนเขียวภานี ๓
 น้ำประดานทอง ๓ ส้มูตแว้ง ๓ ส้มอไทย ๓
 ส้มอเทศ ๓ หวานน้ำ ๓ ลูกเหิน ๓ จันทน์เทศ ๓
 ใบกระวาน ๓ จิงแห้ง ๓ ฆะมดไทย ๓ พิมเสน ๓
 คีปัดหนักกิงยา ๒๘ ดั่งนี้

ยาที่ ๓๑ ชื่อวิธัมพยากดาง แก้กุมจุกตม
 เดียด แก้ก้องขึ้น ให้เอาน้ำกระสายชึ่งก็ได้ ส้ม
 ต้าก็ได้ ฯ

๑ ยาที่ ๓๒ ชื่อวิธัมพยาใหญ่ ให้เอา จิงแห้ง ๓
 ส้มอเทศ ๓ ลูกจันทน์ ๓ ดอกจันทน์ ๓ กระวาน ๓
 กานพลู ๓ ลูกเอน ๓ ใบพิมเสน ๓ ลูกผักชี ๓
 น้ำประดานทอง ๓ โกฎทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ การบูร ๓
 เบ็ดอกส้มูตแว้ง ๓ รากไครเครือ ๓ อบเชย ๓
 จันทน์ขาว ๓ คีปัดหนักเท่ายา ๒๕ ดั่งนี้

๑๑

ยาที่ ๑๒ ชื่อวิธัมพยาใหญ่ แก้งท้อง,
แน่น, จุก, เฝือก, ก็ได้ ให้เอาน้ำส้มตำ น้ำ
ขิงสด น้ำดอกไม้มัน เป็นกระสายก็ได้ แก้วยา
แก้วริดดีดอง แก้วโอ แก้วอึก น้ำขิงคัมเป็น
กระสาย แก้วอนไม่หัดบ น้ำกันชาคัมเป็นกระสาย
แก้วหวา แก้วเรือ แก้วสนนิบาตสิบจำพวก น้ำร้อน
เป็นกระสายแทรกพิมเสน ฯ

๑ ยาที่ ๑๓ ชื่อเทพจิตราภรณ์ ให้เอา ลูก
ส้มไทย ๒ ตำลึง ส้มอพิเภก ๒ ตำลึง มะขาม
ป้อม ๒ ตำลึง ส้มเทพรัตน์ตำลึง ๑ ส้มตำตำลึง ๑
ส้มมะปรางตำลึง ๑ ส้มแก้วตำลึง ๑ ส้มโอหอม
ตำลึง ๑ มะกรูดตำลึง ๑ มะนาวตำลึง ๑ มะงั่ว
ตำลึง ๑ ขอนดอกบาท ๑ กฤษณาบาท ๑
กะด้าพักบาท ๑ ชดุม ๓ ตำลึง อบเชยเทศบาท ๑
ชะเอม ๖ ตำลึง ดอกพิทูบาท ๑ ดอกบุญนาศ

๑๒

บาท ๑ ดอกจันทน์บาท ๑ ดอกพริกไทยบาท ๑
 ดอกตำลึงบาท ๑ เทียนดำเพ็ญ ๑ เทียนแดง
 เพ็ญ ๑ เทียนขาวเพ็ญ ๑ เทียนเข้าเปิดอก
 เพ็ญ ๑ เทียนคาคักแคนเพ็ญ ๑ โกฎ้อบาท ๑
 โกฎงปตา ๒ ตั่ง เปราะหอม ๒ ตั่ง ถักจัน
 บาท ๑ จันทน์เทศบาท ๑ ฆะมดเชียงบาท ๑
 การบูรบาท ๑ พิมเสน ๖ ตั่ง กระจ่างบาท ๑
 ดอกตะเคียนบาท ๑ ดอกมดิดัดหนักเท่ายา ๓๗
 ตั่งนี้

ยาที่ ๓๓ ชื่อเทพจิตรารมณ แก้วดวงจิตร
 ให้ระดำระดำย สว่างสว่างวิงเวียน ให้เอาน้ำ
 ดอกไม้เทศก็ได้ น้ำร้อนก็ได้ แทรกน้ำคาง
 กรวดปนกระดำย ข

๑ ยาที่ ๓๔ ชื่อหอมทิพโอสถ ให้เอา เทียน
 คาคักแคน ๑ เทียนเขาวงกต ๑ เทียนขาว ๑

๑๓

โกฏเชียง ๑ โกฏห้วยบัว ๑ โกฏจุฬาลงกรณ์ ๑
 กำยาน ๑ ขอนดอก ๑ กระดำพัก ๑ ขตุค ๑
 จันทน์เทศ ๑ จันทน์ชะมด ๑ อบเชยเทศ ๑
 หน้่าฝักรัน ๑ อำพัน ๑ ชะมดเชียง ๑ เกสร
 ตำรภี ๑ ดอกจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ เป็ดอก
 ต้มุดแว้ง ๑ ดอกผักชี ๑ ดอกกระวาน ๑ กานพลู ๑
 เปราะหอม ๑ ดอกแว้ง ๑ ไม้เทพทาโร ๑ พิมเสน ๑
 เข้าน้ำเปण्या ๒๗ ถึง

ยาที่ ๓๔ ชื่อหอมทิพโอสถ แก้วมดวิง
 ส่วยให้วิงเวียน แก้วมหน้ามิดตามัวให้ตัวสั้นหัว
 ใจเต้นคึก ๆ แก้วร่อนในอกในคอ แก้วราก
 ที่หิวอ่อนเทพจรพัก แก้วไขให้คั่งให้เพ้อ ให้
 เอน้ำดอกไม้มดิดค น้ำดอกไม้มเทศ แทรกพิมเสน
 เปนกระสาย ฯ

๑๔

๑ ยาที่ ๑๕ ชื่อวิธัมพยาพานทอง ให้เอา ดี
 ปดี้ ๑๐ ตำดั่ง ๒ บาท กระทือบาท ๑ หวานน้ำ
 บาท ๑ ผิวมะกรูดบาท ๑ ผิวดมด้าบาท ๑
 ไฟตบาท ๑ ชม้นอ้อยบาท ๑ แด่มด้าบาท ๑
 แด่มทเดบาท ๑ ใบหวานหางช้างบาท ๑ ชิงบาท ๑
 ชำบาท ๑ พริกไทย ๘ บาท กะเทียม ๕ บาท
 บรเพ็ด ๕ บาท ใบคนที่ดอ ๕ บาท รากชะพลู
 ๕ บาท กระจวาน ๒ ตำดั่ง กานพลู ๒ ตำดั่ง การบูร
 ๒ ตำดั่ง ลูกจันทน์ตำดั่ง ๑ ดอกจันทน์ตำดั่ง ๑
 เข็กกันเปण्या ๒๒ ตำดั่ง น้ำเบ็ดอกมะรุมนเปนกระด่าย
 บดเปนก้อน

ยาที่ ๑๕ ชื่อวิธัมพยาพานทอง แก้กัณธ
 ให้เอาน้ำฝนก็ได้ น้ำตูกผักชีกได้เปนกระด่าย ๗
 แก้กัณธให้เอาน้ำจันทน์ฝนแทรกน้ำการบูร ๓
 หยดเปนกระด่าย ๗ แก้กัณธ แก้กัณธให้เอาน้ำจันทน์ฝนแทรกน้ำการบูร ๓
 หยดเปนกระด่าย ๗ แก้กัณธ แก้กัณธให้เอาน้ำจันทน์ฝนแทรกน้ำการบูร ๓
 หยดเปนกระด่าย ๗ แก้กัณธ

๑๕

เล่มหะ แก่เล่มหะจุคคอบ ให้เอาน้ำมะขาม
 เบี้ยกก็ได้ น้ำมะกรูดก็ได้ น้ำมะนาวก็ได้ แทรก
 เกดือเป็นกระสาย เป็นยาจับกินที่ละน้อยบ่อย ๆ
 แก่พิศม์ดัดวต่าง ๆ คือเป็นคัน ให้เอายาที่
 ๑๕ ให้นับดัดปะปากแผล แล้วให้เอายาที่ ๖ กิน
 แก่พิศม์ใหญ่ที่ขยยังไม่ทันจะมีเงาหนอง ให้เอา
 ยาที่ ๑๕ ให้นับดัดปะให้มิดถานที่แดง แห้งแล้ว
 ให้ชุปยาปิดซ้ำดังอีกให้ได้ตามหนแล้วหยุดไว้ วัน
 ที่ ๒ ให้ชุปดัดปะเหมือนดังนั้น กว่าจะแห้งอีก
 ๒ วัน วันที่ ๓ ให้ชุปดัดปะอีกครั้งหนึ่งกว่าจะแห้ง
 ถึงวันที่ ๔ ก็จะได้ถอนตุณรหายไปเหมือนเนื้อเดิม
 แต่ให้เอายาที่ ๖ กินตั้งแต่วันแรกรักษามากินวันละ
 ตามเวลาทั้ง ๓ วัน ให้เอาน้ำสารส้มเป็นกระ
 สาย ๆ แก่พิศม์ดัดวก็เหมือนกัน แต่ให้เอา
 น้ำสุราเป็นกระสาย ฯ

๑๖

๑ ยาที่ ๑๖ ให้เอา สมอไทยสดถึง ๓ สมอพิ
เภกสดถึง ๓ มะขามป้อมสดถึง ๓ โกฏจุตาตำภา
สดถึง ๓ เปราะหอมสดถึง ๓ จันทน์เทศ ๒ สดถึง
ขอนดอก ๒ สดถึง แก่นขี้เหล็ก ๒ สดถึง กระดำพิก
สดถึง ๑ ตักขี้สดถึง ๑ ชตุค ๒ สดถึง ชะเอมสดถึง ๑
อบเชยเทศสดถึง ๑ คุมกาเครือสดถึง ๓ จันทน์
ชะมดสดถึง ๑ ตักจันสดถึง ๑ ยาควินนิเฟือง ๑ เข้า
กันเปนยา ๑๗ ถึง

ยาที่ ๑๖ แกะใช้กาเดาให้ตัวร้อน แกะใช้
เพื่อให้หลังดีม แกะใช้ทำพิศม์ให้เชื่อมมัวจับหวั
ใจ แกะใช้ให้ดวงสว่างร้อนทรรุทาย แกะใช้
ให้เมื่อยเจ็บทั่วสารพวงค์ แกะใช้ให้ปากชมปาก
หวาน ให้เอาน้ำดอกมดิสต์ก็ได้ น้ำดอกไม้
เทศก็ได้ แทรกพิมเสนเปนกระด่าย ฯ

ยาที่ ๑๖ นี้เมื่อแซ่ออกดอกช่อแล้ว จึงได้ยา
ควินนิ ยาที่ ๑๖ แปลเอานซ์ ยาควินนิ ๒ หุน

๑๗

ละลายด้วยน้ำกรดกำมะถัน ๒ หยด น้ำฝนครึ่ง
เอาน้ำ เขย่าให้เข้ากันดีแล้ว จึงได้ผสมกับยา
ที่ ๑๖ เก็บไว้ใช้ ฯ

๑ ยาที่ ๑๗ ชื่อพรหมภักตร์ ให้เอา ดองดึง ๓
เจตมูลเพลิง ๓ ลูกสมอเทศ ๓ ลูกสมอไทย ๓
ลูกสมอพิเภก ๓ เทียนดำ ๓ เทียนขาว ๓ เทียน
แดง ๓ เทียนเข้าเปลือก ๓ เทียนตาคักแตน ๓
ดักขันธ์ ๓ ลูกผักชี ๓ ขิงแห้ง ๓ คัสปี้ ๓ สมุด
แว้ง ๓ บรเพ็ด ๓ ลูกเข็นเทศ ๓ เกดือดินขาว ๓
เข้ากันเป็นยา ๑๘ ตั้ง เอาพริกไทยเท่ายา น้ำ
เปลือกมะยมเป็นกระด้ายบดเป็นก้อน

ยาที่ ๑๘ ชื่อพรหมภักตร์ ให้กินครึ่งตะ
๓๐—๔๐ หยดก็ได้ หรือกินเป็นยาผงยาก้อนหนัก
๑ ถึง ๓ ก็ได้ ฯ ถ้าจะกินให้เดินธาตุหนัก ๒ ถึง
ธาตุเบาถึง ๓ ละลายน้ำกระด้าย ดมดื่มน้ำก็ได้

๑๘

มะขามเปียกก็ได้ น้ำผึ้งก็ได้ ๑ ถ้าจะแก้จุกเสียด
 ยอกในทรวงอก น้ำกระด้ายส้มด้าก็ได้ จิง
 ก็ได้ ข่าก็ได้ ๑ ถ้าจะแก้ลมเพนก่อนในท้องให้
 ท้องขึ้นไม่รู้ลมประดักก็ได้ ๑ ถ้าจะแก้ โดหิตเน่า
 โดหิตหนอง โดหิตขัดเบาในทวารเบาก็ได้ ทวาร
 หนักก็ได้ ๑ ให้เขาน้ำร้อนเพนกระด้ายก็ได้ น้ำ
 เย็นเพนกระด้ายก็ได้ กินวันละ ๓ เวลา ๑ ถ้า
 จะผายพิษมีผู้ร้ายก็ได้ ๑ ถ้าจะแก้ดัง แก้วราก
 เพนโดหิตก็ได้ น้ำร้อนเพนกระด้าย กินวัน
 ละ ๓ เวลา ๑ ถ้าจะแก้ลมปัจจุบันเพนพิษมีให้
 ปวดท้องน้อย เหมือนกับกด่อนลงฝัก ได้
 เดือนลงฝัก แต่มีอาการให้แน่นคล้ายกับจุกแตก
 หายใจไม่ใคร่จะออก ให้คั่งไปตามเกตุยว้าง
 จะปวดลงที่ตรงไหนก็ไม่ถูกไม่สบาย ไม่เหมือน
 อาการคนที่จุกแตก แต่เพนกด่อนเพนได้เดือนหา
 มิได้ ถ้าผู้ใดอาการโรคเพนดังนี้ ให้เขา

๑๘

นกกกับนารอนครหงหรือสองครั้งก็จะหาย ยา
ก้อนหนักได้ถึง ๑ ก็ได้ ยาผงหนักได้ถึง ๑ ก็ได้
แต่เขาขาดตายออกดอกย่อยแล้ว ๕๐ หยดก็ได้ ฯ

๑ ยาที่ ๑๘ ชื่อบำรุงศรีโลก ให้เอา โกฐหัว
บัว ๒ ตำลึง เทียนดำ ๒ ตำลึง เทียนแดง ๒ ตำลึง
เทียนขาว ๒ ตำลึง เทียนเข้าเปลือก ๒ ตำลึง เทียนคา
ดักแดน ๒ ตำลึง ลูกจันทน์เทศบาท ๑ รากชะพลู
บาท ๑ สักค้าน ๒ บาท ชิง ๒ บาท ลูกผักชี ๒ บาท
รากส้มกุ้ง ๒ บาท แก่นสน ๒ บาท ลูกมะแว้งคัน
๒ บาท ลูกมะแว้งเครือ ๒ บาท โกฐน้ำเต้า ๒
บาท จันทน์แดง ๒ บาท จันทน์ขาว ๒ บาท มหา
หิงคุ์ ๒ บาท เจตมูลเพลิง ๓ บาท คัสปัดำดั่ง ๑
กะเทียมดำดั่ง ๑ หวานน้ำดำดั่ง ๑ ผิวมะกรูด
ดำดั่ง ๑ บรเพ็ดดำดั่ง ๑ ใบคนที่สดดำดั่ง ๑
ลูกมะตูมอ่อน ๒ ตำลึง แก่นกันเกรา ๒ ตำลึง

๒๐

หัวเหวหมู ๒ คำตั้ง ถูกส้มอไทย ๔ คำตั้ง เข้า
กันเปण्या ๓๐ ตั้ง

ยาที่ ๑๘ ชื่อบำรุงศรีโลก บำรุงธาตุแดแก่
ธาตุ ให้ท้องขึ้นเวดากดางคั่นนอนไม่หลับ ให้
เอาน้ำกระต่ายต้มน้ำคั้นคัมเปนกระต่าย ๑ ถ้านั่น
นำออกให้อาเจียน ให้เอาน้ำคั้นคัมเปนกระต่าย ๑
ถ้าจะแก้ไอ ให้เอาน้ำขิงต้มน้ำคั้นคัมเปนกระต่าย ๑
ถ้าจะแก้ท้องเป็นมูกเลือด ให้เอาน้ำเปิดอก
มะตมคัมเปนกระต่าย ๑ ถ้าจะแก้คื่นหือตายให้เอา
น้ำคั้นคัมเปนกระต่าย ๑ ถ้าจะแก้ริดสีดวงมอง
ครือ ให้เอาน้ำยาเข้าเย็นคัมเปนกระต่าย ๑ ถ้า
จะแก้หิด ให้เอาน้ำมะนาวกับเกลือเปนกระต่าย ๑
ถ้าจะแก้ลมเดินคางตามชายโครง ให้เอาน้ำถูก
ส้มอไทยคัมเปนกระต่าย ๑ ถ้าจะแก้ขัดเบา ให้
เอาน้ำแดงกวาเผาไฟเปนกระต่าย ๑ ถ้าจะแก้
กล่อนให้ถ่วงหัวเหวหน้าแดงเบาเหลืองเบาแดง ให้เอา

๒๓

น้ำขี้เหล็กทั้ง ๕ คัมเปนกระด่าย ๑ ถ้าจะแก้คัมจับ
ให้ร้อนในอกให้มันตึงเจรจา ไม่ออก ชักเท้ากำมือ
กำ ให้เอาน้ำร้อนแทรกพิมเส้นเปนกระด่าย ๑ ถ้า
จะแก้เปนลมพรรดึกให้จุกเคี้ยด กินอาหาร มากเข้า
ไปให้ทุรนทุรายร้อนตามบั้นเอวแดงเบาบ่อย ๆ ให้
เอาน้ำคัมเถาวัดปูนเปนกระด่าย ๑ ถ้าจะแก้เบา
เปนหนอง ให้เอายาเข้าเย็น รากหางนกยูง ราก
มะขามบ้อม ตึงตะเท่ากันคัมเปนกระด่าย ๑ ถ้า
จะแก้เลือดคั่งขึ้นให้เอาสุราแทรกคัมจรเข้เปนกระด่าย
ถ้าจะแก้ถูกคายนในท้องให้ออกมา ให้เอาน้ำข่า
ถั่วเด็ก สุราถั่วเด็กแทรกคัมจรเข้เปนกระด่าย ๒

๑ ยาที่ ๑๘ ชื่อบำรุงไทรภพ รากชะพลูคำตึง ๓
ต้นคำตึง ๓ เสดมตเพลิงคำตึง ๓ ชิงคำตึง ๓
คัมปดี ๖ บาท แก่นขี้เหล็ก ๒ คำตึง แก่นแสดมตเต
๒ บาท คองคิง ๖ คำตึง ถูกคณห์คัมคัมคำตึง ๓

๒๒

หวานน้ำคำดั่ง ๒ ๔ดั่ง กระทือคำดั่ง ๑ ไฟด ๓
 บาท กระจาย ๒ บาท ขมิ้นอ้อยคำดั่ง ๑ ข่า ๒
 บาท หัวอุศพิศคำดั่ง ๑ หัวกระดาดแดง ๒ บาท
 หัวกลอย ๒ บาท กุ่มน้ำ ๒ บาท กุ่มบก ๒ บาท
 กะเทียมคำดั่ง ๓ ลูกกะดอม ๒ บาท ลูกมะแว้ง
 คัน ๒ บาท ลูกมะแว้งเครือ ๒ บาท บรเพ็ด ๒
 บาท ลูกส้มอไทย ๓ คำดั่ง ลูกมะตูมอ่อน ๖ บาท
 เปลือกมะรุ ๓ บาท เปลือกทองหลาง ๓ บาท
 รากจิงจ้อเด็กคำดั่ง ๑ หัวหัวหมคำดั่ง ๑ ก้น
 ขา ๒ บาท ผักเผ้วแดง ๒ บาท พริกไทย ๔ คำดั่ง
 มหาหิงคุ์ ๒ บาท ยาดำ ๒ บาท การบูร ๒ บาท
 ลูกจันทน์เทศบาท ๑ แก่นกันเกราคำดั่ง ๑ ใบ
 มะตูม ๒ คำดั่ง ใบหนาด ๒ คำดั่ง โกงสุบ ๒
 ๔ดั่ง โกงเฮมา ๒ ๔ดั่ง โกงเชียง ๒ ๔ดั่ง โกง
 จุลาดำภา ๒ ๔ดั่ง โกงหัวบัว ๒ ๔ดั่ง เทียนดำ
 ๒ ๔ดั่ง เทียนแดง ๒ ๔ดั่ง เทียนขาว ๒ ๔ดั่ง

๒๓

เทียนเข้าเปิดอก ๒ ดั่ง เทียนคาตักแทน ๒ ดั่ง
เข้ากันเพนยา ๕๓ ดั่ง

ยาที่ ๓๘ ชื่อบำรุงไทรภพ แก้ก้อนให้ท้อง
ขึ้นเวลาดางคั้น ให้เอาน้ำร้อนเพนกระด่าย ๑
ถ้าจะแก้ลมอัมพาตให้มือตายคั่นตาย ให้ปากเบี้ยว
ตาแฉก ให้เอาน้ำส้มด่างเพนกระด่าย ๑ ถ้าจะแก้
ลมบาทยักษะชักมือกำคั่นกำ ให้เอาน้ำหัวกะเทียม
คั้นเพนกระด่าย ๑ ถ้าจะแก้ลมมหาศลม ให้เอา
น้ำมะนาวเพนกระด่าย ๑ ถ้าจะแก้ลมปัตตมาฏให้
เหน็บชา ให้เอาน้ำลูกส้มอ้อมคั้นเพนกระด่าย ๑ ถ้า
จะแก้ลมอัมพฤกกด้านนอนไม่หลับ ให้เอาน้ำคั้น
คั้นเพนกระด่าย ๑ ถ้าจะแก้หืดไอแถมองครว
ให้เอาน้ำไฟคั้นเพนกระด่าย ๑ ถ้าจะแก้คุดคุด
ถูกเดือดคั้น ให้เอาน้ำผักเบ็ดแดง น้ำผักเบ็ดขาว
คั้นเพนกระด่าย ๑ ถ้าจะแก้ริดสีดวงให้ฝอม
เหลือง ละลายน้ำเบญจเพนกระด่าย ๑ ถ้าจะ

๒๔

แก้ท้องมารเมื่อแรกเปน ให้เอาน้ำเกตุอ้อมเปน
กระสาย ๗

๑ ยาที่ ๒๐ ให้เอา สมุดดำเผาไฟ ๓ หย้า
ยอนไฟ ๓ ฝางเส้น ๓ ดักจัน ๓ จันทน์เทศ ๓
ดินประสิวขาว ๓ ตำร้อม ๓ เข้ากันเปนยา ๘ สิ่ง

ยาที่ ๒๐ แก้กตรัมฤๅให้ โดหิตพิการแต่ให้เป็น
อาการต่าง ๆ แต่มฤๅเกินกำหนด ๘ วัน ๘ วัน ๘ วัน
๓๐ วัน ๓๓ วันบ้าง แด ๓๒ วันก็ดี ๓๓ วันก็ดี ๓๔
วันก็ดี ๓๕ วันก็ดี ให้เอาน้ำส้มตำเปนกระสาย
กินหายแด ๗

๑ ยาที่ ๒๓ ให้เอา เทียนเข้าเปิดอก ๓ ผด
จันทน์เทศ ๓ ผิดมมะตูมแก่ ๓ รากมะตูม ๓
ใบหอมแห้ง ๓ ขอนดอก ๓ เปิดอกถูกตะบูน ๓
พริกไทย ๓ เถาบริเพ็ด ๓ ยา ๘ สิ่งนี้ เอาตั้งตะ
เท่กัน

๒๕

ยาที่ ๒๑ นี้ แก่ถึงท้องกลายเปนบิดตกมูก
เลือด เปนเสมหะพิการให้ปวดมวนท้องน้อย ถ้า
ผู้ใหญ่ให้กินทีละ ๓๐ หยด ถ้าเด็กให้กินทีละ
๑๕ หยด ให้กินบ่อยๆ น้ำกระสาย ลูกจันทน์
คัม น้ำปูนใส น้ำกระเทียมคัม น้ำไฟคัม น้ำ
กระสาย & อย่างนี้ ให้ดูตามอาการโรคที่เป็น
ตามแต่จะใช้ ฯ

๑ ยาที่ ๒๒ ให้เอา ใบผักกะฉอม ๓ ตำดิ่ง
ใบทองพันชั่ง ๒ ตำดิ่ง ใบพื้มน ๓ ตำดิ่ง ใบ
ฝ้ายแดง & ตำดิ่ง หนุ่ยไต่ใบ ๘ ตำดิ่ง เข้ากัน
เปนยา & ดิ่ง

ยาที่ ๒๒ นี้ แก่ไข้ตานทรายตานคโมยแด
ไข้ทั้งปวง แก่พิษฝี แก่ลมจุกเสียด น้ำกระ
สาย เป็ดอกกุ่มก็ได้ เป็ดอกมะรวมเป็ดอกทอง
หลางก็ได้ คำคั้นเอาน้ำตะดาบยากิน ฯ ถ้า

๒๖

ดงเอาน้ำเปิดอกมะเค็ดคัมเปนกระด่าย ๑ ถ้ามีพัง
 ให้เอาน้ำเปิดอกทิมคัมเอาเกด้อแทรก ๑ ถ้ากตาย
 เปนบิตปวดมวนคกมูกเค็ดค ให้เอาน้ำมะนาวกับ
 น้ำเกด้อเปนกระด่าย ถ้ากินเข้ามิได้ ให้เอาน้ำ
 ช้อยแดงก็ได้ น้ำเข้าคัมก็ได้ น้ำเข้าคังก็ได้
 เปนกระด่าย ๑ ถ้าจะแก้อุจจาระปัสสาวะมิออก
 ให้เอาน้ำแดงกวาดคัม แล้วเอาน้ำไม้ไผ่ต้ดเผาไฟ
 ผด้อมเปนกระด่าย ๑ ถ้าจะถอนพิษคัมคาน พิษคัม
 ทราง ดะถายน้ำจันทน์พ่นก็ได้ น้ำจันทน์ทา
 ก็ได้ แล้วให้เอาน้ำประดานทอง กะเทียม ตี
 งเห็ดอม น้ำมะนาว ประสมกับยาที่ ๒๒ นี้กวาด ๑
 ถ้าจะแก้ไข้เหนือแก้อุดาอแดง แดดาตดงแดกัษ
 ดุชขาว คันชดุคเห็ดอง แก้วฟองสมุทร แก้ว
 สายฟ้าฟาด แก้วปานดำ แก้วปานแดง แก้ว
 ดังวาลพระอินทร แก้วประดงทั้ง ๔ ให้เอาน้ำชา
 เข้าเปนกระด่ายทงกนทงพ่น ๑ แก้วใช้ฉันทนิบาต

๒๗

ให้ตาแดงตาเหลือง แก้วริดดีดวง แก้วกำเดา
น้ำจันทน์ทนต์ดองก็ได้ น้ำไฟดกก็ได้ ฯ

๑ ยาที่ ๒๓ ให้เอา ขี้เหล็กเถิด ๒ คำตั้ง
แต่มดาร์คำตั้ง ๑ แก่นแต่มทเถคำตั้ง ๑ รากโคศดาน
คำตั้ง ๑ รากแจงคำตั้ง ๑ เถาว์ดเปรียงคำตั้ง ๑
ชำแก้วคำตั้ง ๑ เขากันเปण्या ๗ ถึง
ยาที่ ๒๓ น แก้วบักขมาให้ซักแห้งโขงยัดหลัง
ไม่ขึ้น แก้วเมื่อยต่าง ๆ แก้วด่อนตงผัก ให้ปวด
ให้เมื่อยต่าง ๆ ฯ

๑ ยาที่ ๒๔ แก้วทุราด ให้เอาใบพญากิ่ง ๆ ๓๐
ใบ เทียนคำบาท ๑ เข้าวบาท ๑ พรอบ
บาท ๑ บดให้ละเอียดแล้ว ใส่โกร่งกวนกับพรอบ
ให้เข้ากันดีแล้ว บดให้เท่า ๆ กัน ๗๐ เม็ด แล้ว
กินให้หมดภายใน ๗ วัน คือกินทวยาดังนี้ วันที่ ๑

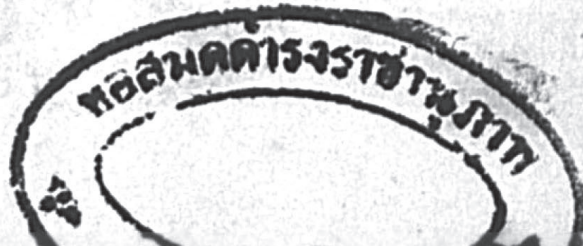
๒๘

กินเช้า ๒ เม็ด เย็น ๒ เม็ด ๑ วันที่ ๒ กินเช้า ๓
เม็ด เย็น ๓ เม็ด ๑ วันที่ ๓ กินเช้า ๔ เม็ด เย็น
๔ เม็ด ๑ วันที่ ๔ กินเช้า ๕ เม็ด เย็น ๕ เม็ด ๑
วันที่ ๕ กินเช้า ๖ เม็ด เย็น ๖ เม็ด ๑ วันที่ ๖ กิน
เช้า ๗ เม็ด เย็น ๗ เม็ด ๑ วันที่ ๗ กินเช้า ๘ เม็ด
เย็น ๘ เม็ด ๑ เข้ากันหมดยา ๗๐ เม็ดให้หยุดไว้
ไปอีก ๕-๖ วันที่หาย ๑ ถ้าไม่หายก็ให้ทำกินอีก
ครึ่งหนึ่ง ก็คงจะหายเป็นแท้ อย่างได้ย ๑ แต่
ที่ผู้ใดได้กินครึ่งหนึ่ง ที่จะไม่หายต้องกิน ๒ ครั้ง
ยังไม่มีย แต่กินให้ถูกต้องตามกำหนดไว้ ๑
อนึ่งยาที่คิดหีนติดโกร่งนั้น ให้เอาสุราดองเอาไว้
ทาแผลวันละ ๒ ครั้ง ๒

๑ ให้เอา ใอโศคน ๓๒ เกรน ขอดกอยฮ ๔
แตรม ประดัมกันไว้ ถ้าจะแก้ฝีประจำวัย ฝี
มะม่วง แก้กางบวม คอบวม แก้วกั๊วบวม

๒๘

แก้ไขต้นบวม ให้กินทีละ ๒ หยด ๓ หยด ๔ หยด
 ตามผู้ใหญ่แต่เด็ก ประสมกับน้ำช้อนเด็กหนึ่ง
 ถ้าผดขึ้นยังไม่แตกเป็นน้ำเหลืองแถบพโพ ก็ให้
 ทาที่ผดด้วยแต่อยาได้น้ำ ถ้าเป็นผื่นมวง ผื่น
 ปะการ้อย ทั้งกินทั้งทาดีบหัววันก็จะหาย ถ้าคอ
 แดงที่ไคคางบวมให้เจ็บด้วย ทั้งกินทั้งทาดีก ๓ วัน
 ๔ วัน วันละหนึ่งหัววันก็จะหาย ถ้ารักแร้บวม
 ใช้ต้นบวม ให้เจ็บด้วย ทั้งกินทั้งทาวนระหนดัก
 ๒ วัน ๓ วันก็จะหาย ถ้าบวมแขนเป็นไตที่คอ ที่
 คาง ที่รักแร้ ที่ใช้ต้น แต่ไม่เจ็บ ทั้งกินทั้งทา
 วันละหนึ่งหัววันหรือ ๔๐ วันก็จะหาย ๑ ถ้าผด
 ขึ้นแตกเป็นพโพแต่น้ำเหลืองให้ กินวันละตามเวลา
 ห้ามมิให้ทาจะแสบ ให้เอาข่าบระเดี้ยก่อน แล้ว
 เอาจุณดีกวหน้าแต่พอดีเชียวหรือที่ แล้วให้เอา
 ขมิ้นผงแช่บาท ๓ อย่างต้นบาท ๓ ขมิ้นเทียนฝรั่ง

บาท ๓ น้ำมันมะพร้าว ๕ บาท เคี้ยวให้เข้ากันดี
แล้วทากระดูกบดเม็ดผัก ๑๕ วัน ๒๐ วันก็จะหาย

๑ ให้เอาฝิ่นดิบหนัก ๑๐ แตรม ออกดกออก ๑๖
เอาน้ำ ประสมกันเข้าแช่ไว้ ๑๕ วันแล้วกรองใส่
ขวดเก็บไว้ ถ้าจะแก้ร้อนไม่หัดบให้กิน ผู้ใหญ่
๒๕ หยด เด็กใหญ่ ๑๒ หยด เด็กอ่อน ๑ หยด
น้ำฝนช้อนหนึ่ง ให้นอนหัดบ ๑ ถ้าจะแก้ปวดมวน
ท้อง แดเปนิบดให้ปวดมวน แดแก้ดังท้อง ให้
กิน ๖ หยด ๗ หยด ๑ ถ้าจะแก้ปวดตา ปวดฟัน
แดปวดคางทาเข้าก็จะหายปวด ๒

๑ น้ำมันเทระเปเนแต้น ถ้าจะแก้ได้เดือนใน
ท้อง แก้กานคโมย ให้เอาเทระเปเนแต้น ๔ แตรม
น้ำมันโคกได้ น้ำเข้าต้มก็ได้ ๒ เอาน้ำ ประสมกัน
เข้า กินเวลาเช้าก่อนอาหารสามวัน ให้ได้เดือน
ออกมาจากในท้อง ๑ ถ้าจะแก้ท้องขึ้นหัดมนำออก
แดแก้พรรดักให้ออกมา แดแก้ควยาคที่ริมทวาร

๓๓

จะถ่ายท้องออกมาหมด ให้เอา เทระเป้นแต้น
เอานซ์ ๓ ไข่เบ็ดเอาแต่ไข่แดงใบ ๓ ประตัมกวน
ให้เข้ากันดี แล้วเอาน้ำฝน ๒๐ เอานซ์ ใต้งที่ตะ
น้อย กวนให้เข้ากันดีจนหมดน้ำฝน แล้วต่วนเข้า
ไปให้หมด ๗

๑ ในตริกติดเวอร์ คือเกล็ดเงิน ถ้าจะแก้แผล
เปื่อย หัวนมเปื่อย ปากเปื่อย ให้เอาเกล็ดเงิน
& เกรน น้ำฝนเอานซ์ ๓ ประตัมกันเข้าแล้วทา
ตามริมแผล ๗ ถ้าจะแก้ตาแดงก็ดี ตาแฉะก็ดี
ถ้าจะแก้ฝีดำคิ้วขึ้นเกือบจะเป็นหนองหรือเมื่อแรก
ขึ้น ให้เอาเกล็ดเงินที่เป้นแท่งจมน้ำแล้ววงให้รอบ
ถานก็จะแก้พิศม์ มีให้เป็นอันตรายได้ ๗ ถ้าถูก
สิ่งใด ๆ โดหิดโหดมิได้หยุด ให้เอาแท่งเกล็ดเงิน
ชุบน้ำแค้นเข้าที่แผลโดหิดก็จะหยุด ๗

๑ ให้เอา ดั่งกะด้อยอยเป้นก้อนเล็ก ๆ หนัก &
เอานซ์ ให้เอาน้ำกรดกำมะถัน ๖ เอานซ์ ให้เอา

๓๒

หน้าฝน ๖๔ เอาน้ำ แล้วให้เอาดังกะดีได้ลงในน้ำ
 ก่อน แล้วเอาน้ำกรวดได้ลงที่ตะกอนย่น กว้างดังกะดี
 ในน้ำจะตะกอนย่นหมด ถ้าจะได้น้ำกรวดหมดทีเดียว
 จะเดือดด้นไป ถ้าตะกอนย่นเดือดแล้ว ดังกะดี
 จะหมดก็ดีหรือไม่หมดก็ดี ให้เอาน้ำนั้นกรองด้วย
 กระดาษ แล้วเอาน้ำนั้นต้มอีกที กว้างน้ำนั้นจะเป็น
 ฝ้ายย่นกตงตงไว้ให้เกิดเป็นเกล็ดอ ทั้งไว้ให้แห้ง
 แล้วใช้ได้ ถ้าคนกินยาพิษจะมีแก้ให้กินยา^{๓๐}
 เกรน ให้ร่ากออกมาโดยเร็ว ดีกว่าอียี่แกลก กิน
 แก้โรคอื่นให้ร่ากก็ได้ แต่เมื่อจะกินให้ใส่น้ำ
 ตะกอนย่นก่อนจึงกิน ๑ ถ้าจะแก้โรคดำหริบ
 บุรุษ ให้เอาน้ำเอาน้ำ ๓ ให้เอาเกล็ดอดังกะดี ๒-๓
 เกรนก็ได้ ตะกอนย่นน้ำดวนเข้าไป ถ้าแรกเป็น ๓-๔
 วันก็จะหาย ให้ดวนวันละ ๓ ครั้ง ๔ ครั้ง ๕

๓๓

สรรพคุณ ๒๔๙ ดังนี้ ใช้ในตำราสมุคณคอบ

๑ เทียนเข้าเป็ดอก ๑ เทียนดำ ๑ เทียนแดง ๑
 เทียนขาว ๑ เทียนเขาวงกต ๑ เทียนตาคักแตน ๑
 โกฏน้ำเต้า ๑ โกฏตอ ๑ โกฏพุงปลา ๑ โกฏ
 ก้านพร้าว ๑ โกฏจุฬาลงกรณ์ ๑ โกฏเขียง ๑ โกฏ
 หัวบัว ๑ โกฏเขมา ๑ โกฏกระดูก ๑ ราก
 กระทุงหมาบ้า ๑ รากโครเควรี ๑ รากต้มกุ่ม ๑
 รากจิงจ้อเด็ก ๑ รากโคกตาน ๑ รากแง ๑
 รากปลุกป่า ๑ รากมะกรูด ๑ รากหนึ่ ๑ ราก
 พันธ์แดง ๑ รากทองแตก ๑ รากชุมเห็ด ๑
 รากท้าวยายม่อม ๑ รากแฝกหอม ๑ ราก
 เถ์นียด ๑ รากผักคราด ๑ รากมะเขือฝรั่ง ๑
 รากทองเหลืองไบมน ๑ รากคำดิ่ง ๑ รากผัก
 แฉ่น ๑ รากบัวขม ๑ รากมะตูม ๑ รากชะพลู ๑
 รากเจตมูลเพลิงดอกแดง ๑ รากคนทีเขมา ๑
 รากมะแว้งต้น ๑ รากคนทีตอ ๑ รากจิงจ้อ

๓๔

แดง ๓ รากเข็มแดง ๓ รากเข็มขาว ๓ ราก
 ขี้หนูขึ้นเขียว ๓ รากพุงแก ๓ รากหางไก่ ๓ ราก
 ชะบาแดง ๓ รากชะบาขาว ๓ รากชะบาหงษ์ ๓
 รากมะกิดำดาช้าง ๓ รากนมวัว ๓ รากขี้ม่อน
 เด็ก ๓ รากแดงหนู ๓ รากขุ่น ๓ ใบจำปา ๓
 ใบหอมแห้ง ๓ ใบผักกะโลม ๓ ใบทองพันชั่ง ๓
 ใบพื้มเด่น ๓ ใบฝ้ายแดง ๓ ใบพลูแก่ ๓ ใบ
 กระวาน ๓ ใบหวานหางช้าง ๓ ใบคนที่ดอ ๓
 ใบมะตูม ๓ ใบหนาด ๓ ใบสะเดา ๓ ใบน้ำเต้า ๓
 ดอกดีปลี ๓ ดอกจันทน์เทศ ๓ ดอกตำรภี ๓
 ดอกผักคราด ๓ ดอกกะเพรา ๓ ดอกพิทู ๓
 ดอกบุนนาค ๓ ดอกมลิสด ๓ ดอกทองกวาว ๓
 ดอกทองเหลือง ๓ ดอกจันทน์ ๓ ดอกสุพรรณ
 ทิดกา ๓ ดอกจำปา ๓ ดอกอังกาบ ๓ ดอก
 คัดเค้า ๓ ดอกราชพฤกษ์ ๓ ดอกสะเดาอ่อน ๓
 ดอกเร่ว ๓ ดอกจันทน์เทศ ๓ ดอกมะแว้งคัน ๓ ดอก

๓๕

มะแว้งเครือ ๑ ตูมมะตูมอ่อน ๑ ตูมคนทีดอ ๑
 ตูมกะค่อม ๑ ตูมพิตังกาดำ ๑ ตูมเบญจกานี ๑
 ตูมภาษา ๑ ตูมผักชี ๑ ตูมผักของ ๑ ตูม
 จันทน์ ๑ เป็ดอกมะรวม ๑ เป็ดอกทองเหลือง ๑
 เป็ดอกกุ่มน้ำ ๑ เป็ดอกกุ่มบก ๑ เป็ดอกมะคำ
 ไก่อ ๑ เป็ดอกคนทา ๑ เป็ดอกกรรณิกา ๑
 เป็ดอกตูกะปุน ๑ เป็ดอกราชพฤกษ์ ๑ เป็ดอก
 ทองเหลืองใบมน ๑ เป็ดอกมะขาม ๑ เป็ดอก
 ข้าง ๑ เป็ดอกส้มตั่ว ๑ หัวชิงแคตง ๑ หัว
 กะเข้ฝั่มด ๑ หัวกะตาดแดง ๑ หัวกตอย ๑ หัว
 หน้ำชันกาด ๑ หัวเปราะแดง ๑ หัวอุคพิศ ๑ หัว
 ดองดิง ๑ หัวหัวหมู ๑ หัวเปราะขาว ๑ หัว
 หอม ๑ หัวไฟต ๑ แก่นขเหตัก ๑ แก่นกันเกรา ๑
 แก่นขนุน ๑ แก่นแถมทเต ๑ แก่นต้น ๑ พริก
 ไทยด่อน ๑ พริกไทย ๑ พริกขี้ฟ้า ๑ พริกหอม ๑
 พริกหาง ๑ เถาบริเพ็ด ๑ เถาด้ค้ำน ๑ เถาวัต

เปรี้ยว ๓ เถามวกแดง ๓ ต้มอเทศ ๓ ต้มอ
 ไทย ๓ ต้มอพิเภก ๓ ผิวมะตูมแก่ ๓ ผิวมะกรูด ๓
 ผิวดมดดำ ๓ จันทน์เทศ ๓ จันทน์ชะมด ๓
 จันทน์ขาว ๓ ไม้พญายา ๓ ไม้เทพทาโร ๓
 ตรีภัก ๓ ตรีผลา ๓ ข่าแก่ๆ ๓ ข่าคั้น ๓ ข่า
 หดง ๓ หน้ำไต้ใบ ๓ หน้ำคั้นนก ๓ หน้ำ
 ยอนไฟ ๓ ต้มมะขาม ๓ ต้มด้า ๓ ต้มแก้ว ๓
 ต้มโอหอม ๓ มะกรูด ๓ มะนาว ๓ มะงั่ว ๓
 หวานน้ำ ๓ หวานหางช้าง ๓ หวานร้อนทอง ๓
 หวานกัมบระด ๓ ต้มเอ็ดเทศ ๓ ต้มเอ็ดไทย ๓
 โดดแดง ๓ โดดขาว ๓ หน้ำฝรัน ๓ ยาคำ ๓
 ยากวิน ๓ เนระภูดีเทศ ๓ เนระภูดีไทย ๓
 ขมิ้นอ้อย ๓ ขมิ้นเครือ ๓ กุ่มน้ำ ๓ กุ่มบก ๓
 คั้นต้มเข้า ๓ คั้นเทพรศ ๓ ขอนดอก ๓ กระ
 วาน ๓ กานพลู ๓ การบูร ๓ ดักขันธ์ ๓ ดังกร
 ณี ๓ อบเชยเทศ ๓ อบเชยเหนือ ๓ ฝรั่ง ๓

๓๗

กรุงเขมา ๑ ผดเอน ๑ พวรรณผักกาด ๑
 ดัสด์คุณไทย ๑ กระดำพัก ๑ ดักจัน ๑ กฤษณา ๑
 น้ำประดานทอง ๑ ชะเอม ๑ ชะเอมเทศ ๑
 ชตุค ๑ ชะมดไทย ๑ ชะมดเขียง ๑ พิมเสน ๑
 อำพัน ๑ ดักชี ๑ ดอกคิง ๑ กระแจะ ๑
 กายาน ๑ พรอท ๑ แดงใจ ๑ ดินประตือขาว ๑
 ดารดัม ๑ ดารดัมสด ๑ มหาหิงคุ ๑ เกดือ
 ดินขาว ๑ ช้องด้ามย่าน ๑ เปราะหอม ๑
 เกสรดาร์ภี ๑ คุณกาเครือ ๑ พญาสัตบัน ๑
 ชิงแห้ง ๑ ไฟตแห้ง ๑ มะขามบ้อม ๑ ชิง ๑
 เปราะหอม ๑ ผักเผ็ดแดง ๑ กระพังโหม ๑
 กระทือ ๑ กระเทียม ๑ กระเทียมสด ๑ ขี้เหล็ก
 เดือด ๑ ผักเบ็ดแดง ๑ ขัดมอนใหญ่ ๑ ผัก
 กระขับ ๑ บัวขาว ๑ แดมดาร์ ๑ เถ่นียด ๑
 เขาควายเผด ๑ เขาคั่ว ๑ กั้นชา ๑ น้ำคาด

๓๘

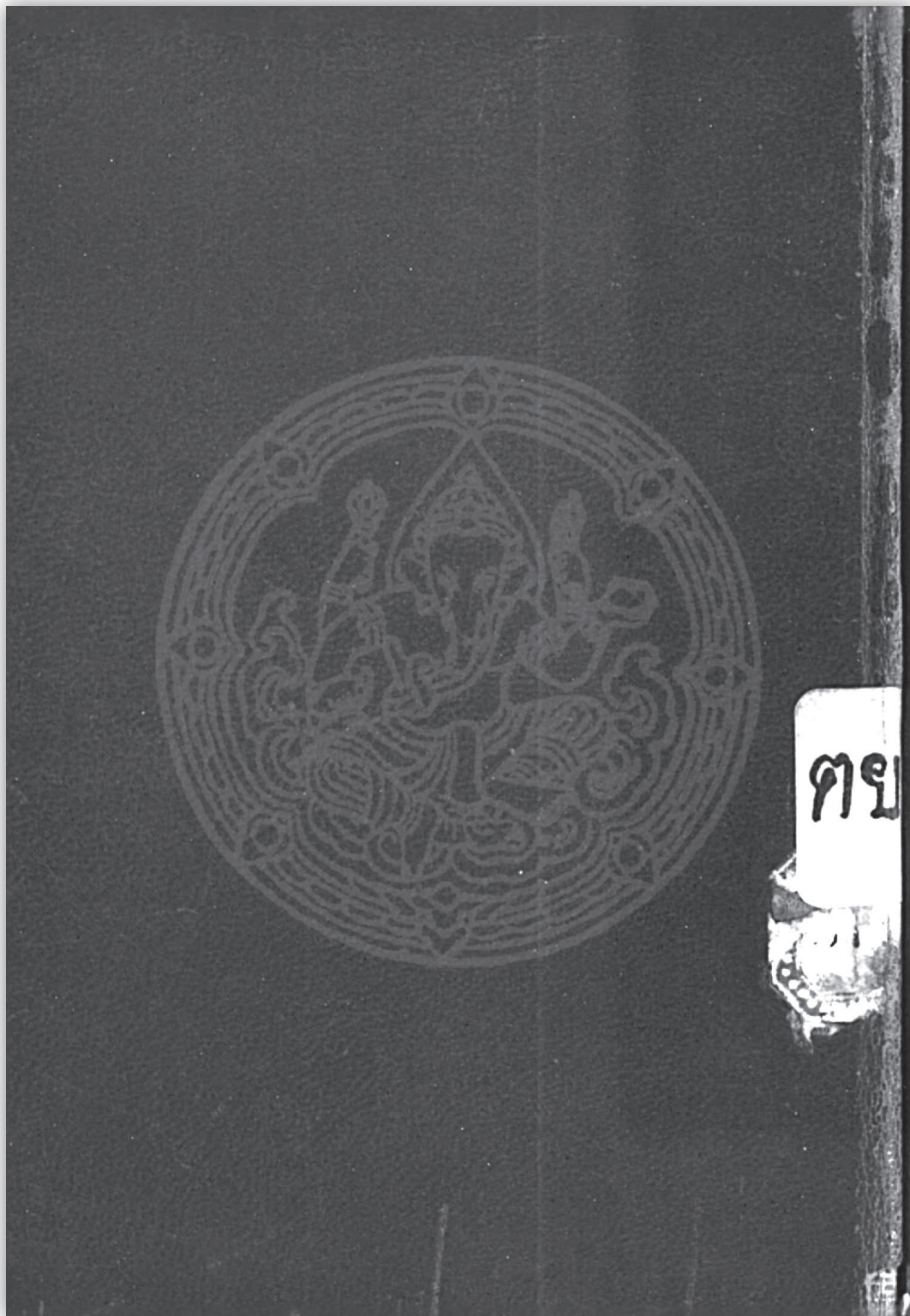
ทราย ๑ ต้มคั่วเผาไฟ ๑ กระเช้าฝั่มด ๑ เจด
มุดเพลิง ๑

พิภักยาแซ่อดกอกฮอ ๘๕ ตักรี้

๑ ยาตั้งใด ๆ ในสรรพคุณไม่มีกำหนดซึ่งเป็น
รากไม้ ยาหนักบาท ๑ แซ่อดกอกฮอ ๔๒ ตักรี้
๕ เอาน้ำ เคือนหนึ่งจิ้งใช้ได้ การบุนแซ่อด
กอกฮอ ๘๒ ตักรี้อมจนไม่ละลายแล้วเอาน้ำ ๑ เติม
อดกอกฮอเอาน้ำ ๑ ตามแต่จะใช้ได้ทุกอย่าง ฝึน
คิบหนัก ๓๐ แกรม แซ่อดกอกฮอ ๔๒ เอาน้ำ ๑๕ วัน
แล้วเอากรองให้ใสตามแต่จะใช้ ชื่อถอยเค่นำ
ไอยดิน หนัก ๓๒ เกรม ละลายอดกอกฮอ ๘๒
ตักรี้ ๕ แกรม ตามแต่จะใช้ตามโรคพิภัก ฯ

คำอธิบายตำราพระองศ์เจ้าสายสมิทวงษ์ ปีมโรงฉัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙

ดัชนี

ดัชนีชื่อตำรับ

	หน้า
ยาที่ ๕ ชื่อวาตาประสิทธิ หรือโทะสันฆาฏ แก้กิด ฯลฯ	๙
ยาที่ ๖ แก้กฟักข้าว ฯลฯ	๑๑
ยาที่ ๗ แก้กลมสะอึก ฯลฯ	๑๔
ยาที่ ๘ แก้กเหนียวหอบเพราะเสมหะ ฯลฯ	๑๖
ยาที่ ๙ ชื่อจัตุรงค์ แก้กไข้ ฯลฯ	๒๐
ยาที่ ๑๐ ชื่อวิสัมพยาน้อย แก้กสารพัดลมที่ปวดมวนเป็นพิษ ฯลฯ	๒๓
ยาที่ ๑๑ ชื่อวิสัมพยากลาง แก้กลมจุกเสียด ฯลฯ	๒๕
ยาที่ ๑๒ ชื่อวิสัมพยาใหญ่ แก้กท้อง ฯลฯ	๒๘
ยาที่ ๑๓ ชื่อเทพจิตราภรณ์ แก้กดวงจิตให้ระส่ำระสาย ฯลฯ	๓๒
ยาที่ ๑๔ ชื่อหอมทิพโอสถ แก้กลมสวิงสวายให้วังเวียน ฯลฯ	๓๕
ยาที่ ๑๕ ชื่อวิสัมพยาพานทอง แก้กท้อง ฯลฯ	๓๘
ยาที่ ๑๖ แก้กไข้กำเดา ฯลฯ	๔๑
ยาที่ ๑๗ ชื่อพรหมภักตร์ แก้กจุกเสียด ฯลฯ	๔๓
ยาที่ ๑๘ ชื่อบำรุงตรีโลก บำรุงธาตุ ฯลฯ	๔๖
ยาที่ ๑๙ ชื่อบำรุงไตรภพ แก้กโรคกล่อน ฯลฯ	๕๑
ยาที่ ๒๐ แก้กโลหิตพิการ ฯลฯ	๕๖
ยาที่ ๒๑ แก้กท้องกลายเป็นบิด ฯลฯ	๕๘
ยาที่ ๒๒ แก้กไตดานทราง ฯลฯ	๖๐
ยาที่ ๒๓ แก้กปัสสาวะ ฯลฯ	๖๒
ยาที่ ๒๔ แก้กคุ้ดทะราด ฯลฯ	๖๕

ดัชนีสรรพคุณของตำรับ

	หน้า		หน้า
แก้กล่อน	๙, ๔๖, ๔๗, ๕๑, ๕๒	แก้ท้องขึ้น	๙, ๒๕, ๓๘, ๓๙, ๔๓, ๔๔
แก้กล่อนลงฝัก	๖๒	แก้ท้องขึ้นเวลากลางคืน	๔๖, ๔๗, ๕๑
แก้กล่อนแห้ง	๙	แก้ท้องมาน	๕๑
แก้กำเดา	๖๐, ๖๑	แก้ท้องเสีย	๖๐
แก้กินข้าวไม่ได้	๒๐, ๖๐, ๖๑	แก้ธาตุเบา	๒๐, ๔๓
แก้ขัดเบา	๔๖, ๔๗	แก้ธาตุหนัก	๒๐, ๔๓
แก้ไข้	๒๐, ๔๑	แก้นอนไม่หลับ	๒๐, ๒๘, ๕๑
แก้ไข้กำเดาให้ตัวร้อน	๔๑	แก้แน่น	๒๘, ๓๘, ๓๙
แก้ไข้ตานทราย	๖๐	แก้แน่น จุก เสีย	๒๘
แก้ไข้ทั้งปวง	๖๐	แก้แน่นหน้าอก	๑๖, ๔๖, ๔๗
แก้ไข้ทำพิษให้เชื่อมมั่วจับหัวใจ	๔๑	แก้บวมทั้งตัว	๒๐
แก้ไข้เพ้อคลั่ง	๓๕	แก้บวมมือบวมเท้า	๒๐
แก้ไข้เพื่อให้หลังลื่น	๔๑	แก้บิด	๙
แก้ไข้สันนิบาตให้ตาแดง ตาเหลือง	๖๐, ๖๑	แก้บิดปวดมวนตมูกเลือด	๖๐
แก้ไข้เหนือ	๖๐, ๖๑	แก้เบาเป็นหนอง	๔๖, ๔๗
แก้ไข้ให้ปากขมปากหวาน	๔๑	แก้ประดงทั้ง ๔	๖๐, ๖๑
แก้ไข้ให้เมื่อยเจ็บทั่วสรรพางค์	๔๑	แก้ปวดท้อง	๓๘, ๓๙
แก้ไข้ให้ส่วงสวยร้อนทรนทราย	๔๑	แก้ปวดมวนท้อง	๕๘
แก้คลอดลูกเลือดตื้นขึ้น	๕๑	แก้ปวดศีรษะ	๒๐
แก้คันทสุตรขาว	๖๐, ๖๑	แก้ปวดขา	๙, ๖๒
แก้คุดทะราด	๖๕	แก้ปานดำ	๖๐, ๖๑
แก้จุกเสียด	๔๓, ๔๔, ๔๖, ๔๗, ๖๐	แก้ปานแดง	๖๐, ๖๑
แก้ดวงจิตให้ระส่ำระสาย ส่วงสวย	๓๒	แก้ฝี	๑๑, ๓๙
แก้ตมูกเลือด	๕๘	แก้พยาธิ	๒๘
แก้ตาแดงเป็นเลือด	๒๐	แก้พิษฝี	๖๐
แก้ตานขโมย	๖๐	แก้พิษไข้	๑๑
แก้ตีนมื่อตาย	๔๖, ๔๗	แก้ฟองสมุทร	๖๐, ๖๑

	หน้า		หน้า
แก้เมื่อยต่าง ๆ	๔๑, ๖๒	แก้โลหิตเป็นหนอง	๔๓, ๔๔
แก้ร้อนใน	๒๐, ๒๑	แก้วังเวียน	๓๒
แก้ร้อนในอกในคอ	๓๕	แก้สตรีมีฤดูโลหิตพิการ	๕๖
แก้ริดสีดวง	๒๘, ๖๐, ๖๑	แก้สะอึก	๒๘
แก้ริดสีดวงมองคร่อ	๔๖, ๔๗	แก้สังวามพระอินทร์	๖๐, ๖๑
แก้ริดสีดวงให้พอมเหลือง	๕๑	แก้สันนิบาต	๒๐
แก้ลงท้อง	๒๘, ๓๘, ๓๙	แก้สันนิบาตสิบจำพวก	๒๘
แก้ลงท้องกลายเป็นบิด	๕๘	แก้สายฟ้าฟาด	๖๐, ๖๑
แก้ลงท้องที่ไม่ปวดมวน	๙	แก้สารพัดลมที่ปวดมวนเป็นพิษ	๒๓
แก้ลงท้องเป็นมูกเลือด	๔๖, ๔๗	แก้เสมหะ	๑๔
แก้ลงราก	๓๕, ๓๘, ๓๙	แก้เสมหะจุกคอ	๓๘, ๓๙
แก้ลม	๒๐	แก้เสมหะในคอ	๑๖
แก้ลมจับ	๔๖, ๔๗	แก้เสมหะและน้ำเหลือง	๒๐
แก้ลมจุกเสียด	๒๕, ๖๐	แก้หอบ	๑๔
แก้ลมในท้อง	๔๓, ๔๔	แก้หอบหืด	๑๖
แก้ลมบาทยักษชักมือกำตืนกำ	๕๑	แก้หาวเรอ	๒๘
แก้ลมปัตคาคาให้เหน็บชา	๕๑	แก้หืด	๑๔
แก้ลมพรรตึก	๔๖, ๔๗	แก้หืดโอมองคล่อ	๕๑
แก้ลมมหาสมถัมภ์	๕๑	แก้เหนื่อยหอบเพราะเสมหะ	๑๖
แก้ลมสวิงสวายให้วังเวียน	๓๕	แก้อัมพาต	๙
แก้ลมสะอึก	๑๔	แก้อาเจียน	๒๐, ๔๖, ๔๗
แก้ลมเสียดแทงตามชายโครง	๔๖, ๔๗	แก้อุจจาระปัสสาวะไม่ออก	๖๐, ๖๑
แก้ลมหน้ามืดตามัว	๓๕	แก้ไอ	๒๘, ๓๘, ๔๖, ๔๗
แก้ลมอันกลุ้มดวงจิตสวีสวายให้ชื่นใจ	๒๓	แก้ไอเพื่อเสมหะ	๓๘, ๓๙
แก้ลมอัมพฤกษ์	๕๑	ใช้คาดดง	๖๐, ๖๑
แก้ลมอัมพาต	๕๑	ใช้อีดำอีแดง	๖๐, ๖๑
แก้ลูกตายในท้อง	๔๖, ๔๗	คันทุตรเหลือง	๖๐, ๖๑
แก้เลือดตีขึ้น	๔๖, ๔๗, ๕๑	ถอนพิษตาน พิษทราง	๖๐, ๖๑
แก้โลหิตขัดเบา	๔๓, ๔๔	บำรุงธาตุ	๔๖, ๔๗
แก้โลหิตเน่า	๔๓, ๔๔	บิดปวดมวนตมูกเลือด	๖๐

ดัชนีชื่อสมุนไพรไทยและเครื่องยาไทย

	หน้า		หน้า
กระแจะ	๓๒, ๓๔	โกฐเชียง	(๑๘), ๑๖, ๑๗, ๒๐, ๒๑, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๖, ๒๙, ๓๕, ๓๖, ๕๑, ๕๔, ๗๔, ๑๑๗
กระชาย	(๗), ๕๑, ๕๒	โกฐน้ำเต้า	๙, ๑๐, ๒๕, ๒๖, ๔๗, ๔๘
กระดอม	๕๑, ๕๓	โกฐพุงปลา	(๑๘), ๙, ๑๐, ๑๔, ๑๕, ๒๕, ๒๖, ๓๒, ๓๔, ๗๕, ๗๖, ๑๑๘
กระทุ้งหมาบ้า	๒๐, ๒๒	โกฐสอ	(๑๘), ๙, ๑๐, ๒๐, ๒๑, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๖, ๒๙, ๓๒, ๓๔, ๕๑, ๕๔, ๗๖, ๑๑๘
กระเทียม	(๑๘), ๑๑, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๗, ๓๘, ๔๐, ๔๗, ๔๘, ๕๑, ๕๓, ๖๑, ๖๘, ๑๑๕	โกฐหัวบัว	(๑๘), ๒๐, ๒๑, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๖, ๒๙, ๓๕, ๓๖, ๔๗, ๔๘, ๕๑, ๕๔, ๗๗, ๑๑๘
กระวาน	(๑๘), ๒๐, ๒๑, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๖, ๒๘, ๒๙, ๓๕, ๓๗, ๓๘, ๔๐, ๖๙, ๑๑๕	ขมิ้น	๑๑, ๑๒
กรูงเขมา	๑๑, ๑๓	ขมิ้นเครือ	๑๑, ๑๓
กฤษณา	๒๐, ๒๒, ๓๒, ๓๓	ขมิ้นอ้อย	๑๑, ๑๒, ๓๘, ๓๙, ๕๑, ๕๒
กลอย	๕๑, ๕๓	ขอนดอก	(๑๘), ๓๒, ๓๓, ๓๕, ๓๖, ๔๑, ๔๒, ๕๔, ๕๕, ๗๘, ๑๑๘
กะทือ	๙, ๓๘, ๓๙, ๕๑, ๕๒, ๕๔	ขัดมอนเล็ก	๑๖, ๑๗
กะเพรา	๑๔, ๑๕	ชำ	(๑๘), ๑๑, ๑๓, ๓๘, ๔๐, ๔๔, ๔๗, ๕๑, ๕๓, ๖๒, ๖๓, ๗๙, ๑๑๘
กะล่ำพัก	๓๒, ๓๓, ๓๕, ๓๖, ๔๑, ๔๒	ชำง	๑๑, ๑๒
กัญชา	๙, ๑๐, ๑๖, ๑๘, ๒๘, ๕๑, ๕๔	ชำคว	๖๕
กันเกรา	๔๗, ๔๘, ๕๑, ๕๔	ชิง	๒๓, ๒๕, ๒๘, ๓๘, ๓๙, ๔๐, ๔๔, ๔๗, ๔๘, ๕๑, ๕๒
กานพลู	(๑๘), ๑๖, ๑๗, ๒๐, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๖, ๒๘, ๒๙, ๓๕, ๓๗, ๓๘, ๔๐, ๗๑, ๑๑๖	ชิงแห้ง	(๑๘), ๙, ๑๐, ๑๖, ๑๗, ๒๕, ๒๗, ๒๘, ๒๙, ๔๓, ๔๔, ๘๐, ๑๒๐
การบูร	(๑๘), ๒๕, ๒๖, ๒๘, ๓๐, ๓๒, ๓๔, ๓๘, ๓๙, ๔๐, ๕๑, ๕๔, ๗๒, ๑๑๓, ๑๑๖	ขี้เหล็ก	๔๑, ๔๒, ๔๗, ๕๑, ๕๒
กำยาน	๓๕, ๓๖	ขี้เหล็กเลือด	๖๒, ๖๓
กุ่มน้ำ	๕๑, ๕๓, ๖๐	เข็มขาว	๑๑, ๑๒
กุ่มบก	๕๑, ๕๓, ๖๐	เข็มแดง	๑๑, ๑๒
โกฐก้านพร้าว	๑๔, ๑๕, ๒๐, ๒๑, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๖	คนที่เขมา	๑๑, ๑๒
โกฐเขมา	๒๙, ๕๑, ๕๔	คนที่สอ	(๑๘), ๑๑, ๑๒, ๓๘, ๔๐, ๔๗, ๔๘, ๕๑, ๕๒, ๘๑, ๑๒๐
โกฐจุฬาฬัมพา	(๑๘), ๑๔, ๑๕, ๒๐, ๒๑, ๒๓, ๒๔, ๒๙, ๓๕, ๓๖, ๔๑, ๔๒, ๕๑, ๕๔, ๗๓, ๑๑๗		

	หน้า		หน้า
ควินิน	๔๑, ๔๒	๔๓, ๔๔, ๔๗, ๔๘, ๕๑, ๕๕, ๙๑, ๑๒๓	
โคคลาน	๖๒, ๖๓	เทียนข้าวเปลือก (๑๘), ๒๐, ๒๑, ๒๓,	
ไคร้เครือ	๒๘, ๓๐	๒๔, ๓๐, ๓๒, ๓๔, ๔๓, ๔๔, ๔๗, ๔๘,	
จันทน์ขาว	๒๘, ๓๐, ๔๗, ๔๘, ๖๑	๕๑, ๕๕, ๕๘, ๕๙, ๙๒, ๙๔, ๑๒๓	
จันทน์ชะมด	๓๕, ๓๖, ๔๑, ๔๒	เทียนดำ (๑๙), ๒๐, ๒๑, ๒๓, ๒๔,	
จันทน์แดง	(๗), ๔๗, ๔๘, ๖๑	๒๕, ๒๖, ๓๐, ๓๒, ๓๓, ๔๓, ๔๔,	
จันทน์เทศ	(๑๘), ๒๐, ๒๒, ๒๕, ๒๗,	๔๗, ๔๘, ๕๑, ๕๕, ๖๕, ๙๒, ๑๒๓	
	๓๒, ๓๔, ๓๕, ๓๖, ๔๑, ๔๒, ๔๗, ๔๘,	เทียนแดง (๑๙), ๒๕, ๒๖, ๓๐, ๓๒,	
	๕๑, ๕๔, ๕๖, ๕๗, ๕๘, ๕๙, ๘๒, ๑๒๑	๓๔, ๔๓, ๔๔, ๔๗, ๔๘, ๕๑, ๕๕,	
จิงจ้อแดง	๑๑, ๑๒, ๑๖, ๑๗	๙๒, ๙๓, ๑๒๓	
เจตมูลเพลิงขาว	(๑๘), ๑๒, ๒๔, ๔๔,	เทียนตาตั๊กแตน (๑๙), ๒๐, ๒๑, ๒๓,	
	๔๙, ๕๒, ๘๓, ๑๒๑	๒๔, ๒๕, ๒๖, ๓๐, ๓๒, ๓๔, ๓๕, ๓๖,	
เจตมูลเพลิงแดง	(๑๘), ๑๒, ๒๔, ๔๔,	๔๓, ๔๔, ๔๗, ๔๘, ๕๑, ๕๕, ๙๔, ๑๒๔	
	๔๙, ๕๒, ๘๔, ๑๒๑	เทียนยาวพาดนี้ ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๗,	
ชบาขาว	๑๑, ๑๓	๓๕, ๓๖, ๙๕	
ชบาหงส์	๑๑, ๑๓	นมวัว ๑๔, ๑๕	
ชะลูด	(๑๘), ๒๓, ๒๔, ๓๒, ๓๓,	บอระเพ็ด (๑๙), ๑๖, ๑๗, ๒๐, ๒๒,	
	๓๕, ๓๖, ๔๑, ๔๒, ๘๗, ๑๒๒	๓๘, ๔๐, ๔๓, ๔๕, ๔๗, ๔๘, ๕๑,	
ชะเอมเทศ	(๑๘), ๙, ๑๐, ๒๓, ๒๔,	๕๓, ๕๘, ๕๙, ๙๖, ๑๒๔	
	๓๓, ๔๒, ๘๘, ๘๙, ๑๒๒	บุญนาค ๓๒, ๓๓	
ข้าพลุ	๒๐, ๒๒, ๓๘, ๔๐, ๔๗, ๔๘,	ใบกระวาน ๒๕, ๒๗	
	๕๑, ๕๒	เปราะหอม ๑๗, ๓๒, ๓๔, ๓๕, ๓๗,	
ดองดิง	๙, ๑๐, ๔๓, ๔๔, ๕๑, ๕๒	๔๑, ๔๒	
ดีปลี	(๑๘), ๙, ๑๐, ๑๖, ๑๗, ๒๕,	ผักของ ๑๖, ๑๗	
	๒๗, ๒๘, ๓๐, ๓๘, ๓๙, ๔๓,	ผักคราด ๑๔, ๑๕	
	๔๕, ๔๗, ๔๙, ๕๑, ๕๒, ๘๘, ๑๒๒	ผักชี ๑๖, ๑๗, ๒๐, ๒๒, ๒๕, ๒๖,	
ตะบูน	๕๘, ๕๙	๒๘, ๒๙, ๓๕, ๓๗, ๓๙, ๔๓, ๔๔,	
ตูมกาเครือ	๔๑, ๔๒	๔๗, ๔๘, ๙๑, ๙๒, ๙๘, ๑๒๕	
แดงหนู	๑๖, ๑๗	ฝางเสน ๕๖, ๕๗	
เถาว์ลยเปรียง	๖๒, ๖๓	ฝ้ายแดง ๖๐, ๖๑	
ทองพันชั่ง	๖๐, ๖๑	พริกไทย (๑๙), ๙, ๑๐, ๒๐, ๒๒, ๓๒,	
ทองหลางใบมน	๑๑, ๑๒, ๕๓	๓๓, ๓๘, ๔๐, ๔๓, ๔๕, ๕๑, ๕๔,	
เทพทาวไร	๒๐, ๒๒, ๓๕, ๓๗	๕๘, ๕๙, ๙๙, ๑๒๕	
เทียนขาว	(๑๘), ๑๖, ๑๗, ๒๐, ๒๑, ๒๓,	พลุ ๖๕	
	๒๔, ๒๕, ๒๖, ๓๐, ๓๒, ๓๔, ๓๕, ๓๖,	พิกุล ๓๒, ๓๓, ๓๖, ๔๒, ๕๙	

	หน้า
พืชมเสนา	(๑๙), ๒๐, ๒๓, ๒๕, ๒๗, ๒๘, ๒๙, ๓๒, ๓๔, ๓๕, ๓๗, ๔๑, ๔๗, ๖๐, ๖๑, ๑๐๐, ๑๒๕
พุงแก	๑๑, ๑๒
ไพล	๑๑, ๑๓, ๓๘, ๓๙, ๕๑, ๕๒, ๕๘, ๖๑
มวกแดง	๑๖, ๑๘
มหาหิงคุ์	(๑๙), ๙, ๑๐, ๑๖, ๑๘, ๒๐, ๔๗, ๔๙, ๕๑, ๕๔, ๑๐๒, ๑๒๖
มะกรูด	๒๐, ๓๒, ๓๓, ๓๘, ๓๙, ๔๗, ๔๙
มะกล่ำตาช้าง	๑๑, ๑๓
มะขาม	๑๑, ๑๒, ๓๙, ๔๓
มะขามป้อม	๑๘, ๓๒, ๔๑, ๔๒, ๔๗
มะงั่ว	๓๒, ๓๓
มะตูม	(๑๙), ๑๖, ๑๗, ๔๗, ๔๙, ๕๑, ๕๓, ๕๔, ๕๘, ๕๙, ๑๐๓, ๑๒๖
มะนาว	๙, ๓๒, ๓๓, ๓๙, ๔๗, ๕๑, ๖๐, ๖๑
มะรุม	๓๙, ๔๓, ๕๑, ๕๓, ๖๐
มะลิ	๓๒, ๓๔, ๓๕, ๔๑
มะแว้งเครือ	๔๗, ๔๘, ๕๑, ๕๓
มะแว้งต้น	(๑๙), ๑๑, ๑๒, ๑๖, ๑๗, ๔๗, ๔๘, ๕๑, ๕๓, ๑๐๕, ๑๒๗
ราชพฤกษ์	๑๑, ๑๒
เร่ว	๓๕, ๓๗
ลิ้นจี่	(๑๙), ๒๐, ๒๒, ๓๒, ๓๔, ๔๑, ๔๒, ๕๖, ๕๗, ๑๐๖, ๑๒๗
ลูกเอ็นเทศ	(๗), ๔๓, ๔๕
โลดขาว	๑๑, ๑๓
ว่านน้ำ	(๑๙), ๙, ๑๐, ๒๕, ๒๗, ๓๘, ๓๙, ๔๗, ๔๙, ๕๑, ๕๒, ๑๐๗, ๑๒๘
ว่านร้อนทอง	๒๐, ๒๑
ว่านหางช้าง	๓๘, ๔๐
สน	๔๗, ๔๘
ส้มกุ้ง	๔๗, ๔๘

	หน้า
ส้มแก้ว	๓๒
ส้มเช้า	๑๖, ๑๘
ส้มซ่า	๒๐, ๒๑, ๒๕, ๒๘, ๓๒, ๓๘, ๓๙, ๔๓, ๔๔
สมอเทศ	๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๗, ๒๘, ๒๙, ๔๓, ๔๔, ๑๐๘
สมอไทย	(๑๙), ๑๘, ๒๕, ๒๗, ๓๒, ๔๑, ๔๒, ๔๓, ๔๔, ๔๗, ๔๙, ๕๑, ๕๓, ๑๐๘, ๑๐๙, ๑๒๘
สมอพิเภก	๑๘, ๓๒, ๔๑, ๔๒, ๔๓, ๔๔
ส้มโอหอม	๓๒, ๓๓
สมุลแว้ง	(๑๙), ๑๑, ๑๒, ๑๔, ๑๕, ๒๕, ๒๗, ๒๘, ๓๐, ๓๕, ๓๗, ๔๓, ๔๕, ๑๑๐, ๑๒๙
สะค้าน	(๑๙), ๙, ๑๐, ๔๓, ๔๔, ๔๗, ๔๘, ๕๑, ๕๒, ๑๑๑, ๑๒๙
สะเดา	๓๒, ๓๔
สักขี	๔๑, ๔๒
สารภี	๑๑, ๑๒, ๓๒, ๓๓, ๓๕, ๓๗
แส้มะเหล	(๑๙), ๙, ๑๐, ๓๙, ๔๐, ๕๑, ๕๒, ๖๒, ๖๓, ๑๑๒, ๑๓๐
แส้มสาร	๓๘, ๓๙, ๖๒, ๖๓
หญ้าตีนนก	๙, ๑๐
หญ้าไต้ใบ	๖๐, ๖๑
หญ้าฝรั่ง	๒๓, ๓๕, ๓๗
หนาด	๕๑, ๕๔
หัวหอม	๑๖, ๑๗
แห้วหมู	๑๖, ๑๗, ๔๗, ๔๙, ๕๑, ๕๔
อบเชยเทศ	(๑๙), ๒๐, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๓๐, ๓๒, ๓๓, ๓๕, ๓๖, ๔๑, ๔๒, ๑๑๓, ๑๓๐
อุตพิด	๙, ๑๐, ๕๑, ๕๓

ดัชนีชื่อวิทยาศาสตร์

	หน้า
<i>Acmella oleracea</i> (L.) R. K. Jansen	๑๕
<i>Acorus calamus</i> L.	(๑๙), ๑๐, ๒๗, ๓๙, ๔๙, ๕๒, ๑๐๗, ๑๒๘
<i>Adenanthera pavonina</i> L.	๑๓
<i>Aegle marmelos</i> (L.) Corrêa	(๑๙), ๑๗, ๔๗, ๔๙, ๕๓, ๕๔, ๕๙, ๑๐๓, ๑๒๖
<i>Allium ascalonicum</i> L.	๑๗, ๕๙
<i>Allium sativum</i> L.	(๑๙), ๑๓, ๑๕, ๑๗, ๔๐, ๔๙, ๕๑, ๕๓, ๖๑, ๖๘, ๑๑๕
<i>Alpinia galanga</i> (L.) Willd.	(๑๙), ๑๓, ๔๐, ๔๔, ๔๗, ๕๓, ๖๓, ๗๙, ๑๑๙
<i>Alyxia reinwardtii</i> Blume	(๑๙), ๒๔, ๓๓, ๓๖, ๔๒, ๘๗, ๑๒๒
<i>Amomum testaceum</i> Ridl.	(๑๙), ๒๑, ๒๔, ๒๖, ๒๙, ๓๗, ๔๐, ๖๙, ๑๑๕
<i>Amomum villosum</i> Lour.	๓๗
<i>Ampelocissus martini</i> Planch.	๔๘
<i>Anethum graveolens</i> L.	(๑๙), ๒๑, ๒๔, ๒๖, ๓๐, ๓๔, ๓๖, ๔๔, ๔๘, ๕๕, ๘๔, ๑๒๔
<i>Angelica dahurica</i> (Hoffm.) Benth. & Hook. f. ex Franch. & Sav. var. <i>dahurica</i>	๑๐, ๒๑, ๒๔, ๒๖, ๒๙, ๓๔, ๕๕, ๗๖, ๑๑๘
<i>Angelica sinensis</i> (Oliv.) Diels	(๑๙), ๑๗, ๒๑, ๒๔, ๒๖, ๒๙, ๓๖, ๕๕, ๗๔, ๑๑๗
<i>Aquilaria crassna</i> Pierre ex Lecomte	๒๒, ๓๓
<i>Arcangelisia flava</i> (L.) Merr.	๑๓
<i>Aristolochia</i> sp.	๓๐
<i>Artemisia annua</i> L.	(๑๙), ๑๕, ๒๑, ๒๔, ๒๙, ๓๖, ๔๒, ๕๕, ๗๓, ๑๑๗
<i>Artocarpus heterophyllus</i> Lam.	๑๒
<i>Atractylodes lancea</i> (Thunb.) DC.	๒๙, ๕๔
<i>Avicennia marina</i> (Forssk.) Vierh.	(๑๙), ๑๐, ๔๐, ๕๒, ๖๓, ๑๑๒, ๑๓๐
<i>Azadirachta indica</i> A. Juss.	๓๔
<i>Blumea balsamifera</i> (L.) DC.	๕๔, ๑๒๕
<i>Boesenbergia rotunda</i> (L.) Mansf.	๕๒
<i>Caesalpinia sappan</i> L.	๑๑, ๕๗

	หน้า
<i>Cannabis sativa</i> L.	๑๐, ๑๘, ๒๘, ๕๕
<i>Capparis siamensis</i> Kurz	๑๒
<i>Cassia fistula</i> L.	๑๒
<i>Cinchona pubescens</i> Vahl	๔๒
<i>Cinnamomum camphora</i> (L.) J. Presl	(๑๘), ๒๖, ๓๐, ๓๔, ๔๐, ๕๕, ๗๒, ๑๑๖
<i>Cinnamomum porrectum</i> (Roxb.) Kosterm.	๒๒, ๓๗
<i>Cinnamomum verum</i> J. Presl	(๑๘), ๒๒, ๒๔, ๓๐, ๓๓, ๓๖, ๔๒, ๑๑๓, ๑๓๐
<i>Cissampelos pareira</i> L.	๑๓
<i>Citrus aurantiifolia</i> (Christm.) Swingle	๘, ๓๓, ๓๔, ๔๗, ๕๑, ๖๐, ๖๑
<i>Citrus hystrix</i> DC.	๒๐, ๓๓, ๓๔, ๔๔
<i>Citrus maxima</i> (Burm.) Merr.	๓๓
<i>Citrus medica</i> L.	๓๓
<i>Citrus nobilis</i> Lour.	๓๒
<i>Coriandrum sativum</i> L.	(๑๘), ๑๗, ๒๒, ๒๖, ๒๘, ๓๗, ๓๘, ๔๔, ๔๘, ๔๙, ๑๒๕
<i>Crateva adansonii</i> DC.	๕๓, ๖๐
<i>Crateva religiosa</i> G. Forst.	๕๓, ๖๐
<i>Crocus sativus</i> L.	๒๓, ๓๗
<i>Croton caudatus</i> Geiseler	๖๓
<i>Cuminum cyminum</i> L.	(๑๘), ๑๗, ๒๑, ๒๔, ๒๖, ๓๐, ๓๔, ๓๖, ๔๔, ๔๘, ๕๕, ๘๑, ๑๒๓
<i>Curcuma</i> sp.	๑๒, ๓๔, ๕๒
<i>Cyperus rotundus</i> L.	๑๗, ๔๔, ๕๕
<i>Dioscorea hispida</i> Dennst.	๕๓
<i>Dregea volubilis</i> (L. f.) Benth. ex Hook. f.	๒๒
<i>Elettaria cardamomum</i> (L.) Maton	๑๕, ๒๗, ๒๘, ๔๕
<i>Eleusine indica</i> (L.) Gaertn.	๑๐
<i>Embelia tsjeriam-cottam</i> (Roem. & Schult.) A. DC.	๑๒
<i>Erythrina stricta</i> Roxb.	๖๐
<i>Euphorbia antiquorum</i> L.	๓๓, ๓๖, ๔๒
<i>Euphorbia neriifolia</i> L.	๑๘

หน้า

<i>Ferula assa-foetida</i> L.	(๑๙), ๑๐, ๑๘, ๒๐, ๔๙, ๕๕, ๑๐๒, ๑๒๖
<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	(๑๘), ๒๑, ๒๔, ๓๐, ๓๔, ๔๔, ๔๘, ๕๕, ๕๙, ๙๒, ๑๒๓
<i>Glinus oppositifolius</i> (L.) Aug. DC.	๑๗
<i>Gloriosa superba</i> L.	๑๐, ๔๔, ๕๒
<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	(๑๘), ๑๐, ๒๔, ๓๓, ๔๒, ๘๘, ๘๙, ๑๒๒
<i>Gossypium arboreum</i> L.	๖๑
<i>Gymnopetalum chinense</i> (Lour.) Merr.	๕๓
<i>Hesperethusa crenulata</i> (Roxb.) M. Roem.	๓๔
<i>Hibiscus rosa-sinensis</i> L.	๑๓
<i>Hibiscus schizopetalus</i> (Dyer) Hook. f.	๑๓
<i>Ipomoea hederifolia</i> L.	๑๒, ๑๗
<i>Iris domestica</i> (L.) Goldblatt & Mabb.	๔๐
<i>Ixora coccinea</i> L.	๑๒
<i>Ixora lucida</i> R. Br. ex Hook. f.	๑๒
<i>Jasminum sambac</i> (L.) Aiton	๓๔, ๓๕, ๔๑
<i>Kaempferia galanga</i> L.	๑๗, ๓๔, ๓๗, ๔๒
<i>Laurus nobilis</i> L.	๒๗
<i>Lepidium sativum</i> L.	(๑๙), ๒๖, ๓๐, ๓๔, ๔๔, ๔๘, ๕๕, ๙๓, ๑๒๓
<i>Ligusticum sinense</i> Oliv. cv. <i>Chuanxiong</i>	(๑๘), ๒๑, ๒๔, ๒๖, ๒๙, ๓๖, ๔๘, ๕๕, ๗๗, ๑๑๘
<i>Mammea siamensis</i> T. Anderson	๑๒, ๓๓, ๓๗
<i>Mansonia gagei</i> J. R. Drumm.	๓๖, ๔๒
<i>Mesua ferrea</i> L.	๓๓
<i>Mimusops elengi</i> L.	(๑๘), ๓๓, ๓๖, ๔๒, ๕๔, ๗๘, ๑๑๘
<i>Moringa oleifera</i> Lam.	๓๙, ๔๓, ๕๓, ๖๐
<i>Mukia maderaspatana</i> (L.) M. Roem.	๑๗
<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	(๗), (๑๘), ๙, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๔, ๒๖, ๒๗, ๒๙, ๓๓, ๓๔, ๓๖, ๓๗, ๓๙, ๔๐, ๔๒, ๔๘, ๕๔, ๕๗, ๕๘, ๕๙, ๖๑, ๘๒, ๑๒๑

ໜ້າ

<i>Neopicrorhiza scrophulariiflora</i> (Pennell) Hong	໑໕, ໒໑, ໒໔, ໒໖
<i>Nigella sativa</i> L.	(໑໕), ໒໑, ໒໔, ໒໖, ໓໐, ໓໓, ໔໔, ໔໖, ໕໕, ໖໕, ໙໒, ໑໒໓
<i>Ocimum tenuiflorum</i> L.	໑໕
<i>Oryza sativa</i> L.	໖໕
<i>Phyllanthus emblica</i> L.	໑໖, ໓໒, ໔໑, ໔໓
<i>Phyllanthus urinaria</i> L.	໖໑
<i>Pinus kesiya</i> Royle ex Gordon	໔໖
<i>Piper betle</i> L.	໖໕
<i>Piper nigrum</i> L.	(໑໕), ໑໐, ໒໒, ໓໓, ໔໐, ໔໕, ໕໕, ໕໖, ໙໔, ໑໒໕
<i>Piper wallichii</i> (Miq.) Hand.-Mazz.	(໑໕), ໑໐, ໔໔, ໔໖, ໔໖, ໕໑, ໕໒, ໑໑໑, ໑໒໖
<i>Piper retrofractum</i> Vahl	(໑໖), ໑໐, ໑໓, ໒໓, ໓໐, ໓໓, ໔໕, ໔໖, ໔໖, ໕໒, ໖໖, ໑໒໒
<i>Piper sarmentosum</i> Roxb.	(໑໖), ໒໒, ໔໐, ໔໖, ໕໒, ໖໖, ໑໒໒
<i>Plumbago indica</i> L.	(໑໖), ໑໒, ໒໔, ໔໔, ໔໖, ໕໒, ໖໖, ໑໒໑
<i>Plumbago zeylanica</i> L.	(໑໖), ໑໒, ໒໔, ໔໔, ໔໖, ໕໒, ໖໖, ໑໒໑
<i>Pterocarpus santalinus</i> L. f.	໔໖, ໖໑
<i>Rheum palmatum</i> L.	໑໐, ໒໖, ໔໖
<i>Rhinacanthus nasutus</i> (L.) Kurz	໖໑
<i>Santalum album</i> L.	໓໐, ໔໖, ໖໑
<i>Scoparia dulcis</i> L.	໑໓
<i>Senna garrettiana</i> (Craib) H. S. Irwin & Barneby	໓໖, ໖໓
<i>Senna siamea</i> (Lam.) H. S. Irwin & Barneby	໔໑, ໔໓, ໕໒
<i>Senna timoriensis</i> (DC.) H. S. Irwin & Barneby	໖໓
<i>Solanum sanitwongsei</i> W. G. Craib	(໑໕), ໑໒, ໑໓, ໔໖, ໕໓, ໑໒໓
<i>Solanum trilobatum</i> L.	໔໖, ໕໓
<i>Soloni scandens</i> (Roxb.) Sirich & Adema	໖໓
<i>Strychnos nux-vomica</i> L.	໔໑
<i>Styrax benzoin</i> Dryand.	໓໖
<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L. M. Perry	(໑໖), ໑໓, ໒໒, ໒໔, ໒໖, ໒໖, ໓໖, ໔໐, ໕໑, ໑໒໖

หน้า

<i>Tamarindus indica</i> L.	๑๒, ๓๙, ๔๓
<i>Terminalia arjuna</i> (Roxb. ex DC.) Wight & Arn.	๒๔, ๒๗, ๒๙, ๔๔, ๑๐๘
<i>Terminalia bellirica</i> (Gaertn.) Roxb.	๑๘, ๓๒, ๔๒, ๔๔
<i>Terminalia chebula</i> Retz.	(๑๘), (๑๙), ๑๐, ๑๕, ๑๘, ๒๖, ๒๗, ๓๒, ๓๔, ๔๒, ๔๔, ๔๗, ๔๙, ๕๑, ๕๓, ๗๕, ๑๐๙, ๑๑๘, ๑๒๘
<i>Tinospora crispa</i> (L.) Hook. f. & Thomson	(๑๙), ๑๓, ๒๒, ๔๐, ๔๕, ๔๙, ๕๓, ๕๔, ๙๖, ๑๒๔
<i>Trachyspermum ammi</i> (L.) Sprague	๒๑, ๒๔, ๒๗, ๓๖, ๙๕
<i>Trigonostemon albiflorus</i> Airy Shaw	๑๓
<i>Typhonium trilobatum</i> (L.) Schott	๑๐, ๕๓
<i>Urceola rosea</i> (Hook. & Arn.) D. J. Middleton	๑๘
<i>Vitex negundo</i> L.	๑๒
<i>Vitex trifolia</i> L.	(๑๘), ๑๒, ๔๐, ๔๙, ๕๒, ๘๑, ๑๒๐
<i>Xylocarpus granatum</i> J. Koenig	๕๔
<i>Zingiber ligulatum</i> Roxb.	(๑๘), ๑๐, ๑๓, ๒๗, ๒๙, ๔๔, ๘๐, ๑๒๐
<i>Zingiber montanum</i> (J. Koenig) Link ex A. Dietr.	๑๓, ๓๙, ๕๑, ๕๒, ๕๔, ๖๑
<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	๒๓, ๒๕, ๒๘, ๓๙, ๔๐, ๔๔, ๔๗, ๔๘, ๕๒
<i>Zingiber zerumbet</i> (L.) Roscoe ex Sm.	๙, ๓๙, ๕๒, ๕๔